

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΜΣ Διεθνές & Ευρωπαϊκό Δίκαιο και Διακυβέρνηση

Κατεύθυνση: Δίκαιο και Πολιτική για το Περιβάλλον και την Ενέργεια

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Η προστασία της βιοποικιλότητας ως ασπίδα απέναντι στην κλιματική κρίση:
διεθνής, ευρωπαϊκή και εθνική διάσταση»**

DISSERTATION

**‘The protection of biodiversity as a shield against the climate crisis:
international, european and national dimension’**

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ-ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Α. ΣΠΑΝΟΣ

A.M.: 2122M045

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΠΛΑΤΙΑΣ

ΚΛΕΟΝΙΚΗ ΠΟΥΪΚΛΗ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2024

ΑΘΗΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<u>ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	σελ. 4
------------------------------	--------

Α' ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο «Διεθνές και ευρωπαϊκό πλαίσιο για τη βιοποικιλότητα»

1.1. Η Σύμβαση των Η.Ε. για τη βιοποικιλότητα (Convention on Biological Diversity, Rio 1992)	σελ. 8
1.2. Οι Στόχοι Βιοποικιλότητας της Aichi (COP 10, Nagoya, Japan 2010)	σελ. 11
1.3. Η ενωσιακή νομοθεσία για την προστασία της βιοποικιλότητας	σελ. 13
1.4. Η Στρατηγική της Ε.Ε. για τη βιοποικιλότητα με ορίζοντα το 2030	σελ. 21

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο «Διεθνές και ευρωπαϊκό πλαίσιο για την κλιματική αλλαγή»

2.1. Η Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή (UNFCCC)	σελ. 23
2.2. Η μετεξέλιξη της κλιματικής αλλαγής σε κλιματική κρίση	σελ. 29
2.3. Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία, ο Ευρωπαϊκός Κλιματικός Νόμος, το σχέδιο RePowerEU και η σχέση τους με την κλιματική αλλαγή και τη βιοποικιλότητα	σελ. 34

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο «Η σχέση βιοποικιλότητας και κλιματικής κρίσης από νομολογιακή σκοπιά»

3.1. Νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (απόφαση του ΔΕΕ της 17 ^{ης} Δεκεμβρίου 2020 στην υπόθεση C-849/19)	σελ. 40
---	---------

3.2. Τα νομοθετικά μέτρα συμμόρφωσης του Έλληνα νομοθέτη και οι πρόσφατες σχετικές εξελίξεις	σελ. 44
3.3. Η κλιματική κρίση ενώπιον των δικαστηρίων	σελ. 47

Β' ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο «Εθνικό θεσμικό πλαίσιο για τη βιοποικιλότητα και την κλιματική αλλαγή»

4.1. Το εθνικό θεσμικό πλαίσιο για την προστασία της βιοποικιλότητας και της κλιματικής αλλαγής	σελ. 53
4.2. Η Εθνική Στρατηγική για τη βιοποικιλότητα	σελ. 59

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο «Η ασπίδα της βιοποικιλότητας απέναντι στην κλιματική κρίση»

5.1. Οι επιπτώσεις της κλιματικής κρίσης στη βιοποικιλότητα	σελ. 64
5.2. Η βιοποικιλότητα ως η ισχυρότερη φυσική άμυνα ενάντια στην κλιματική κρίση	σελ. 67

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

<u>ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ</u>	σελ. 70
---	---------

ΠΗΓΕΣ

<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</u>	σελ. 73
----------------------------------	---------

<u>ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ</u>	σελ. 74
--	---------

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η ενδελεχής παρουσίαση τόσο της έννοιας της βιοποικιλότητας όσο και του σύγχρονου επιστημονικού όρου της κλιματικής κρίσης ως μετεξέλιξη της γνωστής σε όλους μας κλιματικής αλλαγής. Η ανάλυση και εμβάθυνση στις δύο ανωτέρω έννοιες καθώς και στην σχέση μεταξύ τους θα πραγματοποιηθεί μέσω της επισκόπησης του διεθνούς, ευρωπαϊκού αλλά και του δικού μας εθνικού θεσμικού πλαισίου, σειράς δικαστικών αποφάσεων καθώς και ανάλυσης των σχετικών πρωτοβουλιών, μέτρων και δράσεων.

Ως βιοποικιλότητα ορίζεται ο συνολικός αριθμός των ειδών που συναπαρτίζουν τα χερσαία και υδάτινα οικοσυστήματα της βιόσφαιρας. Σύμφωνα με την αρχή της βιοποικιλότητας, αναγνωρίζεται εγγενής αξία σε όλα τα είδη της άγριας χλωρίδας και πανίδας και παρέχεται νομική προστασία σε όλη την ποικιλία των ειδών αυτών και των ενδιαιτημάτων τους.¹

Ο όρος περιλαμβάνει την ποικιλότητα των οικοσυστημάτων, των ειδών, των τοπίων και τη γενετική ποικιλότητα, περιγράφει δηλαδή την ποικιλία της ζωής στη γη, σε όλα της τα επίπεδα, από τα γονίδια και τα είδη ως τα οικοσυστήματα σε μια περιοχή ή στον πλανήτη συνολικά και τις σχέσεις μεταξύ τους. Οι μικροοργανισμοί, τα φυτά, τα ζώα, οι μύκητες, τα δάση, τα γλυκά ύδατα, το έδαφος, οι καλλιέργειες κλπ., αποτελούν κομμάτια κι εκφράσεις της βιοποικιλότητας.

Υπό αυτήν την έννοια, ο όρος βιοποικιλότητα περιγράφει το δίκτυο της ζωής όπου όλοι οι οργανισμοί έχουν το ρόλο τους, ανάμεσά τους κι εμείς οι άνθρωποι. Ο ευρύτερος ρόλος της βιοποικιλότητας είναι πολυδιάστατος και ζωτικής σημασίας. Η ορθολογική εκτίμηση του ρόλου αυτού προϋποθέτει την παραδοχή ότι η βιοποικιλότητα αποτελεί ουσιαστικά τη βάση των περισσότερων ανθρωπογενών παραγωγικών και καταναλωτικών διαδικασιών, αν όχι όλων.²

Πρακτικά, μπορούν να διακριθούν τέσσερα διαφορετικά επίπεδα βιοποικιλότητας, το καθένα από τα οποία έχει διαφορετική σημασία αλλά στην πράξη, αποτελεί κομμάτι αναπόσπαστο ενός ενιαίου συνόλου.

Το πρώτο επίπεδο είναι εκείνο της γενετικής βιοποικιλότητας η οποία εκφράζει το εύρος των κληρονομικών καταβολών ενός συγκεκριμένου είδους.

¹ Σιούτη Γλ., Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος, 4^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2022, σελ. 349.

² <https://www.contentarchive.wwf.gr/images/pdfs/biodiversity-financial.pdf>

Το δεύτερο επίπεδο βιοποικιλότητας είναι αυτό της βιοποικιλότητας των ειδών φυτών και ζώων η οποία εκφράζεται με τον αριθμό (πλήθος) των ειδών φυτών και ζώων που απαντούν σε μια συγκεκριμένη περιοχή.

Το τρίτο επίπεδο βιοποικιλότητας, γνωστό ως βιοποικιλότητα οικοσυστημάτων (ecosystems) ή τύπων φυσικών οικοτόπων (habitats), εκφράζεται με τον αριθμό (πλήθος) των συνδυασμών ειδών φυτών και ζώων που συναντώνται σε μια συγκεκριμένη περιοχή.

Το τέταρτο επίπεδο βιοποικιλότητας είναι εκείνο της βιοποικιλότητας των τοπίων, το οποίο εκφράζεται με τον αριθμό ή το πλήθος των τύπων τοπίων που εμφανίζονται σε μια περιοχή ή σε μια χώρα.³

Ένα εύλογο ερώτημα που ίσως δημιουργείται σε όλους μας, είναι το εξής: γιατί είναι σημαντική η βιοποικιλότητα;

Η απάντηση στο συγκεκριμένο ερώτημα μας βοηθάει να κατανοήσουμε την σπουδαιότητα του συγκεκριμένου όρου. Η βιοποικιλότητα είναι η ραχοκοκαλιά της ζωής καθώς είναι εξίσου σημαντική για τον άνθρωπο και για την προστασία του περιβάλλοντος και του κλίματος. Παρέχει στους ανθρώπους τρόφιμα, πόσιμο νερό και καθαρό αέρα και διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διατήρηση της ισορροπίας της φύσης. Επιπλέον, συμβάλλει -όπως θα δούμε αναλυτικά στη συνέχεια- στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και αποτρέπει την εξάπλωση λοιμωδών νόσων.

Σύμφωνα με το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ (World Economic Forum), σχεδόν το ήμισυ του παγκόσμιου ΑΕΠ (περίπου 40 τρισ. ευρώ) εξαρτάται από το φυσικό περιβάλλον και τους πόρους του. Οι μεγαλύτεροι οικονομικοί τομείς (οικοδομική δραστηριότητα, γεωργία, βιομηχανία τροφίμων και ποτών) εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τη φύση και συνεισφέρουν από κοινού περίπου 7,3 τρισ. ευρώ στην παγκόσμια οικονομία.⁴

Επιπροσθέτως, τα κατεστραμμένα οικοσυστήματα είναι πιο ευάλωτα και έχουν περιορισμένη ικανότητα αντιμετώπισης ακραίων φαινομένων και νέων ασθενειών. Αντιθέτως, τα οικοσυστήματα που χαρακτηρίζονται από καλή ισορροπία, μας προστατεύουν από απρόβλεπτες καταστροφές και όταν τα χρησιμοποιούμε με βιώσιμο τρόπο, προσφέρουν πολλές από τις βέλτιστες λύσεις για την αντιμετώπιση των επειγουσών προκλήσεων.⁵

³ <https://ypen.gov.gr/perivallon/viopoikilotita/diacheirisi-fysikou-perivallontos-ka/>

⁴ <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/biodiversity/>

⁵ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/qanda_20_886

Από την άλλη πλευρά, ο έτερος πόλος της παρούσας εργασίας είναι η κλιματική αλλαγή. Με τον όρο κλιματική αλλαγή αναφερόμαστε στη μεταβολή του παγκοσμίου κλίματος και ειδικότερα σε μεταβολές των μετεωρολογικών συνθηκών που εκτείνονται σε μεγάλη χρονική κλίμακα.

Στις μέρες μας, ο όρος που τείνει να χρησιμοποιείται όλο και συχνότερα είναι αυτός της κλιματικής κρίσης, αφού πλέον βιώνουμε τις συνέπειες της κλιματικής αλλαγής και πλέον καλούμαστε να αντιμετωπίσουμε και να διαχειριστούμε μία σύγχρονη και πολυδιάστατη κρίση. Με την πάροδο των ετών, το παγκόσμιο κλίμα έχει αλλάξει και σήμερα αυτή η διαπιστωμένη αλλαγή οδηγεί αναπόφευκτα στο επόμενο στάδιο, αυτό της κρίσης.

Η αλλαγή του κλίματος έχει ήδη εμφανή αποτελέσματα που εκτείνονται από την αύξηση της θερμοκρασίας έως την άνοδο της στάθμης της θάλασσας σαν αποτέλεσμα της τήξης των πολικών παγετών, καθώς και τη συχνότερη εμφάνιση καταιγίδων, πλημμυρών, πυρκαγιών και εν γένει σφοδρών φυσικών φαινομένων. Οι μεταβολές αυτές επιφέρουν με τη σειρά τους πολύ σοβαρές επιπτώσεις στην ακεραιότητα των οικοσυστημάτων, τους υδατικούς πόρους, τη δημόσια υγεία, την προσφορά τροφής, τη βιομηχανία, τις γεωργικές καλλιέργειες, τις μεταφορές και τις υποδομές.⁶

Η κλιματική κρίση επηρεάζει όλες τις περιοχές του κόσμου. Οι πάγοι στις πολικές περιοχές λιώνουν και η στάθμη της θάλασσας ανεβαίνει. Σε ορισμένες περιοχές, ακραία καιρικά φαινόμενα, έντονες βροχοπτώσεις και ανεξέλεγκτες πυρκαγιές εμφανίζονται όλο και συχνότερα -ακόμη και στη χώρα μας- ενώ άλλες περιοχές του πλανήτη δοκιμάζονται από καύσωνες και ξηρασίες μεγάλης έντασης.

Συμπερασματικά, η κλιματική κρίση αποτελεί πολύ σοβαρή απειλή και οι συνέπειές της επηρεάζουν πολλές διαφορετικές πτυχές της ζωής μας.⁷

Έχοντας ως δεδομένα όλα τα ανωτέρω, το βασικό ερευνητικό ερώτημα -το οποίο τεκμηριωμένα θα μας απαντηθεί μέσω της εργασίας- είναι πώς η προστασία και ανάπτυξη της βιοποικιλότητας συμβάλλει καθοριστικά στην αντιμετώπιση και το μετριασμό των συνεπειών της κλιματικής κρίσης. Επιπρόσθετα, θα εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα αναφορικά με τις πρωτοβουλίες τόσο σε παγκόσμιο όσο και σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο σε σχέση με την κλιματική κρίση και θα εξεταστεί

⁶ <https://ypen.gov.gr/perivallon/klimatiki-allagi/>

⁷ https://climate.ec.europa.eu/climate-change/consequences-climate-change_el

πόση βαρύτητα δίνεται στην προστασία της βιοποικιλότητας. Μέσα από τη μελέτη και επισκόπηση των δεδομένων της εργασίας, θα διαπιστώσουμε εάν το αναμφίβολα πλούσιο νομοθετικό πακέτο μέτρων και πρωτοβουλιών σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο για την προστασία της βιοποικιλότητας είναι αφενός επαρκές και στοχεύει στη δημιουργία μίας ανθεκτικής ασπίδας απέναντι στην κλιματική κρίση.

Η εν λόγω διπλωματική εργασία έχει στηριχθεί στην υφιστάμενη επιστημονική γνώση και τα διαθέσιμα ερευνητικά τεκμήρια τόσο στο πεδίο της βιοποικιλότητας όσο και στο πεδίο της κλιματικής αλλαγής και πλέον της κλιματικής κρίσης. Πιο συγκεκριμένα, η μεθοδολογική προσέγγιση της εκπόνησης της εργασίας, συνίσταται στη δημιουργική σύνθεση βιβλιογραφικών και διαδικτυακών πηγών και την κριτική αποτίμησή τους, προκειμένου αφενός να εξαχθεί μια συνολική, σύνθετη και σαφής εικόνα των υφιστάμενων δεδομένων στα πεδία που θα αναλυθούν, η οποία καθιστά ευκολότερη την κριτική αποτίμηση και αφετέρου να αναδειχθούν οι προτάσεις, λύσεις, πρωτοβουλίες και δράσεις τόσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και του ελληνικού κράτους προς τον σκοπό της προστασίας της βιοποικιλότητας, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο αυτή συμβάλλει αποτελεσματικά στη διαχείριση και αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης.

Α' ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο «Διεθνές και ευρωπαϊκό πλαίσιο για τη βιοποικιλότητα»

1.1. Η Σύμβαση των Η.Ε. για τη βιοποικιλότητα (Convention on Biological Diversity, Rio 1992)

Στόχοι της νομοθεσίας είναι η προστασία των ειδών της άγριας πανίδας και χλωρίδας και των ενδιαιτημάτων τους από τη μείωση των πληθυσμών ή την εξαφάνιση ορισμένων ειδών από τη μείωση των αποθεμάτων γενετικού υλικού των ειδών χλωρίδας και πανίδας και από την διαρκώς αυξανόμενη παρέμβαση στο γενετικό υλικό των οργανισμών για τη δημιουργία βελτιωμένων ποικιλιών.

Σε ό,τι αφορά στα κυριότερα νομοθετήματα για την προστασία της βιοποικιλότητας στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος, αυτά συνοψίζονται στα εξής: στη Σύμβαση της Ουάσιγκτον (CITES) για το διεθνές εμπόριο των απειλούμενων ειδών άγριας πανίδας και χλωρίδας, η οποία υπογράφηκε το 1973, τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης για τη διατήρηση της άγριας ζωής και του φυσικού περιβάλλοντος της Ευρώπης, η οποία υπεγράφη το 1979, τη Διεθνή Σύμβαση της Βόννης για τη διατήρηση των αποδημητικών πτηνών της άγριας πανίδας, η οποία υπεγράφη το 1997, τη Διεθνή Σύμβαση για την προστασία των φυτών, η οποία υπεγράφη στη Ρώμη το 1997 και φυσικά τη Σύμβαση του Ρίο ντε Τζανέιρο, η οποία υπογράφηκε το 1992, στην οποία προσχώρησε η Ε.Ε. με την υπ' αριθμ. 93/626 απόφαση του Συμβουλίου και την οποία κύρωσε η χώρα μας με τον ν. 2204/1994 (ΦΕΚ Α' 59).⁸

Η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (UNCED) η οποία πραγματοποιήθηκε στο Ρίο ντε Τζανέιρο της Βραζιλίας, από τις 3 έως τις 14 Ιουνίου 1992, αποτέλεσε μία διεθνή συνάντηση-σταθμό, με βασικό άξονα των συζητήσεων την εναρμόνιση των στόχων της προστασίας του περιβάλλοντος και της αναπτυξιακής διαδικασίας, προωθώντας τη στρατηγική της αειφόρου ανάπτυξης.

Η «Συνδιάσκεψη του Ρίο»⁹, παρά τις τριβές και τις αντιδράσεις κατέληξε αφενός σε τρία (3) νομικά κείμενα soft law (1. Διακήρυξη του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, 2. Οδηγός 21 [Agenda 21] και 3. Δήλωση Αρχών για τη διαχείριση, διατήρηση και αειφόρο ανάπτυξη των δασών όλων των τύπων) και

⁸ Σιούτη Γλ., Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος, 4^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2022, σελ. 350.

⁹ <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>

αφετέρου σε δύο (2) Συμβάσεις δεσμευτικού χαρακτήρα (hard law): 1. τη Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα και 2. τη Σύμβαση-Πλαίσιο για την Αλλαγή του Κλίματος.¹⁰

Η Παγκόσμια Συνδιάσκεψη του ΟΗΕ λειτούργησε ως μεσοσταθμός της σύγχρονης περιόδου ανάπτυξης του διεθνούς δικαίου για την προστασία της βιοποικιλότητας, γεγονός που έδωσε επιπλέον ώθηση στην παγκόσμια περιβαλλοντική προστασία, ενσωματώνοντας και ποιοτικά στοιχεία στη διαδικασία αυτή (βιώσιμη ανάπτυξη, αρχή της προφύλαξης, οικοσυστημική προσέγγιση προστασίας κλπ.).¹¹

Η προστασία της βιολογικής ποικιλότητας καθώς και των γενετικών πόρων διέρχεται μέσω των πυλών του διεθνούς δικαίου και πιο συγκεκριμένα της πολύ σημαντικής Διεθνούς Σύμβασης για τη Βιολογική Ποικιλότητα (ΣΒΠ – Convention on Biological Diversity-CBD), η οποία υπεγράφη στο Ρίο το 1992 και αριθμεί 196 χώρες-μέλη, αλλά και του Πρωτοκόλλου της Ναγκόγια (ΠρΝ – The Nagoya Protocol-NP), το οποίο προσαρτήθηκε στην ΣΒΠ και υπεγράφη το 2010 στην ομώνυμη πόλη της Ιαπωνίας και αριθμεί σήμερα 123 χώρες-μέλη.

Η Σύμβαση για τη Βιολογική Ποικιλότητα αποτελεί την πρώτη Διεθνή Σύμβαση που αναφέρεται στη βιοποικιλότητα ως όλον. Ειδικότερα, η ΣΒΠ αναπτύσσεται σε τρεις πυλώνες-στόχους που συνιστούν ταυτόχρονα και τις καινοτομίες της και είναι οι εξής:

α. διατήρηση της βιοποικιλότητας *in situ* και *ex situ* (άρθρα 8 και 9), με συμπληρωματική λειτουργία,

β. αειφορική χρήση των συστατικών τους (άρθρο 10),

γ. δίκαιος και ισότιμος καταμερισμός των οφελών (άρθρο 15) που θα προκύψουν από την χρήση των γενετικών πόρων, συμπεριλαμβανομένης και της ενδεδειγμένης πρό σβασης στους γενετικούς πόρους και της ενδεδειγμένης

¹⁰ Δημαδάμα Ζ., «Βιώσιμη Οικονομική Ανάπτυξη – Η Ενσωμάτωση των 17 Στόχων του ΟΗΕ. Οικονομικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις», Εκδόσεις ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Αθήνα 2021, σελ. 162-163.

¹¹ Σαμιώτης Γ., «Συγκριτική αποτίμηση του πρώιμου και του σύγχρονου διεθνούς δικαίου προστασίας της βιοποικιλότητας: Μισός αιώνας της Σύμβασης Ραμσάρ», σε: «Ένωση Διοικητικών Δικαστών/Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο/Πολυτεχνείο Κρήτης/Δικηγορικός Σύλλογος Χανίων, Περιβαλλοντικές Προκλήσεις στον 21ο Αιώνα», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020, σελ. 222.

μεταφοράς σχετικών τεχνολογιών, λαμβάνοντας υπόψη όλα τα δικαιώματα επί των τεχνολογιών και των ενδεδειγμένων χρηματοδοτήσεων (άρθρο 1).¹²

Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι, η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα¹³ εμπνεύστηκε από την αυξανόμενη δέσμευση της παγκόσμιας κοινότητας για βιώσιμη ανάπτυξη. Μάλιστα, σύμφωνα με το άρθρο 1, προβλέπεται ότι: *«Σκοπός της παρούσας σύμβασης που θα επιδιωχθεί σε συμφωνία με τις σχετικές της διατάξεις, είναι η διατήρηση της βιολογικής ποικιλομορφίας, η αυτοσυντηρούμενη χρησιμοποίηση των συστατικών της και ο ορθός και ισότιμος καταμερισμός των πλεονεκτημάτων που θα προκύψουν από τη χρησιμοποίηση των γενετικών πόρων, συμπεριλαμβανομένης και της ενδεδειγμένης πρόσβασης στους γενετικούς πόρους και της απαραίτητης μεταφοράς των σχετικών τεχνολογιών, λαμβάνοντας υπόψη όλα τα δικαιώματα επί των πόρων αυτών, και επί των τεχνολογιών, και με τη βοήθεια των ενδεδειγμένων χρηματοδοτήσεων»*.¹⁴

¹² Μαριά Ευπρ.-Αιθρ., «Το Πρωτόκολλο της Ναγκόγια για την πρόσβαση στους γενετικούς πόρους και ο κυρωτικός νόμος 4617/2019: Οι προκλήσεις και οι ευκαιρίες για την ελληνική έννομη τάξη», σε: «Ένωση Διοικητικών Δικαστών/Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο/Πολυτεχνείο Κρήτης/Δικηγορικός Σύλλογος Χανίων, Περιβαλλοντικές Προκλήσεις στον 21ο Αιώνα», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020, σελ. 196-197.

¹³ <https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf>

¹⁴ <https://www.cbd.int/history/>

1.2. Οι Στόχοι Βιοποικιλότητας της Aichi (COP 10, Nagoya, Japan 2010)

Η δέκατη (10^η) συνεδρίαση της Διάσκεψης των Μερών (COP 10) της Σύμβασης των Η.Ε. για τη Βιοποικιλότητα (CBD) πραγματοποιήθηκε στη Nagoya, στην επαρχία Aichi, στην Ιαπωνία, από τις 18 έως τις 29 Οκτωβρίου 2010 και τέθηκε σε ισχύ στις 12 Οκτωβρίου 2014. Τότε, οι κυβερνήσεις συμφώνησαν σε μια νέα συνθήκη για τη διαχείριση των οικονομικά κεντρικών γενετικών πόρων του κόσμου με πολύ πιο δίκαιο και συστηματικό τρόπο, ένα διεθνές καθεστώς για την πρόσβαση και τον καταμερισμό των οφελών από τους γενετικούς πόρους (Access and Benefit Sharing of Genetic Resources-ABS).

Το «πλούσιο πακέτο» που εγκρίθηκε μέσα από πολλές συζητήσεις, συνεδριάσεις και διαπραγματεύσεις, συμπεριελάμβανε τα εξής:

α. το Πρωτόκολλο της Ναγκόγια (Nagoya) για την πρόσβαση σε γενετικούς πόρους και τη δίκαιη κατανομή των οφελών που προκύπτουν από τη χρήση τους.

β. το παγκόσμιο Στρατηγικό Σχέδιο για τη βιολογική ποικιλότητα (CBD) για την περίοδο 2011-2020 και

γ. μία απόφαση σχετικά με τις δραστηριότητες και τους δείκτες για την εφαρμογή της στρατηγικής κινητοποίησης πόρων.

Η σύνοδος ενέκρινε κι άλλες αποφάσεις και καθόρισε σαφή βήματα για την αύξηση της συνεργασίας μεταξύ των συμβάσεων του Ρίο και άλλων συμβάσεων που σχετίζονται με τη βιοποικιλότητα ενόψει της συνόδου κορυφής Ρίο+20.¹⁵

Το Πρωτόκολλο της Ναγκόγια για την πρόσβαση σε γενετικούς πόρους και τον ισόρροπο και δίκαιο καταμερισμό των οφελών που προκύπτουν από τη χρήση τους αποτελεί εξειδίκευση του τρίτου πυλώνα της ΣΒΠ. Παράλληλα, διαμορφώνει ένα νέο τοπίο για τους γενετικούς πόρους και τη συνδεδεμένη με αυτούς παραδοσιακή γνώση. Το Πρωτόκολλο θεσπίζει διεθνείς κανόνες που διέπουν την πρόσβαση στους γενετικούς πόρους και τις συναφείς παραδοσιακές γνώσεις, τον καταμερισμό των οφελών που βασίζεται σε αμοιβαίως αποδεκτούς όρους (ΑΑΟ) καθώς και σε μέτρα για τη συμμόρφωση των χρηστών, ώστε να εξασφαλίζεται ότι οι χρήστες που υπάγονται στη δικαιοδοσία τους συμμορφώνονται με τους κανόνες πρόσβασης που έχουν θεσπιστεί στις χώρες-παρόχους.

Είναι σημαντικό να σημειωθεί, ότι σε ενωσιακό επίπεδο, η Ε.Ε. η οποία ήταν παρούσα στη Ναγκόγια και υπέγραψε το Πρωτόκολλο το 2010, προέβη σε δύο

¹⁵ <https://www.genevaenvironmentnetwork.org/events/nagoya-biodiversity-summit-de-briefing/>

σημαντικές νομοθετικές πρωτοβουλίες. Πρόκειται για την έκδοση ενός σημαντικού Κανονισμού το 2014, του υπ' αριθμ. 511/2014 και έναν χρόνο αργότερα, το 2015, του εφαρμοστικού Κανονισμού 2015/1866. Η επιλογή αυτή του νομοθετικού εργαλείου άμεσης και γενικής εφαρμογής Κανονισμού για την εφαρμογή του Πρωτοκόλλου στην Ε.Ε., καταδεικνύει και τη μεγάλη σημασία που δίνει η Ε.Ε. στο ζήτημα των γενετικών πόρων.¹⁶

Κάτι που αξίζει να τονιστεί είναι το όραμα (vision) του Στρατηγικού Σχεδίου για τη βιοποικιλότητα 2011-2020: *'By 2050, biodiversity is valued, conserved, restored and wisely used, maintaining ecosystem services, sustaining a healthy planet and delivering benefits essential for all people'*.¹⁷

Η αποστολή του Στρατηγικού Σχεδίου (mission), είναι: *«[...] η ανάληψη αποτελεσματικών και επειγουσών ενεργειών για την ανάσχεση της απώλειας της βιοποικιλότητας, και, μέχρι το 2020, να εξασφαλιστούν η προσαρμοστικότητα των οικοσυστημάτων και η συνέχιση της παροχής των ουσιωδών και απαραίτητων λειτουργιών τους, διασφαλίζοντας την ποικιλία της ζωής στον πλανήτη, συμβάλλοντας στην ανθρώπινη ευμάρεια και στην εξάλειψη της φτώχειας [...]*».

Το Στρατηγικό Σχέδιο περιλαμβάνει 5 στρατηγικούς σκοπούς (strategic goals), οι οποίοι εξειδικεύονται σε 20 επιμέρους υπό-στόχους (headline targets) και συμφωνήθηκαν να αναφέρονται ως Στόχοι της Aichi (Aichi Targets) από την περιοχή της Ιαπωνίας όπου βρίσκεται η πόλη της Ναγκόγια στην οποία έλαβε χώρα η συνεδρίαση της Διάσκεψης των Μερών.¹⁸

¹⁶ Μαριά Ευπρ.-Αιθρ., «Το Πρωτόκολλο της Ναγκόγια για την πρόσβαση στους γενετικούς πόρους και ο κυρωτικός νόμος 4617/2019: Οι προκλήσεις και οι ευκαιρίες για την ελληνική έννομη τάξη», σε: «Ένωση Διοικητικών Δικαστών/Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο/Πολυτεχνείο Κρήτης/Δικηγορικός Σύλλογος Χανίων, Περιβαλλοντικές Προκλήσεις στον 21ο Αιώνα», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020, σελ. 197-199.

¹⁷ <https://www.cbd.int/doc/strategic-plan/2011-2020/Aichi-Targets-EN.pdf>

¹⁸ https://ypen.gov.gr/wpcontent/uploads/legacy/Files/Perivallon/Diaxeirisi%20Fysikoy%20Perivallontos/Biopoikilotita/20200323_ethniki_strathgiki_biodiversity.pdf

1.3. Η ενωσιακή νομοθεσία για την προστασία της βιοποικιλότητας

Ως συνέπεια της τεράστιας σημασίας της προστασίας της βιοποικιλότητας τόσο για τον άνθρωπο όσο και εν γένει για την φύση, έχει αναπτυχθεί ένα σημαντικό και συνάμα ανθεκτικό θεσμικό πλαίσιο για την προστασία της σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο.

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά στην ενωσιακή έννομη τάξη, οι βασικοί πυλώνες για την προστασία της βιοποικιλότητας είναι δύο Οδηγίες: η Οδηγία 92/43/ΕΟΚ για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων και της άγριας πανίδας και χλωρίδας, καθώς και η Οδηγία 2009/147/ΕΚ περί της διατήρησης των άγριων πτηνών.

Σκοπός της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ¹⁹ του Συμβουλίου της 21ης Μαΐου 1992 «για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας», γνωστή και ως «Οδηγία των οικοτόπων», είναι η συνεισφορά στη διατήρηση της βιοποικιλότητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, μέσω της προστασίας των φυσικών τύπων οικοτόπων (habitats) και των ειδών φυτών και ζώων κοινοτικού ενδιαφέροντος. Εφαρμόζεται από τις 10 Ιουνίου 1992, ενώ τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. έπρεπε να την ενσωματώσουν στο εθνικό τους δίκαιο έως τις 10 Ιουνίου 1994.

Έντονο ενδιαφέρον παρουσιάζουν δύο παράγραφοι του Προοιμίου της εν θέματι Οδηγίας, οι οποίες μοιάζουν σήμερα τόσο επίκαιρες όσο ποτέ: *«Εκτιμώντας [...] ότι η παρούσα οδηγία συμβάλλει στο γενικό στόχο μιας διαρκούς ανάπτυξης δεδομένου ότι ο κυριότερος σκοπός της είναι να ευνοήσει τη διατήρηση της βιοποικιλότητας λαμβάνοντας συγχρόνως υπόψη τις οικονομικές, κοινωνικές, πολιτιστικές και περιφερειακές απαιτήσεις· ότι η διατήρηση αυτής της βιοποικιλότητας ενδέχεται σε ορισμένες περιπτώσεις να απαιτεί τη διατήρηση ή και την ενθάρρυνση ανθρώπινων δραστηριοτήτων, ότι, στο ευρωπαϊκό έδαφος των κρατών μελών, οι φυσικοί οικοτόποι υποβαθμίζονται συνεχώς και αυξάνεται ο αριθμός των άγριων ειδών που απειλούνται σοβαρά· ότι εφόσον οι απειλούμενοι οικότοποι και τα απειλούμενα είδη αποτελούν τμήμα της φυσικής κληρονομιάς της Κοινότητας και τα απειλούμενα στοιχεία είναι γενικά διασυννοριακής φύσεως, είναι αναγκαίο να ληφθούν σε κοινοτικό επίπεδο μέτρα για τη διατήρησή τους [...]».*

Η Οδηγία περιλαμβάνει συνολικά 24 άρθρα τα οποία εισάγουν ρυθμίσεις σχετικά με τη διατήρηση ή την επαναφορά των τύπων οικοτόπων του Παραρτήματος Ι και των πληθυσμών των ειδών του Παραρτήματος ΙΙ στην επιθυμητή κατάσταση

¹⁹ <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1992L0043:20070101:EL:PDF>

διατήρησης, με τα μέτρα προστασίας των ειδών τα οποία αναφέρονται στα Παραρτήματα IV και V της Οδηγίας, ενώ παρουσιάζεται και ο μηχανισμός οικονομικής ενίσχυσης των κρατών-μελών.

Το άρθρο 6 της εν λόγω Οδηγίας προβλέπει μία σειρά ειδικών υποχρεώσεων των κρατών αλλά και διαδικασίες, με σκοπό τη διασφάλιση διατήρησης ή, ενδεχομένως, της αποκατάστασης σε ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης των φυσικών οικοτόπων και ιδιαίτερα των ειδικών ζωνών διατήρησης. Ειδικότερα, στο άρθρο 6 τίθενται μία σειρά μέτρων που πρέπει να λαμβάνουν τα κράτη, τα οποία υπάγονται σε τρεις κατηγορίες, ήτοι τα θετικά μέτρα διατήρησης και τα μέτρα πρόληψης που υπάγονται στο γενικό καθεστώς, τα οποία προβλέπονται, αντιστοίχως, στις παραγράφους 1 και 2 του εν λόγω άρθρου και τα μέτρα μετριασμού και αντιστάθμισης που λαμβάνονται σε συγκεκριμένες περιστάσεις, κατ' εφαρμογή των παρ. 3 και 4 του ίδιου άρθρου της Οδηγίας.²⁰

Το άρθρο 6 παρ. 3 της Οδηγίας προβλέπει μια ειδική εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων που εφαρμόζεται σε *«κάθε σχέδιο, μη άμεσα συνδεδεμένο ή αναγκαίο για τη διαχείριση του τόπου, το οποίο όμως είναι δυνατόν να επηρεάζει σημαντικά τον εν λόγω τόπο, καθεαυτό ή από κοινού με άλλα σχέδια»*. Το πρώτο ζήτημα, που τίθεται, αφορά στα σχέδια που υπάγονται στην παρ. 3 του άρθρου 6. Καταρχάς, σε ό,τι αφορά στον όρο «σχέδιο» η Επιτροπή δίνει μια ευρεία ερμηνεία, καθώς συμπεριλαμβάνονται σε αυτόν όχι μόνο κατασκευαστικά έργα, αλλά και επεμβάσεις στο φυσικό περιβάλλον, όπως π.χ. η εντατική γεωργία, που απειλεί να καταστρέψει ή καταστρέφει τον ημι-φυσικό χαρακτήρα ενός τόπου. Ομοίως, το ΔΕΕ τόνισε ότι στην οδηγία για τους οικοτόπους δεν δίδεται ορισμός της έννοιας του «σχεδίου», έκρινε όμως ότι πρέπει να είναι τόσο ευρύς όσο στο άρθρο 1 παρ. 2 της Οδηγίας 2011/92 για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον (ΔΕΕ, C-127/2002). Συνεπώς, οποιαδήποτε δραστηριότητα διαθέτει στοιχεία από αυτά, που αναφέρονται στο άρθρο 1 παρ. 2 της Οδηγίας 2011/92, εμπίπτει στην έννοια του σχεδίου του άρθρου 6 παρ. 3 της Οδηγίας για τους οικοτόπους. Έτσι, το Δικαστήριο εκτίμησε ότι *«δραστηριότητα όπως η αλιεία κυδωνιών με μηχανικά μέσα εμπίπτει στην έννοια του σχεδίου κατά το άρθρο 6 παρ. 3*

²⁰ Μπουκουβάλα Β., «Η εφαρμογή της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ για τη διατήρηση των οικοτόπων και των ειδών στη νομολογία του ΣτΕ και του ΔΕΕ», σε: «Ένωση Διοικητικών Δικαστών/Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο/Πολυτεχνείο Κρήτης/Δικηγορικός Σύλλογος Χανίων, Περιβαλλοντικές Προκλήσεις στον 21ο Αιώνα», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020, σελ. 250.

της Οδηγίας για τους οικοτόπους» (ΔΕΕ, C-127/2002). Επίσης, στην εν λόγω διάταξη υπάγονται τα ως άνω σχέδια ανεξαρτήτως εάν βρίσκονται εντός ή εκτός περιοχών του δικτύου Natura 2000. Το Δικαστήριο έκρινε ότι «κατά τον ορισμό των μέτρων, των οποίων οι επιπτώσεις πρέπει να εκτιμώνται, η οδηγία δεν διακρίνει ανάλογα με το αν τα εν λόγω μέτρα εκτελούνται εκτός ή εντός ενός προστατευόμενου τόπου». Κατέληξε δε στο συμπέρασμα ότι «η Γερμανία παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από το άρθρο 6 παρ. 3 της Οδηγίας καθ' όσον δεν προβλέπει, για ορισμένα προγράμματα που υλοποιούνται εκτός ειδικών ζωνών διατήρησης, υπό την έννοια του άρθρου 4 παρ. 1 της Οδηγίας, υποχρέωση εκτίμησης των επιπτώσεών τους στον τόπο, σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 3 και 4 της οδηγίας, ανεξαρτήτως της δυνατότητας των εν λόγω προγραμμάτων να βλάψουν σημαντικά μια ειδική ζώνη διατήρησης» (ΔΕΕ, C-98/2003).²¹

Στην ουσία, ως προς τη διαδικασία της δέουσας εκτίμησης, προβλέπονται στην Οδηγία δύο (2) στάδια: η Προκαταρκτική Εξέταση (Screening) και η Δέουσα Εκτίμηση (Appropriate Assessment). Στο πλαίσιο του πρώτου σταδίου, καταρχάς, εξετάζεται αν το σχέδιο είναι πιθανό να επηρεάσει κατά τρόπο σημαντικό τον οικείο τόπο (ΔΕΕ, C-127/2002). Απαιτείται λοιπόν προκαταρκτικά να κριθεί εάν υφίσταται πιθανότητα ή κίνδυνος σημαντικών περιβαλλοντικών συνεπειών από το υπό εξέταση σχέδιο και ειδικά στους σκοπούς διατήρησης της Οδηγίας (ΔΕΕ, C-258/2011). Πρόκειται για έναν προέλεγχο (screening), στο πλαίσιο του οποίου δεν εξετάζεται η βέβαιη εξακρίβωση των συνεπειών, αλλά απλώς η διαπίστωση της ύπαρξης τυχόν απειλής για το περιβάλλον και του μεγέθους της.

Αφού κριθεί ότι το έργο ενδέχεται να έχει σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον, ακολουθεί η κύρια διαδικασία της δέουσας εκτίμησης, ήτοι για τη χορήγηση της έγκρισης εκτέλεσης του έργου θα πρέπει να θεμελιώνεται η κρίση ότι δεν παραβιάζεται η ακεραιότητα του τόπου (ΔΕΕ, C-258/2011). Στο πλαίσιο αυτό, η αρμόδια αρχή, αφού λάβει υπόψη της όλες τις βέλτιστες επιστημονικές γνώσεις επί του θέματος καθώς και όλες τις πτυχές του σχεδίου ή του έργου, που θα μπορούσαν, είτε η καθεμία από μόνη της είτε σε συνδυασμό με άλλα σχέδια ή έργα, να επηρεάσουν τους στόχους διατήρησης του προστατευόμενου τόπου, χορηγεί την έγκριση άσκησης δραστηριότητας στον οικείο τόπο, μόνον εφόσον δεν υφίσταται, από επιστημονικής άποψης, οποιαδήποτε εύλογη αμφιβολία ως προς την απουσία

²¹ Μπάλιας Γ., «Η Δέουσα Εκτίμηση Επιπτώσεων Έργων και Σχεδίων στις περιοχές του δικτύου Natura 2000», ΠερΔικ 4/2014 (ΕΤΟΣ 18°), Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 578-579.

επιβλαβών συνεπειών για την ακεραιότητά του (ΣτΕ 1245/2016, 4013/2013). Η ακεραιότητα του τόπου προσλαμβάνει, επομένως, οικολογικό χαρακτήρα, νοούμενη ως οικολογική ακεραιότητα, ήτοι διατήρηση και διασφάλιση των συστατικών χαρακτηριστικών του τόπου και των οικολογικών λειτουργιών του.²²

Η παρ. 4 του άρθρου 6 της εν θέματι Οδηγίας, εισάγει μία σημαντική εξαίρεση. Παρά τα αρνητικά συμπεράσματα της εκτίμησης των επιπτώσεων, ένα σχέδιο επιτρέπεται να πραγματοποιηθεί για υπέρτερους λόγους δημοσίου συμφέροντος, συμπεριλαμβανομένων λόγων κοινωνικής ή οικονομικής φύσης (ΔΕΕ, C-44/1995), εφόσον δεν υπάρχουν εναλλακτικές λύσεις και το κράτος-μέλος λαμβάνει κάθε αναγκαίο αντισταθμιστικό μέτρο για να εξασφαλίσει την προστασία της συνολικής συνοχής του δικτύου Natura 2000. Πρόκειται για μία εξαιρετική διάταξη που ως τέτοια πρέπει να ερμηνεύεται στενά (ΔΕΕ, C-182/2010). Επομένως, η εφαρμογή της διάταξης αυτής, προϋποθέτει ότι προηγήθηκε η εκτίμηση των επιπτώσεων και είναι αρνητική, υπό την έννοια ότι είναι σχεδόν βέβαιο ότι από την εκτέλεση του έργου θα επέλθουν σημαντικές επιπτώσεις στη διατήρηση των οικοτόπων και των ειδών. Αν η περιβαλλοντική εκτίμηση είναι ελλιπής δεν υπάρχει στάδιο εφαρμογής της εξαιρετικής αυτής διάταξης. Όπως έκρινε το ΣτΕ (ΟλΣτΕ 26/2014), η απουσία πλήρους γνώσης όλων των επιπτώσεων του επίδικου σχεδίου καθιστά αδύνατη τη στάθμιση της βλάβης των προστατευόμενων ειδών και τόπων και των επιτακτικών λόγων σημαντικού δημοσίου συμφέροντος καθώς και τη διαπίστωση της ύπαρξης λιγότερο επιβλαβών εναλλακτικών λύσεων.²³

Σε ό,τι αφορά τώρα στο δικαστικό έλεγχο και τα όριά του, αυτός πρέπει να επικεντρώνεται στην τήρηση της διαδικασίας του άρθρου 6 παρ. 3 και 4. Ειδικότερα, πρέπει να ερευνάται εάν πραγματοποιήθηκαν: α) η προκαταρκτική εκτίμηση (screening), β) η δέουσα εκτίμηση (appropriate assessment), γ) η αναζήτηση των εναλλακτικών λύσεων και δ) ο προσδιορισμός και η λήψη αντισταθμιστικών μέτρων όταν υπάρχουν επιτακτικοί λόγοι δημοσίου συμφέροντος. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, επειδή ο πυρήνας της διάταξης του άρθρου 6 παρ. 3 είναι η μη προσβολή της

²² Μπουκουβάλα Β., «Η εφαρμογή της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ για τη διατήρηση των οικοτόπων και των ειδών στη νομολογία του ΣτΕ και του ΔΕΕ», σε: «Ένωση Διοικητικών Δικαστών/Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο/Πολυτεχνείο Κρήτης/Δικηγορικός Σύλλογος Χανίων, Περιβαλλοντικές Προκλήσεις στον 21ο Αιώνα», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020, σελ. 256-257.

²³ Μπουκουβάλα Β., «Η εφαρμογή της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ για τη διατήρηση των οικοτόπων και των ειδών στη νομολογία του ΣτΕ και του ΔΕΕ», σε: «Ένωση Διοικητικών Δικαστών/Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο/Πολυτεχνείο Κρήτης/Δικηγορικός Σύλλογος Χανίων, Περιβαλλοντικές Προκλήσεις στον 21ο Αιώνα», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020, σελ. 260-261.

ακεραιότητας του τόπου, για την οποία υφίσταται υποχρέωση αποτελέσματος, ο δικαστικός έλεγχος είναι αυξημένης έντασης σε σχέση με τον συνήθη. Στο πλαίσιο αυτό, τα δικαστήρια δεν περιορίζονται μόνο στον έλεγχο τήρησης της διαδικασίας, αλλά επεκτείνονται και στην εξέταση κατά πόσον η επιστημονική εκτίμηση των επιπτώσεων είναι η «δέουσα εκτίμηση». Αυτό σημαίνει ότι ο δικαστικός έλεγχος εκτείνεται σε όλα εκείνα τα στοιχεία που συνιστούν την έννοια της δέουσας εκτίμησης σύμφωνα με τη νομοθεσία, όπως αυτή ερμηνεύτηκε από το ΔΕΕ και διευκρινίστηκε στους ερμηνευτικούς οδηγούς της Επιτροπής (π.χ. η πληρότητα της εκτίμησης, η μεθοδολογία και οι επιστημονικές αναφορές που χρησιμοποιήθηκαν, η βεβαιότητα περί μη προσβολής της ακεραιότητας του οικείου τόπου κλπ.).²⁴ Στο πλαίσιο εφαρμογής της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, ο δικαστής θα ελέγξει αν το έργο ή το σχέδιο, παρότι πρόκειται να διενεργηθεί σε τόπο που υπάγεται στο δίκτυο Natura ή σε άλλον τόπο και πιθανολογείται ότι μπορεί να έχει σημαντικές επιπτώσεις σ' αυτόν από την άποψη του σκοπού της διατήρησής του, μπορεί να διενεργηθεί, εφόσον στην οικεία μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων περιέχονται εκτιμήσεις ως προς τις επιπτώσεις του και προτείνονται μέτρα για την αντιμετώπισή τους κατά τρόπο αποτελεσματικό, ώστε να μην επέρχεται υποβάθμιση της περιοχής, δεδομένου ότι τα χαρακτηριστικά των περιοχών που περιλαμβάνονται στον εθνικό κατάλογο και η σημασία των αντίστοιχων οικοσυστημάτων καθώς και τα αναγκαία για τη διαφύλαξή τους μέτρα διαφοροποιούνται σε σημαντικό βαθμό (ΣτΕ 1403/2019).²⁵

Τέλος, η πιο ρηξικέλευθη, κατά την άποψη του γράφοντος, καινοτομία-μεταρρύθμιση της συγκεκριμένης Οδηγίας αλλά και ο λόγος που την κατατάσσουμε στην κορυφή της πυραμίδας των θεσμικών μέτρων για την προστασία της φύσης είναι η ίδρυση του -διαδεδομένου και γνωστού σε όλους μας- Δικτύου Natura 2000. Σύμφωνα με το α' εδάφιο της παραγράφου 1 του άρθρου 3 της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, ορίζεται ρητά ότι: «*Συνίσταται ένα συνεκτικό ευρωπαϊκό οικολογικό δίκτυο ειδικών ζωνών, επονομαζόμενο 'Natura 2000'*».

²⁴ Μπάλιας Γ., «Η Δέουσα Εκτίμηση Επιπτώσεων Έργων και Σχεδίων στις περιοχές του δικτύου Natura 2000», ΠερΔικ 4/2014 (ΕΤΟΣ 18°), Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 587-588.

²⁵ Μπουκουβάλα Β., «Η εφαρμογή της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ για τη διατήρηση των οικοτόπων και των ειδών στη νομολογία του ΣτΕ και του ΔΕΕ», σε: «Ένωση Διοικητικών Δικαστών/Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο/Πολυτεχνείο Κρήτης/Δικηγορικός Σύλλογος Χανίων, Περιβαλλοντικές Προκλήσεις στον 21ο Αιώνα», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020, σελ. 267.

Το Ευρωπαϊκό οικολογικό δίκτυο Natura 2000 είναι ένα δίκτυο ζωνών προστασίας της φύσης που εκτείνεται σε ολόκληρη την Ε.Ε. και έχει ως στόχο να διασφαλίσει τη μακροπρόθεσμη διατήρησή των πιο πολύτιμων και των πλέον απειλούμενων ειδών και ενδιαιτημάτων της σε ικανοποιητικό επίπεδο. Αποτελείται από δύο κατηγορίες περιοχών: τις «Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ)» (Special Protection Areas – SPA) για την Ορνιθοπανίδα, όπως ορίζονται στην Οδηγία 79/409/ΕΚ «για τη διατήρηση των άγριων πτηνών» καθώς και τους «Τόπους Κοινοτικής Σημασίας (ΤΚΣ)» (Sites of Community Importance – SCI) όπως ορίζονται στην Οδηγία 92/43/ΕΟΚ. Για τον προσδιορισμό των ΤΚΣ λαμβάνονται υπόψη οι τύποι οικοτόπων και τα είδη των Παραρτημάτων Ι και ΙΙ της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ καθώς και τα κριτήρια του Παραρτήματος ΙΙΙ αυτής.²⁶

Έννοια-κλειδί για την προστασία των περιοχών Natura 2000 είναι οι στόχοι διατήρησης. Οι στόχοι διατήρησης έχουν ως αντικείμενο να καθορίσουν, με όσο το δυνατόν ακριβέστερο τρόπο, την επιθυμητή κατάσταση, ή το βαθμό διατήρησης που πρέπει να επιτευχθεί σε μια συγκεκριμένη τοποθεσία. Στόχοι διατήρησης καθορίζονται για καθέναν από τους τύπους οικοτόπων και για τα είδη που απαντούν στην εν λόγω περιοχή από τις αρμόδιες εθνικές αρχές, σε συνεννόηση και επαφή με τους χρήστες γης και τις περιβαλλοντικές ΜΚΟ.²⁷

Τέλος, θα πρέπει να επισημανθεί ότι το δίκτυο Natura 2000 αντιπροσωπεύει περίπου το ένα πέμπτο της χερσαίας επιφάνειας της Ε.Ε. και πάνω από 250.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα των θαλάσσιων περιοχών. Αυτά τα αριθμητικά στοιχεία αποδεικνύουν από μόνα τους την σπουδαιότητα της θεσμοθέτησης του εν λόγω δικτύου με σκοπό την αποτελεσματική θωράκιση της πλούσιας βιοποικιλότητας.

Στην ελληνική έννομη τάξη, η εν λόγω Οδηγία ενσωματώθηκε με την υπ' αριθμόν 33318/3028/11.12.1998 κοινή υπουργική απόφαση²⁸, όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει.

Ο δεύτερος σημαντικός θεσμικός πυλώνας ενωσιακής προστασίας της βιοποικιλότητας είναι η Οδηγία 2009/147/ΕΚ²⁹ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 30^{ης} Νοεμβρίου 2009 «περί της διατηρήσεως των αγρίων πτηνών», η οποία αποτελείται συνολικά από 20 άρθρα και 7 Παραρτήματα.

²⁶ <https://ypen.gov.gr/perivallon/viopoikilotita/diktyo-natura-2000/>

²⁷ <http://www.lifethemis.eu/sites/default/files/announcements/Themis-Guide-Lawyers-049-ebook.pdf>

²⁸ ΦΕΚ Β' 1289/28.12.1998, ΚΥΑ υπ' αριθμ. 33318/3028 «Καθορισμός μέτρων και διαδικασιών για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων (ενδιαιτημάτων) καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας».

²⁹ <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:020:0007:0025:EL:PDF>

Καταρχάς, όπως αναφέρεται και στο Προοίμιό της, αποτελεί στην ουσία, για λόγους σαφήνειας και ορθολογισμού, επικαιροποίηση και κωδικοποίηση της Οδηγίας 79/409/ΕΟΚ της 2^{ας} Απριλίου 1979 «περί της διατηρήσεως των αγρίων πτηνών».

Σύμφωνα και με τις διατάξεις του άρθρου 1, η εν θέματι Οδηγία θεσμοθετήθηκε με σκοπό την προστασία, τη διατήρηση και τη ρύθμιση της εκμετάλλευσης όλων των ειδών πτηνών που ζουν εκ φύσεως σε άγρια κατάσταση στο ευρωπαϊκό έδαφος των κρατών-μελών, ενώ εφαρμόζεται στα πτηνά, τα αυγά τις φωλιές και τους οικοτόπους τους.

Επίσης, η Οδηγία 2009/147/ΕΚ προβλέπει τη δημιουργία ζωνών προστασίας, τη συντήρηση και διευθέτηση σύμφωνα με τις οικολογικές απαιτήσεις των οικοτόπων που βρίσκονται στο εσωτερικό και στο εξωτερικό των ζωνών προστασίας, την αποκατάσταση των κατεστραμμένων βιοτόπων, τη δημιουργία βιοτόπων καθώς και μέτρα ειδικής διατήρησης που αφορούν τα είδη του Παραρτήματος Ι, προκειμένου να εξασφαλισθεί η επιβίωση και η αναπαραγωγή των ειδών αυτών.

Σύμφωνα με την Οδηγία για τα άγρια πτηνά, τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. οφείλουν να ορίσουν ΖΕΠ (Ζώνες Ειδικής Προστασίας), δηλαδή εδάφη κατάλληλα, σε αριθμό και επιφάνεια, για τη διατήρηση των ειδών που απαριθμούνται στο Παράρτημα Ι της Οδηγίας, καθώς και των αποδημητικών ειδών, στη γεωγραφική θάλασσα και χερσαία ζώνη στην οποία έχει εφαρμογή η Οδηγία. Στις ΖΕΠ, τα κράτη-μέλη λαμβάνουν μέτρα προκειμένου να αποφεύγουν τη ρύπανση ή την υποβάθμιση των οικοτόπων καθώς και τις επιζήμιες για τα πτηνά διαταράξεις.³⁰

Τέλος, μεταξύ άλλων, με την παρούσα Οδηγία δίνεται η δυνατότητα στα κράτη-μέλη να υιοθετήσουν τα αναγκαία μέτρα εγκαθιδρύοντας ένα γενικό καθεστώς προστασίας όλων των ειδών πτηνών και περιλαμβάνουν την απαγόρευση: α) του εκ προθέσεως φόνου ή συλλήψεως πτηνών με οιονδήποτε τρόπο, β) της εκ προθέσεως καταστροφής ή βλάβης των φωλιών και των αυγών και της αφαιρέσεως των φωλιών, γ) της συλλογής των αυγών στη φύση και της κατοχής τους, έστω και κενών, δ) της σκόπιμης ενόχλησης των πτηνών, ιδιαίτερα κατά την περίοδο αναπαραγωγής και εξαρτήσεως, όταν αυτή έχει σημαντικές συνέπειες σε σχέση με τους αντικειμενικούς σκοπούς της παρούσας οδηγίας και ε) της κατοχής των ειδών πτηνών, των οποίων απαγορεύεται η θήρα και η σύλληψη.

³⁰ <http://www.lifethemis.eu/sites/default/files/announcements/Themis-Guide-Lawyers-049-ebook.pdf>

Η Οδηγία 2009/147/EK ενσωματώθηκε στην εθνική έννομη τάξη με δύο κοινές υπουργικές αποφάσεις: την υπό στοιχεία Η.Π. 37338/1807/Ε.103/01.09.2010 ΚΥΑ³¹ και την υπό στοιχεία Η.Π. 8353/276/Ε103/17.02.2012 ΚΥΑ³².

³¹ ΦΕΚ Β' 1495/06.09.2010, ΚΥΑ υπό στοιχεία Η.Π. 37338/1807/Ε.103 «Καθορισμός μέτρων και διαδικασιών για τη διατήρηση της άγριας ορνιθοπανίδας και των οικοτόπων/ενδιαιτημάτων της, σε συμμόρφωση με τις διατάξεις της Οδηγίας 79/409/ΕΟΚ, "Περί διατηρήσεως των άγριων πτηνών", του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 2ας Απριλίου 1979, όπως κωδικοποιήθηκε με την οδηγία 2009/147/EK».

³² ΦΕΚ Β' 415/23.02.2012, ΚΥΑ υπό στοιχεία Η.Π. 8353/276/Ε103 «Τροποποίηση και συμπλήρωση της υπ' αριθ. 37338/ 1807/2010 κοινής υπουργικής απόφασης «Καθορισμός μέτρων και διαδικασιών για τη διατήρηση της άγριας ορνιθοπανίδας και των οικοτόπων/ενδιαιτημάτων της, σε συμμόρφωση με την Οδηγία 79/409/ΕΟΚ....» (Β' 1495), σε συμμόρφωση με τις διατάξεις του πρώτου εδαφίου της παραγράφου 1 του άρθρου 4 της Οδηγίας 79/409/ΕΟΚ «Για τη διατήρηση των άγριων πτηνών» του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 2ας Απριλίου 1979, όπως κωδικοποιήθηκε με την οδηγία 2009/147/EK».

1.4. Η Στρατηγική της Ε.Ε. για τη βιοποικιλότητα με ορίζοντα το 2030

Αναμφισβήτητα, δεν μπορεί κανείς να παραγνωρίσει το γεγονός ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση, ιδίως την τελευταία τετραετία, έχει λάβει μία σειρά από σημαντικά και στοχευμένα μέτρα, πρωτοβουλίες και σχέδια, αποσκοπώντας στην αποτελεσματική προστασία και θωράκιση της βιοποικιλότητας, αποδίδοντας τη δέουσα σπουδαιότητα που της αρμόζει.

Η νέα Στρατηγική της Ε.Ε. για τη βιοποικιλότητα με ορίζοντα το 2030 είναι ένα ολοκληρωμένο, συστημικό και φιλόδοξο μακροπρόθεσμο σχέδιο για την προστασία της φύσης και την αναστροφή της υποβάθμισης των οικοσυστημάτων. Παράλληλα, αποτελεί βασικό πυλώνα της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας και της ηγετικής θέσης της Ε.Ε. όσον αφορά στη διεθνή δράση για τα παγκόσμια δημόσια αγαθά και τους στόχους βιώσιμης ανάπτυξης.

Η Στρατηγική καθορίζει νέους τρόπους για την αποτελεσματικότερη εφαρμογή της υφιστάμενης νομοθεσίας, νέες δεσμεύσεις, μέτρα, στόχους και μηχανισμούς διακυβέρνησης, με στόχο η βιοποικιλότητα της Ευρώπης να ανακάμψει έως το 2030.³³

Η Επιτροπή παρουσίασε τη Στρατηγική τον Μάιο του 2020. Οι βασικές δράσεις που πρέπει να υλοποιηθούν έως το 2030 περιλαμβάνουν:

- τη δημιουργία προστατευόμενων περιοχών που καλύπτουν τουλάχιστον το 30 % της χερσαίας έκτασης και της θαλάσσιας περιοχής της Ε.Ε., επεκτείνοντας την κάλυψη των περιοχών που ανήκουν στο δίκτυο Natura 2000,
- την αποκατάσταση των υποβαθμισμένων οικοσυστημάτων σε όλη την Ε.Ε. έως το 2030, μέσω σειράς συγκεκριμένων δεσμεύσεων και μέτρων, μεταξύ των οποίων ο περιορισμός της χρήσης φυτοφαρμάκων και η μείωση του κινδύνου που συνιστούν κατά 50 % έως το 2030 και η φύτευση 3 δισεκατομμυρίων δέντρων σε όλη την Ε.Ε.,
- τη διάθεση 20 δισ. ευρώ ετησίως για την προστασία και την προώθηση της βιοποικιλότητας από κονδύλια της Ε.Ε. και από εθνική και ιδιωτική χρηματοδότηση και
- τη δημιουργία ενός φιλόδοξου παγκόσμιου πλαισίου για τη βιοποικιλότητα.³⁴

³³ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/qanda_20_886

³⁴ <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/biodiversity/>

Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι η Ε.Ε., προς τον σκοπό αποτελεσματικής παρακολούθησης της προόδου κατά την εφαρμογή της Στρατηγικής για τη βιοποικιλότητα, δημιούργησε δύο καινοτόμα διαδικτυακά εργαλεία:

Πρώτον, έναν διαδικτυακό ανιχνευτή ενεργειών, ο οποίος παρέχει ενημερωμένες πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση υλοποίησης των πολλών ενεργειών της στρατηγικής.

Και δεύτερον, έναν πίνακα ελέγχου στόχων, ο οποίος δείχνει την πρόοδο προς τους ποσοτικοποιημένους στόχους βιοποικιλότητας που ορίζονται από τη Στρατηγική, τόσο σε επίπεδο Ε.Ε. όσο και στα κράτη-μέλη.³⁵

³⁵ https://environment.ec.europa.eu/strategy/biodiversity-strategy-2030_en

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο «Διεθνές και ευρωπαϊκό πλαίσιο για την κλιματική αλλαγή»

2.1. Η Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή (UNFCCC)

Μία ίσως από τις διαχρονικότερες και πιο ρηξικέλευθες πρωτοβουλίες σε επίπεδο διεθνών πολιτικών για το κλίμα αποτέλεσε αναμφισβήτητα η Σύμβαση-Πλαίσιο των Η.Ε. για την Κλιματική Αλλαγή (United Nations Framework Convention on Climate Change-UNFCCC).

Όπως ορίζεται με τον πιο αντιπροσωπευτικό και πανηγυρικό τρόπο στο άρθρο 2 της Σύμβασης, ο κεντρικός στόχος είναι η σταθεροποίηση των συγκεντρώσεων των αερίων του θερμοκηπίου στην ατμόσφαιρα σε επίπεδο που θα αποτρέψει την επικίνδυνη ανθρωπογενή παρέμβαση στο κλιματικό σύστημα καθώς και η προσαρμογή των οικοσυστημάτων στην κλιματική αλλαγή (Article 2. Objective *‘The ultimate objective of this Convention [...] is to achieve, in accordance with the relevant provisions of the Convention, stabilization of greenhouse gas concentrations in the atmosphere at a level that would prevent dangerous anthropogenic interference with the climate system [...]’*).

Ως κλιματική αλλαγή στη Σύμβαση-Πλαίσιο ορίζεται η αλλαγή του κλίματος η οποία αποδίδεται άμεσα ή έμμεσα σε ανθρώπινη δραστηριότητα που μεταβάλλει τη σύνθεση της παγκόσμιας ατμόσφαιρας και η οποία είναι επιπλέον της φυσικής κλιματικής μεταβλητότητας που παρατηρείται σε συγκρίσιμες χρονικές περιόδους.

Τα Ηνωμένα Έθνη αξιολογώντας τη σοβαρότητα της κλιματικής αλλαγής προχώρησαν στις 9 Μαΐου 1992 στη Νέα Υόρκη (με ισχύ από το Μάρτιο 1994) στη σύνταξη της Σύμβασης για την «Αλλαγή του Κλίματος» η οποία επικυρώθηκε στην Παγκόσμια Συνδιάσκεψη του Rio de Janeiro για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, γνωστή και ως Συνάντηση Κορυφής για τη γη (1992).

Η Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή (UNFCCC) αποτελεί το επίκεντρο της δράσης της διεθνούς κοινότητας στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και συνάμα προάγγελο του «Πρωτοκόλλου του Kyoto» (1997). Επιπροσθέτως, συνιστά ένα ακόμη σημαντικό βήμα στην εξέλιξη της διεθνούς κλιματικής πολιτικής με στόχους τη διεθνή δράση, αφενός για την καταπολέμηση και το μετριασμό των εκπομπών ρύπων (mitigation) και αφετέρου για την προσαρμογή (adaptation) στην κλιματική αλλαγή. Αυτοί οι δύο προαναφερθέντες

όροι (μετριασμός και προσαρμογή) συνιστούν θεμελιώδεις έννοιες της Σύμβασης-Πλαίσιο και απαιτούν μία περαιτέρω ανάλυση και επισκόπηση.

Καταρχάς, δεδομένου ότι υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ της μέσης παγκόσμιας θερμοκρασίας και της συγκέντρωσης των αερίων του θερμοκηπίου στην ατμόσφαιρα, το κλειδί για τη λύση του προβλήματος της κλιματικής αλλαγής έγκειται στη μείωση της ποσότητας των εκπομπών που εκλύονται στην ατμόσφαιρα και στη μείωση της τρέχουσας συγκέντρωσης του διοξειδίου του άνθρακα (CO₂) με την ενίσχυση των καταβόθρων (π.χ. αύξηση της έκτασης των δασών). Όλες αυτές οι προσπάθειες για τη μείωση των εκπομπών και την ενίσχυση των καταβόθρων αναφέρονται ως «μετριασμός» ('mitigation'). Η Σύμβαση απαιτεί από όλα τα μέρη, λαμβάνοντας υπόψη τις ευθύνες και τις δυνατότητές τους, να καταρτίσουν και να εφαρμόσουν προγράμματα που περιέχουν μέτρα για τον μετριασμό της κλιματικής αλλαγής. Τα προγράμματα αυτά στοχεύουν στην οικονομική δραστηριότητα με στόχο την παροχή κινήτρων για δράσεις που είναι πιο καθαρές ή την αποθάρρυνση εκείνων που οδηγούν σε μεγάλες ποσότητες αερίων του θερμοκηπίου. Περιλαμβάνουν πολιτικές, συστήματα κινήτρων και επενδυτικά προγράμματα που αφορούν όλους τους τομείς, συμπεριλαμβανομένης της παραγωγής και χρήσης ενέργειας, των μεταφορών, των κτιρίων, της βιομηχανίας, της γεωργίας, της δασοκομίας και άλλων χρήσεων γης, καθώς και της διαχείρισης αποβλήτων. Τα μέτρα μετριασμού μεταφράζονται, για παράδειγμα, σε αυξημένη χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, στην εφαρμογή νέων τεχνολογιών, όπως τα ηλεκτρικά αυτοκίνητα ή σε αλλαγές σε πρακτικές ή συμπεριφορές, όπως η λιγότερη οδήγηση ή η αλλαγή της διατροφής.³⁶

Η προσαρμογή (adaptation) αναφέρεται στις προσαρμογές των οικολογικών, κοινωνικών ή οικονομικών συστημάτων ως απάντηση στα πραγματικά ή αναμενόμενα κλιματικά ερεθίσματα και τις επιπτώσεις τους. Αναφέρεται σε αλλαγές σε διαδικασίες, πρακτικές και δομές για να μετριάσει τις πιθανές ζημιές ή να επωφεληθεί από τις ευκαιρίες που συνδέονται με την κλιματική αλλαγή. Με απλά λόγια, οι χώρες και οι κοινότητες πρέπει να αναπτύξουν λύσεις προσαρμογής και να εφαρμόσουν δράσεις για να ανταποκριθούν στις τρέχουσες και μελλοντικές επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής. Οι δράσεις προσαρμογής μπορούν να λάβουν πολλές μορφές, ανάλογα με το μοναδικό πλαίσιο μιας κοινότητας, επιχείρησης, οργανισμού, χώρας ή περιοχής. Η προσαρμογή μπορεί να κυμαίνεται από την

³⁶ <https://unfccc.int/topics/introduction-to-mitigation>

κατασκευή αντιπλημμυρικών έργων, τη δημιουργία συστημάτων έγκαιρης προειδοποίησης για κυκλώνες, τη μετάβαση σε καλλιέργειες ανθεκτικές στην ξηρασία, έως τον επανασχεδιασμό των συστημάτων επικοινωνίας, των επιχειρηματικών λειτουργιών και των κυβερνητικών πολιτικών.³⁷

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η διαφοροποίηση που πραγματοποιείται σχετικά με το «βάρος της ευθύνης» για τις εκπομπές των αερίων μεταξύ ανεπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών. Με τη διάκριση αυτή, η Σύμβαση αναγνωρίζει ότι οι βιομηχανικές χώρες είναι υπεύθυνες για το μεγαλύτερο μέρος των παγκόσμιων εκπομπών αερίων του φαινομένου του θερμοκηπίου αλλά ταυτόχρονα έχουν και τη δυνατότητα να τους περιορίσουν (θεσμική και χρηματοοικονομική ικανότητα). Η UNFCCC έλαβε 165 υπογραφές (1992) ενώ μέχρι σήμερα έχει επικυρωθεί από 197 συμβαλλόμενα μέρη (197 κράτη).

Αξίζει να σημειωθεί ότι η Σύμβαση δεν έθεσε νομικά δεσμευτικές υποχρεώσεις, αλλά προετοίμασε σημαντικά τα επόμενα βήματα για την υιοθέτηση πολιτικών για την κλιματική αλλαγή.³⁸

Στο άρθρο 3 της εν λόγω Σύμβασης τέθηκαν και οι βασικές αρχές που τη διαπνέουν: η Αρχή της διαγενεακής ισότητας, η Αρχή των κοινών αλλά διαφοροποιημένων ευθυνών και η Αρχή της Προφύλαξης.

Η πρώτη είναι ουσιαστικά η διαγενεακή προοπτική αναφορικά με την προστασία του κλιματικού συστήματος. Κατά την αρχή, λοιπόν, της διαγενεακής ισότητας (που αποδίδεται ως equity-ορθονομία/ευθυδικία) και συνιστά βασικό ερμηνευτικό εργαλείο του όλου δικαίου του περιβάλλοντος και της κλιματικής αλλαγής, τα κράτη θα πρέπει να διαχειρίζονται το περιβάλλον, ώστε στα οφέληματα από αυτό να μπορούν να έχουν πρόσβαση και οι μέλλουσες γενιές κατά το δυνατό εξίσου. Ερείδεται δε στην έννοια του καταπιστεύματος (trustee στο common law), σύμφωνα με το οποίο το διαχειριζόμαστε, ώστε να περάσει και στους επόμενους (υποχρέωση περιβαλλοντικής προστασίας και για το μέλλον). Η αρχή αυτή στο δίκαιο για την κλιματική αλλαγή συναντάται συχνότατα και στις λεγόμενες climate litigations (κλιματικές προσφυγές). Σημειωτέον, πως το Δικαστήριο της Χάγης δεν έχει αναφερθεί ρητά στην αρχή της διαγενεακής ισότητας, προκειμένου να επιλύσει τις αγόμενες ενώπιόν του διαφορές. Η αρχή της διαγενεακής ισότητας εισάγει ευθέως

³⁷ <https://unfccc.int/topics/adaptation-and-resilience/the-big-picture/introduction>

³⁸ Δημαδάμα Ζ., «Βιώσιμη Οικονομική Ανάπτυξη – Η Ενσωμάτωση των 17 Στόχων του ΟΗΕ. Οικονομικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις», Εκδόσεις ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Αθήνα 2021, σελ. 184-186.

την ανθρώπινη παράμετρο στο διεθνές δίκαιο για την κλιματική αλλαγή. Η πρακτική της εφαρμογή οράται στο διάβα του χρόνου, ιδίως σε οριακές και σύνθετες περιπτώσεις, όπως η ανάγκη προστασίας ευάλωτων πληθυσμών, τα δικαιώματα του παιδιού ή των κλιματικών προσφύγων.

Η δεύτερη αρχή, είναι η αρχή των κοινών αλλά διαφοροποιημένων ευθυνών των κρατών (common but differentiated responsibilities). Η παρθενική εμφάνιση της εν λόγω αρχής έλαβε χώρα στη «Δήλωση για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη» (1992, άρθρο 7) στη Συνέλευση του Παγκόσμιου Περιβάλλοντος και Ανάπτυξης στο Ρίο ντε Τζανέιρο, ενώ προφανώς εμπεριέχεται τόσο στη Σύμβαση-Πλαίσιο όσο και στο Πρωτόκολλο του Κιότο μεταγενεστέρως. Η αρχή αυτή συνδέεται αυτονοήτως με την ενδογενεακή και διαγενεακή ευθυδικία, ωστόσο έχει και αυτοτελές κανονιστικό περιεχόμενο. Αφενός όλα τα κράτη φέρουν υποχρέωση στο πλαίσιο της παγκόσμιας εταιρικής σχέσης να προλαμβάνουν, να διατηρούν αλλά και να αποκαθιστούν οποιαδήποτε ζημία στο περιβάλλον και στο κλιματικό σύστημα. Αφετέρου, όμως, εξαιτίας των ιστορικών τους διαφορών στην ανθρωπογενή τους παρέμβαση στο περιβάλλον, υφίσταται εγγενής διαφοροποίηση αναπτυγμένων-αναπτυσσόμενων χωρών στις υποχρεώσεις αυτές. Και τούτο διότι βάσει της ιστορικής έρευνας, από την εκβιομηχάνιση έως σήμερα οι αναπτυγμένες χώρες εξέπεμπαν εμφανώς πολύ περισσότερα αέρια θερμοκηπίου σε σχέση με τις αναπτυσσόμενες. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, η διεθνής κοινότητα θα πρέπει να επαυξήσει την υποστήριξή της προς τις αναπτυσσόμενες χώρες στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και αυτό θα επιτευχθεί με τη μεταφορά τεχνολογίας και την οικονομική υποστήριξη των αναπτυσσόμενων από τις αναπτυγμένες χώρες. Εξάλλου, και οι αναπτυξιακές προτεραιότητες των αναπτυσσόμενων χωρών περιστρέφονται γύρω από την απομείωση και εξάλειψη της φτώχειας, στόχος που απαιτεί, ωστόσο, κατά το μάλλον ή ήττον ζήτηση ενέργειας που μπορεί να αποτελέσει τροχοπέδη στην ανάπτυξη της κλιματικής αλλαγής.

Η τελευταία αρχή είναι εκείνη της προφύλαξης (precautionary principle), η οποία παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με την αρχή της πρόληψης και ορισμένες φορές ανακύπτουν ερωτήματα σχετικά με το αν υφίσταται κάποια αισθητή διαφοροποίηση των δύο αυτών αρχών. Αρχικά, η διάκρισή τους καθίσταται ιδιαίτερα δυσχερής και γινόταν δεκτό από τη θεωρία ότι η πρόληψη αναφέρεται στη λήψη αρνητικών μέτρων, ήτοι απαγορεύσεων, ενώ η προφύλαξη στη λήψη θετικών. Ωστόσο, αυτό δεν θα πρέπει να αποτελεί αποφασιστικό κριτήριο, διότι ακόμη και η

γλωσσική χρήση των δύο όρων ενδέχεται να οδηγήσει σε σύγχυση. Τελικώς και μέσα από τη νομολογία του ΔΕΕ έχουν γίνει αποδεκτά τα εξής: Ο όρος «πρόληψη» αναφέρεται στην καταπολέμηση ενός κινδύνου. Κατά συνέπεια, η Ε.Ε. μπορεί να λάβει προληπτικά μέτρα, μόνον όταν ο κίνδυνος είναι υπαρκτός, όταν δηλαδή υπάρχει επιστημονικό τεκμήριο για την βλαβερή επίδραση μιας δραστηριότητας και η πρόκληση συγκεκριμένης ζημιάς για το περιβάλλον, την ανθρώπινη υγεία ή και την ανθρώπινη ζωή είναι αναμενόμενη κατά την κοινή πείρα. Ο μεταγενέστερος όρος «προφύλαξη» αφορά στην αποτροπή διακινδύνευσης. Η έννοια της προφύλαξης δεν απαιτεί αυστηρή επιστημονική βεβαιότητα, αλλά αρκείται στην ανησυχία για την επέλαση πιθανών περιβαλλοντικών προσβολών. Για τον λόγο αυτό, η διακριτική ευχέρεια των ενωσιακών οργάνων για τη λήψη μέτρων προφύλαξης παρουσιάζεται διευρυμένη. Υπό μία αυστηρότερη εκδοχή, η αρχή θεωρεί ότι μόνη η ύπαρξη ενδείξεων ως προς πιθανούς κινδύνους σοβαρής βλάβης, μη δυνάμενους να αποκλεισθούν με βάση τα επιστημονικά πορίσματα, επιβάλλει τη λήψη περιοριστικών μέτρων στην κυκλοφορία αγαθών ή στην ανάπτυξη δραστηριοτήτων και υπό προϋποθέσεις δημιουργεί τεκμήριο ύπαρξης κινδύνου. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο πυρήνας της αρχής της προφύλαξης βασίζεται σε μία σταθμιστική λογική κόστους-οφέλους.³⁹

Ένα βασικό συμπέρασμα αλλά και μία κεντρική διαπίστωση είναι ότι τα ζητήματα της κλιματικής αλλαγής και πλέον της κλιματικής κρίσης δεν παύουν να εντάσσονται στον ευρύτερο κύκλο προβλημάτων αναφορικά με την προστασία του περιβάλλοντος. Ένα από τα κλασικά θέματα που ανακύπτουν είναι αν το δίκαιο του περιβάλλοντος εμπεριέχει τις βασικές αξίες και κανόνες και για την αντιμετώπιση της καταστροφής του κλίματος. Εάν γίνει δεκτό ότι το πρόβλημα των εκπομπών αερίων ρύπων είναι μία ειδική περίπτωση μόλυνσης της ατμόσφαιρας, η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι θετική (βλ. απόφαση Ανώτατου Δικαστηρίου των ΗΠΑ *Massachusetts v. Environmental Protection Agency*, κατά την οποία κρίθηκε ότι τα αέρια του θερμοκηπίου προκαλούν μόλυνση του περιβάλλοντος και κατ' επέκταση εμπίπτει στο πεδίο της ρυθμιστικής αρμοδιότητας της Αρχής για την Προστασία του Περιβάλλοντος).

³⁹ Γαλάνης Π., Δίκαιο για την κλιματική αλλαγή (Ενωσιακό - Εθνικό), Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2023, σελ. 80-89.

Βέβαια, η σύγχρονη θεωρία κατευθύνεται προς την ανάδειξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της κλιματικής αλλαγής, κατατείνοντας προς την διαφοροποίησή της από τα γνωστά προβλήματα βλάβης του περιβάλλοντος και ρύπανσης. Και αυτό διότι, η κλιματική αλλαγή είναι ένα πρόβλημα κατεξοχήν ασάφειας ως προς τη σχέση αιτίας και αποτελέσματος, γεννά βλάβη και διακινδύνευση που μπορεί να μην γίνεται να αποτιμηθεί σε χρήμα και να αποκατασταθεί. Υπό την έννοια αυτή, το δίκαιο του περιβάλλοντος παρέχει εργαλεία που μπορεί να αξιοποιούνται για την αντιμετώπιση προβλημάτων τα οποία συναποτελούν το σύνθετο ζήτημα της κλιματικής αλλαγής, χρειάζονται όμως και επιπλέον εξειδικευμένα μέτρα δυνάμει των οποίων συντονίζεται η δημόσια δράση για το κλίμα σε διάφορους τομείς της οικονομίας, χάρις επίτευξης του βασικού στόχου που είναι η αποτροπή της αύξησης της θερμοκρασίας της γης.⁴⁰

⁴⁰ Εταιρεία Διοικητικών Μελετών (Αντωνίου Θ. κ.ά.), ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ, Εκδόσεις Σάκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2022, σελ. 10-12.

2.2. Η μετεξέλιξη της κλιματικής αλλαγής σε κλιματική κρίση

Αλλαγή σημαίνει μία μεταβολή, μία μετάβαση από μία κατάσταση ή μορφή σε μία άλλη. Κρίση σημαίνει κορύφωση μιας δύσκολης εξελικτικής πορείας με επιδείνωση και χειροτέρευση όλων των συναφών δεδομένων. Ειδικά σε ό,τι αφορά στο κλίμα, γίνεται εύκολα κατανοητό ότι στην ουσία η κρίση είναι μετεξέλιξη της αλλαγής, ένα φυσικό και λογικό επόμενο στάδιο. Το πρώτο στάδιο είναι αυτό της κλιματικής αλλαγής, στο οποίο επέρχονται κλιματικές μεταβολές και μετά από ένα χρονικό διάστημα μεταβολών-αλλαγών, μεταβαίνουμε στο δεύτερο στάδιο, αυτό της κλιματικής κρίσης, όπου αυτές οι μεταβολές έχουν επιδεινωθεί ραγδαία και βρισκόμαστε πλέον αντιμέτωποι με την κορύφωση των προβλημάτων. Το σίγουρο είναι ότι η «αλλαγή» συνιστά λογικά και επόμενα το πρόκριμα της «κρίσης», δηλαδή πολλαπλές δυσμενείς μεταβολές και εξελίξεις εγκυμονούν το παγκόσμιο πρόβλημα της κλιματικής κρίσης.

Κάπως έτσι, στις μέρες μας, η κλιματική αλλαγή τείνει να μετεξελιχθεί σε μια πολυδιάστατη κλιματική κρίση. Επίσης, δεν μπορεί να αγνοηθεί το γεγονός ότι ο όρος «κλιματική κρίση» χρησιμοποιείται ευρέως τα τελευταία έτη στη διεθνή βιβλιογραφία, δημοσιογραφία και πολιτική σκηνή, επισημαίνοντας το μεγάλο πρόβλημα που αντιμετωπίζει ολόκληρη η υφήλιος. Μάλιστα, το 2019, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έκανε λόγο για ‘climate emergency’, εγκρίνοντας ψήφισμα το οποίο κήρυττε κατάσταση έκτακτης ανάγκης για το κλίμα και το περιβάλλον τόσο στην Ευρώπη όσο και παγκοσμίως.⁴¹

Στην έννοια της κλιματικής κρίσης θα μπορούσαμε να εντάξουμε τα εξής χαρακτηριστικά γνωρίσματα:⁴²

α) Δεν συνιστά αμιγώς περιβαλλοντικό πρόβλημα, αλλά αντιθέτως αποτελεί σύνθετο πρόβλημα με πολυδιάστατες αλληλεπιδράσεις και επίπεδα ανάλυσης, με έντονη την πολιτική συνιστώσα.

β) Δεν φέρει αμιγώς τοπική διάσταση, ούτε αφορά μόνο στις αναπτυσσόμενες χώρες, αλλά ολόκληρη την υφήλιο.

⁴¹ <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20191121IPR67110/the-european-parliament-declares-climate-emergency>

⁴² Γαλάνης Π., Δίκαιο για την κλιματική αλλαγή (Ενωσιακό - Εθνικό), Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2023, σελ. 2-3.

γ) Δεν επιλύεται ούτε περιστέλλεται με μονομερείς παρεμβάσεις, ούτε με κυριαρχικές αποφάσεις των ισχυρών κρατών, αλλά απαιτεί συνεργασία, συμμετοχή και δημοκρατική αντιμετώπιση.

δ) Δεν είναι αμιγώς επιστημονικό ή τεχνικό/τεχνολογικό πρόβλημα, αλλά προεχόντως ένα ζήτημα διεπιστημονικό και αγγίζει τα όρια της νομικής επιστήμης και της ηθικής και πολιτικής φιλοσοφίας.

ε) Δεν είναι εφεύρεση των καιρών ούτε κάποια σκιώδης σκευωρία. Η κλιματική αλλαγή συνέβη φυσικά ανά τους αιώνες και συνεχίζει να συμβαίνει χωρίς ανθρώπινη παρέμβαση. Όμως, τα γεγονότα της κλιματικής αλλαγής που προκαλούνται από ανθρώπινες δυνάμεις έχουν καταστεί σήμερα μία αυξανόμενη ανησυχία παγκοσμίως. Όπως θα δούμε ευθύς αμέσως, η Διακυβερνητική Επιτροπή για την Κλιματική Αλλαγή (IPCC) έχει επιβεβαιώσει κατηγορηματικά στις εκθέσεις της ότι η κλιματική αλλαγή είναι πραγματική και ότι οι ανθρωπογενείς εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου είναι η κύρια αιτία αυτής.

Μία κατάσταση κλιματικής κρίσης φαίνεται να παρουσιάζεται μέσα από τη Συνθετική Έκθεση (Synthesis Report) της Διακυβερνητικής Επιτροπής για την Κλιματική Αλλαγή (Intergovernmental Panel on Climate Change-IPCC)⁴³ για την Έκτη Έκθεση Αξιολόγησης (Sixth Assessment Report-AR6) κατά τη διάρκεια της 58^{ης} Συνόδου που πραγματοποιήθηκε στη κωμόπολη Ιντερλάκεν της Ελβετίας από τις 13 έως τις 19 Μαρτίου 2023.⁴⁴

Δέον να σημειωθεί ότι η ανωτέρω Έκθεση βασίζεται στο περιεχόμενο των εκθέσεων αξιολόγησης των τριών Ομάδων Εργασίας (Working Groups): *WG1-The Physical Science Basis*, *WG2-Impacts, Adaptation and Vulnerability*, *WG3-Mitigation of Climate Change* και των τριών Ειδικών Αναφορών: *Global Warming of 1,5°C*, *Climate Change and Land*, *The Ocean and Cryosphere in a Changing Climate*.⁴⁵

⁴³ Στο σημείο αυτό, αξίζει να κάνουμε μία πολύ σύντομη αναφορά στη Διακυβερνητική Επιτροπή για την Κλιματική Αλλαγή (Intergovernmental Panel on Climate Change-IPCC). Δημιουργήθηκε το 1988 από τον Παγκόσμιο Μετεωρολογικό Οργανισμό (WMO) και το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον (UNEP), με βασικό στόχο να παρέχει στις κυβερνήσεις επιστημονικές πληροφορίες που μπορούν να χρησιμοποιήσουν για την ανάπτυξη πολιτικών για το κλίμα. Οι εκθέσεις της IPCC αποτελούν τη βάση στις διεθνείς διαπραγματεύσεις για την κλιματική αλλαγή, ενώ η Επιτροπή αριθμεί σήμερα 195 μέλη. Μέσω των συχνών αξιολογήσεών της, η IPCC εντοπίζει την ισχύ της επιστημονικής συμφωνίας σε διάφορους τομείς και υποδεικνύει ποια σημεία χρήζουν περαιτέρω έρευνας.

⁴⁴ <https://www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-cycle/>

⁴⁵ <https://www.ipcc.ch/working-group/wg1/>

Η συγκεκριλαιωτική αυτή Έκθεση περιέχει τα τελευταία επιστημονικά στοιχεία που συγκεντρώθηκαν κατά την τελευταία οκταετία σχετικά με την κλιματική αλλαγή και καλεί όλα τα μέρη να αναβαθμίσουν τους φιλόδοξους στόχους τους και να τηρήσουν τις δεσμεύσεις τους στο πλαίσιο της συμφωνίας του Παρισιού. Στην Έκθεση της IPCC επισημαίνεται ότι, οι αλλαγές στο κλιματικό σύστημα που προκαλούνται από τις ανθρωπογενείς εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου είναι πρωτοφανούς κλίμακας στην ιστορία της ανθρωπότητας, με σοβαρές επιπτώσεις για τους ανθρώπους και τον πλανήτη.⁴⁶

Πιο αναλυτικά, τα σημαντικότερα σημεία συνοψίζονται ως κάτωθι:

- Η υπερθέρμανση του πλανήτη από το 1970 είναι ταχύτερη από οποιοδήποτε άλλο συγκρίσιμο χρονικό πλαίσιο τα τελευταία τουλάχιστον 2000 χρόνια.
- Οι συγκεντρώσεις διοξειδίου του άνθρακα είναι στο υψηλότερο επίπεδο των τελευταίων τουλάχιστον 2 εκατομμυρίων ετών. Οι συγκεντρώσεις μεθανίου και οξειδίου του αζώτου βρίσκονται στο υψηλότερο επίπεδο των τελευταίων 800.000 ετών.
- Η άνοδος της στάθμης της θάλασσας είναι αναπόφευκτη για αιώνες έως χιλιετίες λόγω της συνεχιζόμενης θέρμανσης των ωκεανών και της τήξης των πάγων και τα επίπεδα της θάλασσας θα παραμείνουν υψηλά για χιλιάδες χρόνια. Ήδη σήμερα, περίπου 3,3 – 3,6 δισεκατομμύρια άνθρωποι ζουν σε περιβάλλοντα που είναι εξαιρετικά ευάλωτα στην κλιματική αλλαγή.
- Οι προβλεπόμενες μακροπρόθεσμες επιπτώσεις είναι έως και πολλές φορές υψηλότερες από ό,τι παρατηρείται σήμερα, ενώ με την περαιτέρω αύξηση της θερμοκρασίας οι κίνδυνοι της κλιματικής αλλαγής θα γίνονται όλο και πιο περίπλοκοι και πιο δύσκολοι στη διαχείριση.⁴⁷

Μόνο ως στοιχεία κλιματικής αποσταθεροποίησης και κρίσης θα μπορούσαν να ερμηνευθούν τα ανωτέρω αναφερόμενα ερευνητικά-επιστημονικά δεδομένα.

Τις συνέπειες της κλιματικής αλλαγής και το πέρασμα στην εποχή της κλιματικής κρίσης, βιώνουμε έντονα και στη χώρα μας, καθώς η περιοχή της Μεσογείου αποτελεί μία από τις κλιματικά ευάλωτες περιοχές του κόσμου, με τη θερμοκρασία των υδάτων να ανεβαίνει όλο και πιο γρήγορα, ενώ οι μεγάλες

⁴⁶ https://greece.representation.ec.europa.eu/news/i-epitropi-hairetizei-ti-nea-ekthesi-tis-ipcc-gia-tin-klimatiki-allagi-symfona-me-tin-opoia-epeigei-2023-03-21_el

⁴⁷ https://research-and-innovation.ec.europa.eu/news/all-research-and-innovation-news/dg-research-and-innovation-welcomes-intergovernmental-panel-climate-change-ipcc-report-2023-03-20_en

πυρκαγιές ('mega fires'), ειδικά κατά τους θερινούς μήνες, αλλά και οι καταστροφικές πλημμύρες εμφανίζονται όλο και συχνότερα.

Συναφώς, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η πρόσφατη έκθεση του WWF (2021), η οποία δείχνει τον τρόπο με τον οποίο η κλιματική κρίση έχει ήδη επηρεάσει -σε κάποιες περιπτώσεις ανεπανόρθωτα- μερικά από τα πιο σημαντικά θαλάσσια οικοσυστήματα της Μεσογείου.

Σχεδόν 1.000 ξενικά είδη έχουν ήδη μεταναστεύσει στα ολοένα και πιο θερμά νερά της Μεσογείου και έχουν αντικαταστήσει ενδημικά είδη, ενώ τα αυξανόμενα ακραία καιρικά φαινόμενα προκαλούν καταστροφές σε θαλάσσια λιβάδια αγγειόσπερμων, όπως τα λιβάδια ποσειδωνίας και κοραλλιογενείς υφάλους της περιοχής. Η κλιματική κρίση μεταμορφώνει τα θαλάσσια οικοσυστήματα, γεγονός που έχει συνέπειες και σε οικονομικούς τομείς, όπως είναι η αλιεία και ο τουρισμός, ενώ παράλληλα επηρεάζει και τις συνήθειές μας στην κατανάλωση ψαρικών.

Η σχετική έκθεση του WWF με τίτλο «*Η επίδραση της κλιματικής αλλαγής στη Μεσόγειο: Ιστορίες από μια θάλασσα που υπερθερμαίνεται*» ("*The Climate Change Effect in the Mediterranean: Stories from an overheating sea*"), αναδεικνύει τις έξι (6) κύριες επιπτώσεις που έχει η κλιματική αλλαγή στη θαλάσσια βιοποικιλότητα και τις επακόλουθες αλλαγές σε βασικά είδη ψαριών και οικοτόπους, καθώς και τον συνεπαγόμενο αντίκτυπο στις τοπικές κοινωνίες. Το WWF επισημαίνει την επικίνδυνη σχέση μεταξύ των επιπτώσεων που οφείλονται στο κλίμα και των πιέσεων που ασκεί ο άνθρωπος στη θαλάσσια ζωή, όπως η υπεραλίευση, η ρύπανση, η παράκτια ανάπτυξη και η ναυτιλία, οι οποίες έχουν ήδη πλήξει σοβαρά την ανθεκτικότητα των θαλάσσιών μας.

Σύμφωνα με την έκθεση, οι έξι (6) κύριες επιπτώσεις στη θαλάσσια βιοποικιλότητα συνοψίζονται ως εξής:

- «Τροπικοποίηση» της θάλασσας, με τα είδη που ζούσαν στην περιοχή να εκτοπίζονται ή να πεθαίνουν λόγω της αυξανόμενης θερμοκρασίας.
- Μεταναστεύσεις ψαριών σημειώνονται σε ολόκληρη την περιοχή της Μεσογείου.
- Πληθυσμιακές εκρήξεις μεδουσών, ιδίως στις νότιες περιοχές της Μεσογείου.
- Τα λιβάδια της ποσειδωνίας απειλούνται από τα όλο και πιο ζεστά ύδατα και από την άνοδο της στάθμης της θάλασσας, με τρομερές συνέπειες για τη βιοποικιλότητα.

- Το 30% όλων των γοργονιών (είδη κοραλλιών) καταστράφηκε από μία και μόνο καταιγίδα.
- Το 80-100% του πληθυσμού πίνας (*Pinna nobilis*) χάθηκε πρόσφατα σε περιστατικά μαζικής θνησιμότητας στην Ισπανία, την Ιταλία και σε άλλες περιοχές της Μεσογείου.⁴⁸

Τέλος, ελληνική κυβέρνηση σεβόμενη απόλυτα τα σύγχρονα επιστημονικά δεδομένα και υιοθετώντας εν τοις πράγμασι τον όρο της «κλιματικής κρίσης», το καλοκαίρι του 2021, μετά τις καταστροφικές πυρκαγιές που έπληξαν ιδιαίτερα τη βόρεια Εύβοια, προχώρησε στη σύσταση του νέου Υπουργείου Κλιματικής Κρίσης και Πολιτικής Προστασίας με το Προεδρικό Διάταγμα 70/2021⁴⁹. Επιπροσθέτως, τον Ιούνιο του 2023 με το Προεδρικό Διάταγμα 77/2023⁵⁰ συστάθηκε στο εν λόγω Υπουργείο, η Γενική Γραμματεία Αποκατάστασης Φυσικών Καταστροφών και Κρατικής Αρωγής.

Μία απλή διαδικτυακή επίσκεψη/πλοήγηση στον επίσημο ιστότοπο του Υπουργείου Κλιματικής Κρίσης και Πολιτικής Προστασίας αποδίδει με γλαφυρό τρόπο το στίγμα της κλιματικής κρίσης η οποία είναι εδώ: *«Η ίδρυση του Υπουργείου Κλιματικής Κρίσης και Πολιτικής Προστασίας (Σεπτέμβριος 2021) αποτελεί μια σημαντική καινοτομία της χώρας μας. Γιατί οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής γίνονται καθημερινά όλο και πιο έντονες, όλο και πιο απειλητικές. Ακραία καιρικά φαινόμενα με καταστροφικές συνέπειες για τον άνθρωπο, την κοινωνία, το περιβάλλον και την οικονομία παρατηρούνται πλέον συχνότερα και προκύπτουν με μεγαλύτερη σφοδρότητα. Ζούμε σε μια εποχή «αιχμής» της κλιματικής αλλαγής, ζούμε στην εποχή της κλιματικής κρίσης [...]»*.⁵¹

⁴⁸ https://www.wwf.gr/ta_nea_mas/?uNewsID=3677441

⁴⁹ ΦΕΚ Α' 161/09.09.2021, Προεδρικό Διάταγμα υπ' αριθμ. 70 «Σύσταση Υπουργείου Κλιματικής Κρίσης και Πολιτικής Προστασίας, μεταφορά υπηρεσιών και αρμοδιοτήτων μεταξύ Υπουργείων».

⁵⁰ ΦΕΚ Α' 130/27.06.2023, Προεδρικό Διάταγμα υπ' αριθμ. 77 «Σύσταση Υπουργείου και μετονομασία Υπουργείων - Σύσταση, κατάργηση και μετονομασία Γενικών και Ειδικών Γραμματειών - Μεταφορά αρμοδιοτήτων, υπηρεσιακών μονάδων, θέσεων προσωπικού και εποπτευόμενων φορέων».

⁵¹ <https://civilprotection.gov.gr/klimatiki-krisi>

2.3. Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία, ο Ευρωπαϊκός Κλιματικός Νόμος, το σχέδιο RePowerEU και η σχέση τους με την κλιματική αλλαγή και τη βιοποικιλότητα

Στο παρόν υποκεφάλαιο θα αναλυθούν εν συντομία κάποιες βασικές ενωσιακές πρωτοβουλίες, σχέδια και δράσεις και παράλληλα θα αναδειχθεί η άμεση σχέση τους τόσο με την κλιματική αλλαγή όσο και με τη βιοποικιλότητα. Θα διαπιστώσουμε ότι υπάρχει μία αλυσιδωτή και αλληλοεπηρεαζόμενη σχέση.

Ξεκινώντας θα αναφερθούμε στην Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία ('European Green Deal'), μία στοχευμένη δέσμη πρωτοβουλιών πολιτικής, η οποία έχει ως στόχο να θέσει την Ε.Ε. σε τροχιά προς την πράσινη μετάβαση, με απώτερο στόχο την επίτευξη κλιματικής ουδετερότητας έως το 2050.⁵²

Στις 28 Νοεμβρίου του 2019, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κήρυξε κατάσταση έκτακτης ανάγκης για το κλίμα⁵³, ζητώντας από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να εναρμονίσει τους στόχους της με γνώμονα δύο παραμέτρους. Η πρώτη παράμετρος ήταν η διατήρηση της υπερθέρμανσης του πλανήτη κάτω από 1,5°C σε σχέση με τα προβιομηχανικά επίπεδα, όπως ορίζει η Συμφωνία του Παρισιού και η δεύτερη ήταν να ελαττωθούν οι εκπομπές θερμοκηπικών αερίων. Η απάντηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην έκκληση του Κοινοβουλίου ήταν η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία ('European Green Deal') και εν τέλει, στις 11 Δεκεμβρίου 2019 έλαβε χώρα η παρουσίασή της.

Η Πράσινη Συμφωνία αποσκοπεί στον μετασχηματισμό της Ε.Ε. σε μια δίκαιη και ευημερούσα κοινωνία που διαθέτει μια οικονομία σύγχρονη, ανταγωνιστική και αποδοτική ως προς τη χρήση των πόρων, στην οποία ως το 2050, έχουν μηδενιστεί οι καθαρές εκπομπές αερίων θερμοκηπίου και όπου η οικονομική ανάπτυξη έχει αποσυνδεθεί από τη χρήση των πόρων.⁵⁴ Επιπλέον, αποσκοπεί στην προστασία, διατήρηση και ενίσχυση του φυσικού κεφαλαίου της Ε.Ε., καθώς και στην προστασία της υγείας και της ευημερίας των πολιτών από κινδύνους και επιπτώσεις που σχετίζονται με το περιβάλλον, με προγράμματα ανάκαμψης με στόχο να ωθήσουν την παγκόσμια οικονομία προς μια βιώσιμη ανάπτυξη, με αυξημένη ανθεκτικότητα.

⁵² <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/green-deal/>

⁵³ <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20191121IPR67110/the-european-parliament-declares-climate-emergency>

⁵⁴ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_19_6691

Οι βασικές στοχεύσεις του European Green Deal είναι οι μηδενικές καθαρές εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου έως το 2050, η οικονομική ανάπτυξη αποσυνδεδεμένη από τη χρήση πόρων και η προσπάθεια κανένας άνθρωπος και καμία περιφέρεια να μην μείνουν στο περιθώριο.

Η σχετική ενότητα για τη βιοποικιλότητα υπογραμμίζει τη σημασία των οικοσυστημικών υπηρεσιών και χρησιμοποιεί τις αναλύσεις έγκυρων διεθνών επιστημονικών φορέων για να δικαιολογήσει την ανάγκη να σταματήσει η απώλεια της βιοποικιλότητας. Επιπλέον, στην ενότητα «*Η Ε.Ε. ως παγκόσμιος ηγέτης*», η κλιματική αλλαγή παρουσιάζεται ως «*πολλαπλασιαστής απειλών*» για να ζητηθεί μεγαλύτερη «*ανθεκτικότητα*». Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία συνδέει την παρατήρηση αυτών των περιβαλλοντικών προκλήσεων, ως συμπτώματα του προβλήματος που η Ε.Ε. πρέπει να αντιμετωπίσει με βαθύτερα κοινωνικοοικονομικά αίτια, όταν υπογραμμίζει την ανάγκη «*να μετασχηματίσει την οικονομία και την κοινωνία της για να την θέσει σε μια πιο βιώσιμη πορεία*».⁵⁵

Σε ό,τι αφορά στην χρηματοδότηση, το ένα τρίτο των επενδύσεων ύψους 1,8 τρις. ευρώ από το σχέδιο ανάκαμψης NextGenerationEU, καθώς και ο επταετής προϋπολογισμός της ΕΕ θα χρηματοδοτήσουν την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία.⁵⁶

Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία αποτελεί στην ουσία πρωτοπόρο οδηγό εφαρμογής της μεταβολής του παραγωγικού και αναπτυξιακού μοντέλου της Ε.Ε., όχι μόνο σε επίπεδο αρχηγών αλλά και σε επίπεδο πολιτών, αγγίζοντας την καθημερινή ζωή όλων. Μία μετάβαση, όπως προαναφέραμε, προς την κλιματική ουδετερότητα. Ωστόσο, προκειμένου να είναι κοινωνικά και οικονομικά δίκαιη για όλους αυτή η μετάβαση, απαιτείται να δοθεί προσοχή στο θέμα των ανισοτήτων. Εδώ ακριβώς είναι που υπεισέρχεται η έννοια της «κλιματικής δικαιοσύνης» ('climate justice'), η προσπάθεια δηλαδή να μην επιβαρυνθούν οι αδύναμοι από τη Συμφωνία και τις συνακόλουθες πολιτικές που περιλαμβάνει. Σε αυτό το πλαίσιο, προβλέπεται ο μηχανισμός δίκαιης μετάβασης, με την παροχή χρηματοδοτικής στήριξης και τεχνικής βοήθειας για τις περιφέρειες που θα έχουν μεγαλύτερη ανάγκη.⁵⁷

⁵⁵ Simon Schunz, 'The European Green Deal – a paradigm shift? Transformations in the European Union's sustainability meta-discourse', Research Article in ECPR Open Access journal, Political Research Exchange, 15.06.2022, p. 13.

⁵⁶ https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_el

⁵⁷ Δημαδάμα Ζ., «Βιώσιμη Οικονομική Ανάπτυξη – Η Ενσωμάτωση των 17 Στόχων του ΟΗΕ. Οικονομικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις», Εκδόσεις ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Αθήνα 2021, σελ. 272-274.

Οι δύο επόμενες πρωτοβουλίες, ήτοι τόσο το ευρωπαϊκό νομοθέτημα για το κλίμα όσο και το σχέδιο RePowerEU, συνιστούν -όπως θα δούμε- σημαντικά μέρη/κομμάτια του όλου, δηλαδή της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας. Το κλίμα καθώς και το RePowerEU αποτελούν -μεταξύ άλλων- κύριους άξονες του European Green Deal.

Κατά πρώτον, ο Ευρωπαϊκός Νόμος για το κλίμα μετατρέπει σε νόμο τον στόχο που έχει τεθεί στην Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία για την οικονομία και την κοινωνία της Ευρώπης να γίνουν κλιματικά ουδέτερες έως το 2050. Ο νόμος θέτει επίσης τον ενδιάμεσο στόχο της μείωσης των καθαρών εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου κατά τουλάχιστον 55 % έως το 2030, σε σύγκριση με τα επίπεδα του 1990. Η κλιματική ουδετερότητα έως το 2050 σημαίνει την επίτευξη καθαρών μηδενικών εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου για το σύνολο των χωρών της Ε.Ε., κυρίως με τη μείωση των εκπομπών, την επένδυση σε πράσινες τεχνολογίες και την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος.

Ο νόμος για το κλίμα περιλαμβάνει μέτρα για την παρακολούθηση της προόδου και την ανάλογη προσαρμογή των σχετικών δράσεων, με βάση υφιστάμενα συστήματα, όπως η διαδικασία διακυβέρνησης των Εθνικών Σχεδίων των κρατών-μελών για την Ενέργεια και το Κλίμα, οι τακτικές εκθέσεις του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Περιβάλλοντος και τα πιο πρόσφατα επιστημονικά στοιχεία για την κλιματική αλλαγή και τις επιπτώσεις της. Η πρόοδος θα επανεξετάζεται κάθε πέντε χρόνια, σύμφωνα με την παγκόσμια άσκηση απολογισμού στο πλαίσιο της συμφωνίας του Παρισιού.⁵⁸

Η νομοθετική πρωτοβουλία της Ε.Ε. για το κλίμα αποτυπώθηκε με τη νομική μορφή του Κανονισμού υπ' αριθμ. 2021/1119 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 30^{ής} Ιουνίου 2021 «για τη θέσπιση πλαισίου με στόχο την επίτευξη κλιματικής ουδετερότητας και για την τροποποίηση των κανονισμών (ΕΚ) αριθ. 401/2009 και (ΕΕ) 2018/1999 (ευρωπαϊκό νομοθέτημα για το κλίμα)». Ο Ευρωπαϊκός Κλιματικός Νόμος δημοσιεύθηκε στην Επίσημη Εφημερίδα της Ε.Ε. στις 9 Ιουλίου 2021 και τέθηκε σε ισχύ είκοσι ημέρες αργότερα, στις 29 Ιουλίου 2021.⁵⁹

Στο σημείο αυτό, δέον να τονιστεί ότι η νομική δεσμευτικότητα του Ευρωπαϊκού Κλιματικού Νόμου δίνει ουσιαστική υπόσταση στην Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία, καθώς υποχρεώνει τα κράτη και τις βιομηχανίες να

⁵⁸ https://climate.ec.europa.eu/eu-action/european-climate-law_el#objectives

⁵⁹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R1119>

προχωρήσουν στη λήψη μέτρων, προσαρμοζόμενοι στη νέα πραγματικότητα της οικονομίας χαμηλών και μηδενικών εκπομπών.⁶⁰

Κατά δεύτερον, σημαντικό ενδιαφέρον παρουσιάζει και το Σχέδιο της Ε.Ε. με τίτλο ‘RePowerEU’, ένα σχέδιο το οποίο εκπονήθηκε και τέθηκε σε εφαρμογή προκειμένου να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες και τις διαταραχές της παγκόσμιας αγοράς ενέργειας που προκλήθηκαν από την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία τον Φεβρουάριο του 2022.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε το σχέδιο REPowerEU τον Μάιο του 2022. Το εν λόγω σχέδιο στηρίζεται στην υλοποίηση των προτάσεων της δέσμης Fit for 55, οι οποίες υποστηρίζουν τον φιλόδοξο στόχο της Ε.Ε. για την επίτευξη μείωσης κατά τουλάχιστον 55 % των καθαρών εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου έως το 2030 και την επίτευξη κλιματικής ουδετερότητας έως το 2050 σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία.

Το κύριο χρηματοδοτικό μέσο του σχεδίου είναι ο Μηχανισμός Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (MAA) που συγκροτήθηκε μετά την κρίση της νόσου COVID-19 ως προσωρινό μέσο για τον μετριασμό του οικονομικού και κοινωνικού αντικτύπου της πανδημίας.⁶¹

Συμπερασματικά, το σχέδιο REPowerEU επιτρέπει στην Ε.Ε. να εξοικονομεί ενέργεια, να παράγει καθαρή ενέργεια και να διαφοροποιεί τον ενεργειακό εφοδιασμό της. Χάρη σε αυτό, η Ε.Ε. καταφέρνει να προστατεύει τους πολίτες και τις επιχειρήσεις από τις ενεργειακές ελλείψεις, υποστηρίζοντας κατ’ αυτόν τον τρόπο την Ουκρανία και αποδυναμώνοντας την πολεμική μηχανή της Ρωσίας, επιταχύνοντας ταυτόχρονα τη μετάβαση προς την καθαρή ενέργεια.⁶²

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση του παρόντος υποκεφαλαίου, ενδεχομένως να προκαλείται το εξής εύλογο ερώτημα: *«Ποια είναι η σχέση-σύνδεση της κλιματικής αλλαγής και της βιοποικιλότητας με όλα όσα αναλύθηκαν ανωτέρω;»*. Και όμως, όσο και αν αυτό ακούγεται περίεργο, η απάντηση είναι σχετικά απλή και προφανής.

Και αυτό, διότι Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία ως η κύρια δέσμη πρωτοβουλιών πολιτικής με στόχο την πράσινη μετάβαση και ως η ομπρέλα των επιμέρους δράσεων και σχεδίων (Ευρωπαϊκός Κλιματικός Νόμος και REPowerEU),

⁶⁰ Δημαδάμα Ζ., «Βιώσιμη Οικονομική Ανάπτυξη – Η Ενσωμάτωση των 17 Στόχων του ΟΗΕ. Οικονομικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις», Εκδόσεις ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Αθήνα 2021, σελ. 276.

⁶¹ <https://www.consilium.europa.eu/el/infographics/repowereu/>

⁶² https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowereu-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_el

αποτελεί το κατεξοχήν εργαλείο για την επίτευξη της κλιματικής ουδετερότητας έως το 2050, δηλαδή να καταστεί η Ευρώπη η πρώτη κλιματικά ουδέτερη ήπειρος. Ο πυρήνας της, όπως άλλωστε μαρτυρά και το όνομά της, είναι ξεκάθαρα πράσινος και περιβαλλοντικός. Το European Green Deal διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη μάχη ενάντια στην κλιματική αλλαγή και παράλληλα εξυπηρετεί απόλυτα την προώθηση και εγκαθίδρυση της βιώσιμης ανάπτυξης καθώς και την ενσωμάτωση των 17 Στόχων των Ηνωμένων Εθνών για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη (Sustainable Development Goals-SDGs). Δεν θα πρέπει να λησμονούμε το γεγονός ότι τρεις από τους δεκαεπτά Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης του Ο.Η.Ε. είναι η κλιματική αλλαγή (13), η ζωή στο νερό (14) και η ζωή στο έδαφος (15). Οι τρεις αυτοί στόχοι έχουν ως αντικείμενο -κατ' αντιστοιχία- την λήψη μέτρων για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής, τη διατήρηση και βιώσιμη χρήση των ωκεανών και της θαλάσσιας βιοποικιλότητας και βεβαίως την προστασία, θωράκιση και προώθηση της βιώσιμης χρήσης των χερσαίων οικοσυστημάτων, των δασών και την αναστολή απώλειας της βιοποικιλότητας.

Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία και ειδικότερα τόσο ο Ευρωπαϊκός Κλιματικός Νόμος και όσο και το σχέδιο REPowerEU, συμβάλλουν τα μέγιστα προς την κατεύθυνση αφενός της αποτελεσματικής διαχείρισης των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής και αφετέρου της βιώσιμης διαχείρισης, διατήρησης, προστασίας και ανάπτυξης της βιοποικιλότητας. Επιπλέον, στο πλαίσιο εφαρμογής της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας, δρομολογούνται μία σειρά από στοχευμένες δράσεις με σκοπό την προστασία της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων, όπως το 8^ο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον, Σχέδια Δράσης για την κυκλική οικονομία, τη βιολογική παραγωγή, τη γαλάζια οικονομία αλλά και τη Στρατηγική της Ε.Ε. για τη βιοποικιλότητα με ορίζοντα το 2030.

Επίσης, δεν θα πρέπει να λησμονούμε ότι ένα από τα σημαντικότερα εργαλεία, όπως έχουν καθοριστεί από την Επιτροπή, προκειμένου να επιτευχθεί το όραμα είναι σαφέστατα το Σχέδιο Δράση (Action Plan) για τη μετάβαση σε μια καθαρή, κυκλική οικονομία αλλά βεβαίως και για την αποκατάσταση της βιοποικιλότητας. Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία στοχεύει -μεταξύ άλλων- στην υιοθέτηση μέτρων στον τομέα της διατήρησης και αποκατάστασης των οικοσυστημάτων και της βιοποικιλότητας. Για να επιτευχθούν οι στόχοι της Πράσινης Συμφωνίας θα πρέπει όλες οι πολιτικές της Ε.Ε. να ενσωματώσουν ως πρωταρχικούς στόχους τη διατήρηση και αποκατάσταση του φυσικού κεφαλαίου της

Ε.Ε. Η αποκατάσταση των οικοσυστημάτων είναι ύψιστης σημασίας για την αναστροφή της υποβάθμισης της γης, υποστηρίζοντας έτσι την επισιτιστική ασφάλεια, τη διατήρηση της βιοποικιλότητας και τον μετριασμό της κλιματικής αλλαγής. Ως σημαντικότερες προκλήσεις σχετικά με την αποκατάσταση των οικοσυστημάτων είναι η σύμπλευση με την Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) της Ένωσης αλλά και η ενσωμάτωση και προώθηση των λεγόμενων «*Λύσεων που βασίζονται στη Φύση*» (*Nature-based Solutions – NbS*). Με άλλα λόγια, η διατήρηση και αποκατάσταση της βιοποικιλότητας της Ε.Ε. συνιστά *απαρέγκλιτη* προϋπόθεση για την επίτευξη των στόχων του European Green Deal, που δεν είναι άλλος από το να καταστεί η Ευρώπη «*η πρώτη κλιματικά ουδέτερη ήπειρος έως το 2050*».⁶³

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση του παρόντος κεφαλαίου, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η στόχευση της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας είναι διττή: αφενός καταπολεμά την κλιματική αλλαγή και αφετέρου προστατεύει και θωρακίζει τη βιοποικιλότητα. Μάλιστα, θα μπορούσαμε να προβούμε και στην εξής ανάγνωση: ότι δηλαδή προστατεύοντας τη βιοποικιλότητα με πληθώρα δράσεων, σχεδίων και στρατηγικών, ενισχύουμε την άμυνά μας ενάντια στην κλιματική αλλαγή και πλέον στις μέρες μας στην κλιματική κρίση.

⁶³ Μάνου Δ., «Προστασία και αποκατάσταση της βιοποικιλότητας: Προκλήσεις και χρηματοδότηση στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας», ΠερΔικ 4/2020 (ΕΤΟΣ 24^ο), Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 568-569.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο «Η σχέση βιοποικιλότητας και κλιματικής κρίσης από νομολογιακή σκοπιά»

Στο παρόν κεφάλαιο θα εξετασθούν και αναλυθούν δικαστικές αποφάσεις του ΔΕΕ αλλά και άλλων διεθνών δικαστηρίων, οι οποίες πραγματεύονται τόσο ζητήματα προστασίας της βιοποικιλότητας όσο και κλιματικής αλλαγής. Θα διαπιστώσουμε ότι αφενός η διατήρηση και αποκατάσταση της βιοποικιλότητας ιεραρχείται σε υψηλότερο επίπεδο και αφετέρου διαδραματίζει κρίσιμη προϋπόθεση για την αντιμετώπιση των συνεπειών της κλιματικής αλλαγής. Όσον αφορά στη νομολογία του κλίματος, διακρίνονται δύο μεγάλοι κύκλοι υποθέσεων: οι υποθέσεις που στρέφονται εναντίον φορέων δημόσιας εξουσίας-κρατών και οι υποθέσεις που στρέφονται εναντίον ιδιωτών. Νομικό θεμέλιο για το δικαστικό έλεγχο της δράσης του κράτους αποτελούν συνταγματικές διατάξεις ή διεθνείς δεσμεύσεις. Από την άλλη πλευρά, σε σχέση με τη δράση των ιδιωτών, τα επιχειρήματα αντλούνται κυρίως με αναγωγή στο κοινό δίκαιο, αποβλέποντας πρωτίστως σε επιδίωξη αποζημιώσεων και στην αποκατάσταση βλάβης που τυχόν έχει επέλθει ή στην επιβολή περιορισμών κατά την άσκηση της οικονομικής δραστηριότητας που έχει αρνητικές επενέργειες στο κλίμα.⁶⁴

3.1. Νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (απόφαση του ΔΕΕ της 17^{ης} Δεκεμβρίου 2020 στην υπόθεση C-849/19)

Η εν λόγω δικαστική απόφαση⁶⁵ εκδόθηκε κατόπιν προσφυγής βάσει του άρθρου 258 ΣΛΕΕ λόγω παράβασης, η οποία ασκήθηκε στις 21 Νοεμβρίου 2019. Με την προσφυγή της, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ζήτησε από το Δικαστήριο να διαπιστώσει ότι η Ελληνική Δημοκρατία, μη λαμβάνοντας εντός των προβλεπόμενων προθεσμιών όλα τα απαραίτητα μέτρα για τον καθορισμό των κατάλληλων στόχων διατήρησης και των κατάλληλων μέτρων διατήρησης όσον αφορά στους 239 τόπους κοινοτικής σημασίας (ΤΚΣ) οι οποίοι βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια και περιλαμβάνονται στην απόφαση 2006/613/ΕΚ της Επιτροπής, της 19^{ης} Ιουλίου 2006, σχετικά με την

⁶⁴ Εταιρεία Διοικητικών Μελετών (Αντωνίου Θ. κ.ά.), ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2022, σελ. 16.

⁶⁵<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text&docid=235718&pageIndex=0&doclang=E&mode=lst&dir&occ=first&part=1&cid=18390174>

έγκριση, σύμφωνα με την οδηγία 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου, του καταλόγου των τόπων κοινοτικής σημασίας για τη μεσογειακή βιογεωγραφική περιοχή, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από το άρθρο 4 παρ. 4, και από το άρθρο 6 παρ. 1 της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου, για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2006/105/ΕΚ του Συμβουλίου, της 20^{ης} Νοεμβρίου 2006.

Το Δικαστήριο της Ε.Ε. λαμβάνοντας υπόψιν (στο σκεπτικό της απόφασης) αρκετά σημεία της συγκεκριμένης Οδηγίας για τους οικοτόπους καθώς και τα σχετικά προβλεπόμενα και οριζόμενα τόσο στον νόμο 1650/1986 (ΦΕΚ Α' 160) όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει όσο και στην κοινή υπουργική απόφαση υπ' αριθμ. 33318/3028/11.12.1998 (ΦΕΚ Β' 1289) με την οποία ενσωματώθηκε η εν λόγω Οδηγία στην ελληνική έννομη τάξη (βλ. ανωτέρω Κεφ. 1.3.), κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η Ελληνική Δημοκρατία, μη θεσπίζοντας εντός των προβλεπόμενων προθεσμιών όλα τα αναγκαία μέτρα για τον καθορισμό των κατάλληλων στόχων διατήρησης και των κατάλληλων μέτρων διατήρησης όσον αφορά στους 239 τόπους κοινοτικής σημασίας (ΤΚΣ) οι οποίοι βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια και περιλαμβάνονται στην απόφαση 2006/613/ΕΚ της Επιτροπής, της 19^{ης} Ιουλίου 2006, σχετικά με την έγκριση, σύμφωνα με την Οδηγία 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου, του καταλόγου των τόπων κοινοτικής σημασίας για τη μεσογειακή βιογεωγραφική περιοχή, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει, αντιστοίχως, από το άρθρο 4 παρ. 4 και από το άρθρο 6 παρ. 1 της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ.

Με άλλα λόγια, το Δικαστήριο έκρινε ότι η Ελλάδα παρέβη τις υποχρεώσεις της καθότι δεν καθόρισε εντός της προβλεπόμενης προθεσμίας (δηλαδή έως το 2012) τους απαιτούμενους στόχους διατήρησης και δεν θέσπισε τα αναγκαία μέτρα διατήρησης για προστατευόμενα είδη και οικοτόπους στις Ειδικές Ζώνες Διατήρησης (ΕΖΔ) του ευρωπαϊκού οικολογικού δικτύου Natura 2000.

Μάλιστα, το ΔΕΕ απέρριψε όλους τους λόγους που προέβαλε η Ελλάδα για να αποφύγει την καταδίκη. Συγκεκριμένα, έκρινε ότι ο καθορισμός των στόχων διατήρησης αποτελεί υποχρέωση για τα κράτη-μέλη και συνιστά *«υποχρεωτικό και αναγκαίο στάδιο μεταξύ του χαρακτηρισμού των ΕΖΔ και της εφαρμογής μέτρων διατήρησης»*. Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά στον υφιστάμενο καθορισμό στόχων για δύο εθνικά πάρκα (Σχινιά-Μαραθώνα και Κορώνειας-Βόλβης), το ΔΕΕ έκρινε ότι οι στόχοι αυτοί *«είναι υπερβολικά γενικοί και αόριστοι»*, δεν αφορούν στους συγκεκριμένους οικοτόπους και είδη που απαντούν στην περιοχή και *«δεν λαμβάνουν*

υπόψη τα χαρακτηριστικά ενδιαφέροντος των οικείων ζωνών». Η Ελλάδα συνεπώς δεν έχει καθορίσει τους απαιτούμενους στόχους διατήρησης για τις ΕΖΔ του δικτύου Natura.

Τέλος, το ΔΕΕ αναφέρθηκε και στις επικαλούμενες από την Ελλάδα «οργανωτικής φύσεως δυσκολίες», όπως η πολυπλοκότητα του έργου και ο μεγάλος όγκος εργασίας και έκρινε, σύμφωνα με την πάγια νομολογία του, ότι τα κράτη-μέλη δεν μπορούν να επικαλούνται *«διατάξεις, πρακτικές ή καταστάσεις της εσωτερικής έννομης τάξης τους προκειμένου να δικαιολογήσουν τη μη εφαρμογή μιας Οδηγίας».*

Σε ό,τι αφορά δε, στην υποχρέωση για θέσπιση των αναγκαίων μέτρων διατήρησης, το ΔΕΕ έκρινε ότι το μεγαλύτερο μέρος των ΕΖΔ στην Ελλάδα δεν καλύπτεται από κανένα προστατευτικό μέτρο. Έκρινε, επίσης, ότι το ισχύον νομικό καθεστώς προστασίας που περιλαμβάνει, όπως επικαλέστηκε η Ελλάδα, «24 νομοθετήματα», με τη μορφή προεδρικών διαταγμάτων, υπουργικών αποφάσεων και σχεδίων διαχείρισης για το 18,5% της έκτασης των ΕΖΔ, δεν πληροί και δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του άρθρου 6 παρ. 1 της Οδηγίας για τους οικοτόπους, διότι έχουν *«γενικό και κατευθυντήριο χαρακτήρα»*, διατυπώνονται *«κατά τρόπο αόριστο και γενικό»*, δεν αφορούν συγκεκριμένα τις ΕΖΔ, έχουν αποσπασματικό χαρακτήρα και απαιτούν συγκεκριμένα μέτρα για την εφαρμογή τους. Επιπλέον, τα μέτρα αυτά δεν είναι εναρμονισμένα με τους στόχους διατήρησης και δεν έχουν καθοριστεί με *«συστηματικό τρόπο, σε συνάρτηση με τις οικολογικές απαιτήσεις κάθε οικοτόπου και κάθε είδους»*. Επιπροσθέτως, το ΔΕΕ έκρινε ότι για τη συμμόρφωση με το άρθρο 6 παρ. 1 της Οδηγίας, δεν αρκεί η θέσπιση μέτρων διατήρησης αλλά απαιτείται και η ουσιαστική εφαρμογή τους *«μέσω πλήρων, σαφών και επακριβών μέτρων ώστε να μην καταστεί η διάταξη αυτή άνευ πρακτικής αποτελεσματικότητας»*.⁶⁶

Η ανωτέρω απόφαση του ΔΕΕ καταδεικνύει με τον πλέον emphaticό τρόπο ότι η προστασία και διατήρηση της βιοποικιλότητας στην Ε.Ε. αποτελεί αναγκαία και επαρκή συνθήκη για την διατήρηση του φυσικού κεφαλαίου της Ε.Ε. και ως εκ τούτου τα κράτη-μέλη οφείλουν να εκπληρώνουν τις σχετικές δεσμεύσεις που έχουν αναλάβει. Καθίσταται κάτι παραπάνω από εμφανές ότι τι Δικαστήριο είναι στοχοπροσηλωμένο στην εφαρμογή των ενωσιακών κανόνων αναφορικά με την προστασία της βιοποικιλότητας και την ιεραρχεί σε υψηλότερο επίπεδο. Μάλιστα, το

⁶⁶ <https://www.wwf.gr/?uNewsID=1445416>

ΔΕΕ έχει κρίνει επανειλημμένα, αφενός, ότι υπό το πρίσμα των στόχων διατήρησης πρέπει να προσδιοριστεί το περιεχόμενο της υποχρέωσης να διενεργείται δέουσα εκτίμηση των επιπτώσεων ενός σχεδίου ή ενός έργου σε προστατευόμενο τόπο και, αφετέρου, ότι η Οδηγία για τους οικοτόπους απαιτεί από την αρμόδια εθνική αρχή να εντοπίζει και να αξιολογεί όλες εκείνες τις πτυχές ενός σχεδίου ή ενός έργου που ενδέχεται να επηρεάσουν τους στόχους διατήρησης του προστατευόμενου τόπου πριν από τη χορήγηση της σχετικής άδειας. Συνεπώς, ο καθορισμός των στόχων διατήρησης συνιστά υποχρεωτικό και αναγκαίο στάδιο μεταξύ του χαρακτηρισμού των ΕΖΔ και της εφαρμογής μέτρων διατήρησης. Συναφώς, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, αφενός, οι διατάξεις των Οδηγιών πρέπει να τίθενται σε εφαρμογή κατά τρόπο που να παράγει αδιαμφισβήτητα δεσμευτικά αποτελέσματα, με την εξειδίκευση, την ακρίβεια και τη σαφήνεια που απαιτούνται προκειμένου να ικανοποιείται η απαίτηση περί ασφάλειας δικαίου. Στην προκειμένη περίπτωση, κάτι τέτοιο δεν συνέβη σε ικανοποιητικό βαθμό εντός της ταχθείσας προθεσμίας από το ελληνικό κράτος και ως εκ τούτου καταδικάστηκε με την σχετική απόφαση.

Η σπουδαιότητα που αποδίδεται στη βιοποικιλότητα μέσα από την απόφαση του ΔΕΕ μπορεί να εξηγηθεί και από μία άλλη οπτική γωνία, ότι δηλαδή η βιοποικιλότητα συνιστά τη βάση της ανθρώπινης ύπαρξης, ευεξίας καθώς και οικονομίας. Η ανθρώπινη ζωή, η ανάπτυξη της παγκόσμιας οικονομίας καθώς και η ευημερία των κοινωνιών στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στα υγιή οικοσυστήματα. Όλα όσα σχετίζονται με τον τρόπο ζωής μας, την υγεία μας, τον πολιτισμό και την αναψυχή στηρίζονται στα προϊόντα και τις υπηρεσίες που μας παρέχει η φύση.

3.2. Τα νομοθετικά μέτρα συμμόρφωσης του Έλληνα νομοθέτη και οι πρόσφατες σχετικές εξελίξεις

Στο παρόν υπο-κεφάλαιο, θα δοθεί έμφαση σε μία πολύ πρόσφατη νομική εξέλιξη και πρόοδο της χώρας μας αναφορικά με την ανωτέρω παράβαση και εν τέλει καταδίκη της από το ΔΕΕ.

Τον περασμένο Μάρτιο, με σχετική Υπουργική Απόφαση⁶⁷, καθορίστηκαν οι στόχοι διατήρησης σε Ειδικές Ζώνες Διατήρησης (ΕΖΔ) και Τόπους Κοινοτικής Σημασίας (ΤΚΣ) του εθνικού οικολογικού δικτύου Natura 2000 για φυσικούς τύπους οικοτόπων και είδη ενωσιακού ενδιαφέροντος, βάσει των Παραρτημάτων Ι και ΙΙ της υπ' αριθμόν 33318/3028/11.12.1998 κοινής υπουργικής απόφασης (ΦΕΚ Β' 1289), με την οποία -όπως σημειώσαμε ανωτέρω- ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη η Οδηγία 92/43/ΕΟΚ.

Οι στόχοι διατήρησης σε επίπεδο μιας περιοχής του δικτύου Natura 2000 είναι μία δέσμη συγκεκριμένων στόχων που πρέπει να επιτευχθούν στην περιοχή προκειμένου να διασφαλιστεί ότι η περιοχή θα συμβάλλει κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο στην διατήρηση ή επίτευξη της Ικανοποιητικής Κατάστασης Διατήρησης σε εθνικό, βιογεωγραφικό ή ευρωπαϊκό επίπεδο⁶⁸.

Οι στόχοι διατήρησης για τους τύπους οικοτόπων καθορίζονται ως προς συγκεκριμένες παραμέτρους λαμβάνοντας υπόψη τις οικολογικές απαιτήσεις τους, την κατάσταση διατήρησής τους σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, τις απειλές και τους κινδύνους υποβάθμισης, καταστροφής ή όχλησης τους, την εθνική και ευρωπαϊκή σημασία τους για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας και τη συνολική συνοχή του δικτύου Natura 2000.

Επιπροσθέτως και εξίσου πρόσφατα, δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ Υπουργική Απόφαση⁶⁹, σύμφωνα με την οποία, καθορίστηκαν για πρώτη φορά στο σύνολο της

⁶⁷ ΦΕΚ Β' 1807/22.03.2023, ΥΑ υπό στοιχεία ΥΠΕΝ/ΔΔΦΠΒ/24776/985 «Καθορισμός στόχων διατήρησης φυσικών τύπων οικοτόπων του Παραρτήματος Ι και ειδών του Παραρτήματος ΙΙ της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ σε Ειδικές Ζώνες Διατήρησης και Τόπους Κοινοτικής Σημασίας του εθνικού οικολογικού δικτύου NATURA 2000».

⁶⁸ Μπάλιας Γ., «Η Δέουσα Εκτίμηση Επιπτώσεων Έργων και Σχεδίων στις περιοχές του δικτύου Natura 2000», ΠερΔικ 4/2014 (ΕΤΟΣ 18°), Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 578-579.

⁶⁹ ΦΕΚ Β' 3118/10.05.2023, ΥΑ υπό στοιχεία ΥΠΕΝ/ΔΔΦΠΒ/50146/1786 «Καθορισμός και έγκριση στόχων διατήρησης για είδη ορνιθοπανίδας των παρ. 1 και 2 του άρθρου 4, της Οδηγίας 2009/147/ΕΚ στις Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ) του εθνικού οικολογικού δικτύου NATURA 2000».

επικράτειας οι τοπικοί στόχοι διατήρησης για τα είδη ορνιθοπανίδας της Οδηγίας 2009/147/ΕΚ στις Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ) του δικτύου Natura 2000⁷⁰.

Ο στόχος διατήρησης αποτελεί τον ελάχιστο αριθμό ατόμων των σημαντικών ειδών ορνιθοπανίδας, που πρέπει να υπάρχουν σε κάθε ΖΕΠ του δικτύου Natura 2000, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η επιβίωση και η αναπαραγωγή των ειδών αυτών στη ζώνη εξάπλωσής τους.

Οι στόχοι διατήρησης για κάθε ΖΕΠ λαμβάνονται υπόψη στην κατάρτιση των σχεδίων διαχείρισης των αντίστοιχων περιοχών καθώς και στη διαδικασία της δέουσας εκτίμησης έργων και δραστηριοτήτων, προκειμένου να υιοθετούνται τα κατάλληλα μέτρα για την αποφυγή επιζήμιων για τα πτηνά διαταράξεων και υποβάθμισης των οικοτόπων εντός των οποίων αναπτύσσονται.

Οι ανωτέρω περιγραφόμενες Υπουργικές Αποφάσεις καθορισμού στόχων διατήρησης, καλύπτουν από κοινού ένα σημαντικό μέρος των υποχρεώσεων που απορρέουν από την ενωσιακή νομοθεσία για τις περιοχές Natura και για τη μη συμμόρφωση στις οποίες είχε καταδικαστεί η χώρα μας στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως αναλύθηκε ευθύς ανωτέρω με την σχετική απόφαση 17^{ης} Δεκεμβρίου 2020 στην υπόθεση C-849/19.

Τέλος, με την ευκαιρία, αξίζει να επισημανθεί ότι τον Απρίλιο του 2021 υπεγράφη σχετική Υπουργική Απόφαση⁷¹ για τον καθορισμό των εθνικών στόχων διατήρησης φυσικών τύπων οικοτόπων και ειδών ενωσιακού ενδιαφέροντος με στόχο την διασφάλιση ή/και επίτευξη της Ικανοποιητικής Κατάστασης Διατήρησης (ΙΚΔ). Για πρώτη φορά στη χώρα μας καθορίστηκαν εθνικοί στόχοι διατήρησης για 21 φυσικούς τύπους οικοτόπων (πευκοδάση της Ροδόπης και της Οροσειράς του Αίμου, οξύφιλα δάση σε ορεινά-αλπικά τοπία, μεσογειακά πευκοδάση με ενδημικά μαυρόπευκα, σπήλαια των οποίων δεν γίνεται τουριστική εκμετάλλευση, εκτάσεις λάβας και φυσικές κοιλότητες κλπ.) καθώς και 55 είδη ενωσιακού ενδιαφέροντος, όπως η μεσογειακή φώκια, ο λύκος, η αρκούδα, το αγριόγινδο κλπ. Σημειωτέον ότι, με

⁷⁰ Μάλιστα, ο τότε Υφυπουργός Περιβάλλοντος και Ενέργειας κ. Γιώργος Αμυράς, αρμόδιος για την προστασία του περιβάλλοντος, είχε ρητά δηλώσει το εξής: «Η διατήρηση της βιοποικιλότητας αποτελεί ασπίδα απέναντι στην κλιματική κρίση. Προχωράμε βήμα βήμα. Σχεδιάζουμε, μελετάμε, υλοποιούμε. Θωρακίζουμε τις περιοχές Natura 2000 με όλα τα απαραίτητα θεσμικά εργαλεία» (<https://ypen.gov.gr/kathorismos-stochon-diatirisis-gia-eidi-ornithopanidas-stis-zones-eidikis-prostasias-tou-diktyou-natura-2000/>).

⁷¹ ΦΕΚ Β' 1375/07.04.2021, ΥΑ υπό στοιχεία ΥΠΕΝ/ΔΔΦΠΒ/30339/982 «Καθορισμός εθνικών στόχων διατήρησης φυσικών τύπων οικοτόπων και ειδών ενωσιακού ενδιαφέροντος».

Υπουργική Απόφαση⁷² που δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ τον Φεβρουάριο του 2023, τροποποιήθηκε η ανωτέρω ΥΑ και επικαιροποιήθηκαν τα παραρτήματα Α και Β.

Όλες οι ανωτέρω κανονιστικές αποφάσεις εντάσσονται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο υλοποίησης υποδειγματικών και καινοτόμων πρακτικών διατήρησης και διαχείρισης της βιοποικιλότητας στη χώρα μας, με απώτερο και συνδυαστικό στόχο την ανύψωση ενός τείχους απέναντι στην κλιματική κρίση.

⁷² ΦΕΚ Β' 1091/28.02.2023, ΥΑ υπό στοιχεία ΥΠΕΝ/ΔΔ ΦΠΒ/18722/795 «Τροποποίηση της υπό στοιχεία ΥΠΕΝ/ΔΔΦΠΒ/30339/982/31.03.2021 απόφασης του Υφυπουργού Περιβάλλοντος και Ενέργειας 'Καθορισμός εθνικών στόχων διατήρησης φυσικών τύπων οικοτόπων και ειδών ενωσιακού ενδιαφέροντος' (Β' 1375)».

3.3. Η κλιματική κρίση ενώπιον των δικαστηρίων

Στην παρούσα μελέτη και ειδικότερα στο υπο-κεφάλαιο 2.3 αναλύοντας την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία, εντοπίσαμε τον σύγχρονο επιστημονικό όρος της «κλιματικής δικαιοσύνης» ('climate justice'), την ευρύτερη προσπάθεια δηλαδή να μην επιβαρυνθούν οι αδύναμοι από τη Συμφωνία και τις συνακόλουθες πολιτικές που περιλαμβάνει. Τα δικαστήρια τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, καλούνται όλο και συχνότερα τα τελευταία έτη, να επιλύσουν ζητήματα που σχετίζονται είτε άμεσα είτε έμμεσα με την κλιματική κρίση.

Τα τελευταία περίπου τριάντα έτη, οι δικαστές στηριζόμενοι σε αρχές και κανόνες που έχουν ήδη διατυπωθεί νομοθετικά και νομολογιακά όπως η αρχή της προφύλαξης, η αρχή της πρόληψης, η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει», η ευθύνη ενόψει της «πρόκλησης κινδύνου» και η διαγενεακή ισότητα και αναγνωρίζοντας τη σοβαρότητα του προβλήματος της κλιματικής αλλαγής και τις καταλυτικές του συνέπειες στην ζωή, την υγεία και την ευημερία των ανθρώπων, προσπαθούν με τις αποφάσεις τους να αντιμετωπίσουν τις συνέπειες της κλιματικής αλλαγής. Στη νομολογία που έχει δημιουργηθεί, αναγνωρίζεται πέραν πάσης αμφιβολίας, η αλληλεπίδραση της κλιματικής κρίσης, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των δικαιωμάτων της φύσης.

Ήδη από το 1993, το ανώτατο δικαστήριο των Φιλιππίνων αναγνώρισε, βάσει της αρχής της διαγενεακής ισότητας, έννομο συμφέρον σε παιδιά προκειμένου να ζητήσουν δικαστική προστασία ώστε να σταματήσει η μεγάλης κλίμακας παράνομη αποψίλωση των δασών των Φιλιππίνων. Ρηξικέλευθη για την εποχή της απόφαση, καθώς διαφαίνεται η σημασία της διαφύλαξης της βιοποικιλότητας (των δασών) ως ένα καθοριστικό εργαλείο που θα έθετε εμπόδιο στην συνεχιζόμενη υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος (αποψίλωση δασών) η οποία αναπόφευκτα θα αποτελούσε κρίκο της συνεχιζόμενης κλιματικής αλλαγής.

Επίσης, μία παρόμοιου περιεχομένου υπόθεση είναι αυτή της προσφυγής 25 παιδιών στο ανώτατο δικαστήριο της Κολομβίας (Supreme Court of Justice of Colombia, Number: 11001-22-03-000-2018-00319-01, April 5, 2018 José Daniel Rodríguez Peña & others v. Presidencia de la República de Colombia & others), προβάλλοντας ότι, παρά τις διεθνείς δεσμεύσεις της χώρας για τη μείωση της καταστροφής των δασών, τα πιο πρόσφατα στατιστικά στοιχεία δείχνουν ότι η

αποψίλωση των δασών του Αμαζονίου αυξήθηκε κατά 44% μεταξύ 2015 και 2016 με αποτέλεσμα να προσβάλλονται τα διαγενεακά δικαιώματά τους σε ένα υγιές περιβάλλον, στη ζωή, στην υγεία, στα τρόφιμα και στο νερό. Το Δικαστήριο έκανε δεκτή την προσφυγή τους και διέταξε τους αρμόδιους υπουργούς να παρουσιάσουν εντός τεσσάρων μηνών ένα σχέδιο δράσης για τη μείωση της αποψίλωσης στην περιοχή του Αμαζονίου, η οποία αποτελεί την κύρια αιτία εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου και οδηγεί στην αλλαγή του κλίματος στη χώρα. Περαιτέρω, το Δικαστήριο αναγνωρίζοντας τον Αμαζόνιο ως υποκείμενο δικαίου, διέταξε την Προεδρία και τους αρμόδιους Υπουργούς να θεσπίσουν ένα «Διαγενεακό Σύμφωνο για τη ζωή του Αμαζονίου της Κολομβίας», με τη συμμετοχή των προσφευγόντων, των Κοινοτήτων και ερευνητικών και επιστημονικών οργανώσεων, προκειμένου να σταματήσει ολοκληρωτικά η αποψίλωση και να περιοριστούν οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου. Πέρα από την αναγνώριση του ποταμού ως υποκείμενο δικαίου, το Δικαστήριο επέβαλε κοινή συλλογική δράση για την προστασία του στοιχείου που έκρινε προστατευτέο από όλους.

Μία ακόμη ενδιαφέρουσα δικαστική απόφαση είναι αυτή του ανώτατου δικαστηρίου ενός από τα ομόσπονδα κράτη του Πακιστάν (Lahore High Court W.P. No. 25501/2015, September 4, 2015 Ashgar Leghari v. Federation of Pakistan) που έκρινε ότι η κλιματική αλλαγή αποτελεί «σημαντική πρόκληση της εποχής μας», η οποία «οδήγησε σε μεγάλες πλημμύρες και ξηρασίες, εγείροντας σοβαρές ανησυχίες σχετικά με την ασφάλεια του νερού και των τροφίμων» και «αποτελεί έναν υπαρκτό κίνδυνο για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών του Πακιστάν». Αποδεχόμενο δε, το παράπονο του προσφεύγοντος αγρότη ότι η κυβέρνηση δεν εκπληρώνει το καθήκον της να προετοιμάσει μια εθνική πολιτική για την κλιματική αλλαγή, το δικαστήριο διέταξε τη σύγκληση των αρμοδίων υπουργείων για την προετοιμασία μιας τέτοιας πολιτικής.⁷³

Στην τελική του διάταξη, το δικαστήριο όρισε την κλιματική δικαιοσύνη ως διάδοχο της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης. Η περιβαλλοντική δικαιοσύνη, σύμφωνα με το δικαστήριο, περιστρεφόταν γύρω από την επιβολή των εθνικών νόμων με αποφάσεις που βασίζονται στις διεθνείς νομικές αρχές. Η κλιματική δικαιοσύνη,

⁷³ Σακελλαροπούλου Κ., «Η κλιματική κρίση και ο ρόλος του δικαστή», σε: «Ένωση Διοικητικών Δικαστών/Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο/Πολυτεχνείο Κρήτης/Δικηγορικός Σύλλογος Χανίων, Περιβαλλοντικές Προκλήσεις στον 21ο Αιώνα», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020, σελ. 7.

όπως την οραματίστηκε το δικαστήριο, υιοθέτησε μια ανθρωποκεντρική προσέγγιση, ενώ συνέδεσε τα ανθρώπινα δικαιώματα με την ανάπτυξη. Προσπάθησε δε, να διαφυλάξει τα δικαιώματα των ευάλωτων πληθυσμών και να μοιραστεί «τα βάρη και τα οφέλη της κλιματικής αλλαγής και τις επιπτώσεις της δίκαια και δίκαια». Η κλιματική δικαιοσύνη «ενημερώθηκε από την επιστήμη, ανταποκρίνεται στην επιστήμη και αναγνωρίζει την ανάγκη για δίκαιη διαχείριση των πόρων του κόσμου». Ωστόσο, συνειδητοποιώντας ότι η κλιματική δικαιοσύνη ήταν πρόκληση, το δικαστήριο αναγνώρισε ότι οι ρυπαίνοντες συχνά ξεπερνούσαν τα εθνικά σύνορα και ήταν δύσκολο να εντοπιστούν. Τέλος, το δικαστήριο περιέγραψε το όραμά του για τη δικαιοσύνη για το νερό ως ανθρώπινο δικαίωμα πρόσβασης σε καθαρό νερό και μια υπο-έννοια της κλιματικής δικαιοσύνης.⁷⁴

Μια ακόμη χαρακτηριστική περίπτωση, είναι η υπόθεση Urgenda κατά Ολλανδίας. Στην συγκεκριμένη υπόθεση, το Ανώτατο Δικαστήριο, σε εναρμόνιση και με την θέση του Δευτεροβάθμιου Δικαστηρίου κατέληξε στο συμπέρασμα ότι είναι αναγκαίο να μειωθούν από τον αποκαλούμενο «προϋπολογισμό άνθρακα» (carbon budget), που έχει διαμορφωθεί από το IPCC, οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου της Ολλανδίας κατά ποσοστό 25% έως το έτος 2020.

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έλαβε υπόψη του την έκθεση A4 του IPCC (Fourth IPCC Assessment Report), στην οποία αναφέρεται ότι εάν η συγκέντρωση αερίων του θερμοκηπίου στην ατμόσφαιρα σταθεροποιηθεί στα 450ppm το έτος 2100, είναι πολύ πιθανό (πάνω 50%) να επιτευχθεί η σταθεροποίηση της αύξησης της θερμοκρασίας κάτω από τους 2 Co, καθώς και έναν πίνακα, ο οποίος περιλαμβάνεται στην εν λόγω έκθεση, σύμφωνα με τον οποίο οι μειώσεις εκπομπών τις οποίες θα πρέπει να επιτύχουν οι χώρες του Παραρτήματος I και εν προκειμένω οι αναπτυγμένες χώρες, προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος των 450ppm του «προϋπολογισμού άνθρακα», θα πρέπει να είναι από 25% έως 40% (παράγραφοι 7.1 - 7.3.6 της Απόφασης του Ανώτατου Δικαστηρίου). Σημειώνεται δε, ότι το εν λόγω σενάριο μείωσης των εκπομπών για τις αναπτυγμένες χώρες έχει υιοθετηθεί και από τις Συνόδους των Συμβαλλομένων Μερών της Σύμβασης-Πλαίσιο για την Κλιματική Αλλαγή.

⁷⁴ <https://climatecasechart.com/non-us-case/ashgar-leghari-v-federation-of-pakistan/>

Περαιτέρω, το Δικαστήριο έλαβε υπόψη του τις προβλέψεις της Συμφωνίας των Παρισίων, σύμφωνα με τις οποίες τα κράτη θα πρέπει να επιδιώξουν να περιοριστεί η αύξηση της θερμοκρασίας στον 1,5°C. Επί τη βάση των ανωτέρω, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η μη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου τουλάχιστον κατά 25% έως το έτος 2020 από το ολλανδικό κράτος συνιστά παραβίαση των θετικών υποχρεώσεών του, οι οποίες απορρέουν από τα άρθρα 2 και 8 της ΕΣΔΑ, για την λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση του άμεσου κινδύνου της κλιματικής αλλαγής. Αναμφίβολα, πρόκειται για μία εμβληματική απόφαση, διότι επιβάλλει συγκεκριμένες ενέργειες σε ένα κράτος.⁷⁵

Τέλος, μια εξίσου πρωτοποριακή απόφαση συνιστά η απόφαση του ανώτατου δικαστηρίου του Ουταρακάντ της Ινδίας (High Court of Uttarakhand W.P. (PIL)140/2015 March 30, 2017 Lalit Miglani v. State of Uttarakhand And Others), η οποία αναγνώρισε το δικαίωμα δικαστικής προστασίας στους ιερούς ποταμούς Γκάνγκα (Γάγγη) και Γιαμούνα ως «νομικά πρόσωπα/ζώντες ανθρώπους». Το δικαστήριο έκρινε ότι τα ποτάμια «έχουν πνευματική και σωματική υπόσταση. Στηρίζουν και βοηθούν τόσο τη ζωή όσο και τους φυσικούς πόρους και την υγεία και την ευημερία ολόκληρης της Κοινότητας. Τα ποτάμια Γκάνγκα και Γιαμούνα αναπνέουν, ζουν και συντηρούν τις κοινότητες από τα βουνά μέχρι τη θάλασσα». Η απόφαση του δικαστηρίου στηρίχθηκε στα άρθρα 48Α και 51Α του Συντάγματος της Ινδίας, τα οποία προβλέπουν ότι το κράτος «καταβάλλει προσπάθειες για την προστασία και τη βελτίωση του περιβάλλοντος και για τη διαφύλαξη των δασών και της άγριας ζωής της χώρας» και ότι οι πολίτες της Ινδίας έχουν το καθήκον «να προστατεύουν και να βελτιώνουν το φυσικό περιβάλλον, συμπεριλαμβανομένων των δασών, των λιμνών, των ποταμών και της άγριας ζωής και να έχουν συμπόνια για τα έμβια όντα». Ο Υπουργός Εσωτερικών και ο Γενικός εισαγγελέας του Ουταρακάντ, ορίστηκαν ως κηδεμόνες των ποταμών Γκάνγκα και Γιαμούνα και των παραποτάμων τους προκειμένου να τους προστατέψουν, να τους διατηρήσουν και να διασφαλίσουν την υγεία και την ευεξία των ποταμών αυτών.⁷⁶

⁷⁵ Καραγεώργου Β., «Τα ζητήματα της κλιματικής αλλαγής ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων: Οι προκλήσεις για τον δικαστικό έλεγχο», σε: «Συ και δικαστής άριστος», σύμμεικτα εις μνήμην Γεωργίου Χ. Παναγιωτόπουλου, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2022, σελ. 587-588.

⁷⁶ Σακελλαροπούλου Κ., «Η κλιματική κρίση και ο ρόλος του δικαστή», σε: «Ένωση Διοικητικών Δικαστών/Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο/Πολυτεχνείο Κρήτης/Δικηγορικός Σύλλογος Χανίων, Περιβαλλοντικές Προκλήσεις στον 21ο Αιώνα», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2020, σελ.8.

Το παρακάτω απόσπασμα από την ανωτέρω απόφαση είναι χαρακτηριστικό της σπουδαιότητας της προστασίας της βιοποικιλότητας ως πραγματική ασπίδα απέναντι στην κλιματική κρίση:

«[...] Τα ποτάμια, τα δάση, οι λίμνες, τα υδάτινα σώματα, ο αέρας, οι παγετώνες, η ανθρώπινη ζωή είναι ενιαία και είναι αδιαίρετο σύνολο. Απαιτείται να διατηρηθεί η ακεραιότητα των ποταμών από τους παγετώνες στον ωκεανό. [...] Τα ποτάμια συντηρούσαν την υδροβία ζωή. Η χλωρίδα και η πανίδα εξαρτώνται επίσης από τα ποτάμια. Τα ποτάμια πίνουν ανάσα. [...] Η ίδια η ύπαρξη των ποταμών, των δασών, των λιμνών, των υδάτινων σωμάτων, του αέρα και των παγετώνων διακυβεύονται λόγω της παγκόσμιας υπερθέρμανσης, της κλιματικής αλλαγής και της ρύπανσης. Τα δέντρα είναι η ζώνη ασφαλείας που είναι απαραίτητη για την προστασία των παγετώνων από άμεση και έμμεση θερμότητα. Ένα δέντρο διατηρεί τη ζωή χιλιάδων εντόμων. Τα πουλιά κελαηδούν και κάνουν τις φωλιές τους στα δέντρα. Τα δέντρα είναι μίνι δεξαμενές και έχουν την ικανότητα να αποθηκεύουν το νερό. Το αποθηκευμένο νερό από τα δέντρα απελευθερώνεται αργά. Η βελανιδιά διατηρεί περίπου 75.000 γαλόνια καθαρού νερού. Το μάδημα ενός φύλλου, η λεπίδα του γρασιδιού βλέπει επίσης το περιβάλλον παγκοσμίως.»⁷⁷

Συμπερασματικά, η κλιματική κρίση συνιστά ένα πολυκεντρικό ζήτημα, το οποίο χαρακτηρίζεται από αβεβαιότητες και θέτει τις έννομες τάξεις ενώπιον πρωτοφανών προκλήσεων. Εξίσου σημαντικές προκλήσεις αντιμετωπίζουν και τα δικαστήρια κυρίως σε εθνικό επίπεδο, τα οποία με ολοένα και αυξανόμενη συχνότητα καλούνται να επιλύσουν ζητήματα που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με την κλιματική αλλαγή, καθώς η αδράνεια της νομοθετικής και της εκτελεστικής εξουσίας ή η ανεπάρκεια των λαμβανομένων μέτρων ωθεί όλο και περισσότερους πολίτες και περιβαλλοντικές ΜΚΟ στην προσφυγή στην δικαιοσύνη ως τελευταίο καταφύγιο. Στο πλαίσιο αυτό, τα δικαστήρια βρίσκονται σε μια διαρκή διαδικασία αναζήτησης του ρόλου τους υπό την έννοια ότι από την μια πλευρά θα πρέπει να διασφαλίσουν την αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων, όταν αυτά θίγονται, την εφαρμογή των διατάξεων της κείμενης νομοθεσίας, ακόμη και υπό το φως της δυναμικής ερμηνείας τους σε σχέση με τις διεθνείς προβλέψεις ή σε ορισμένες περιπτώσεις, όταν αυτό κρίνεται απαραίτητο, να διατάζουν την διοίκηση (injunctions) να λάβει συγκεκριμένα μέτρα για την αντιμετώπιση του ζητήματος της κλιματικής αλλαγής.

⁷⁷ <https://indiankanoon.org/doc/92201770/>

Από την άλλη πλευρά, θα πρέπει να διασφαλίσουν ότι δεν υπερβαίνουν τα όρια της δικαιοδοτικής τους αρμοδιότητας και του εν γένει θεσμικού τους ρόλου στο σύγχρονο κράτος δικαίου, ο οποίος θέτει σαφείς φραγμούς ως προς την δυνατότητα «καθορισμού» της κλιματικής πολιτικής κυρίως μέσω της έκδοσης διαταγών (orders) προς τον νομοθέτη για την θέσπιση συγκεκριμένων στόχων μείωσης εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου. Αναμένεται, συνεπώς, με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη νομική θεωρία το πώς τα δικαστήρια θα αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις αυτές, στο πλαίσιο μάλιστα και του «άτυπου» υπερεθνικού διαλόγου, τον οποίο αναπτύσσουν.⁷⁸

⁷⁸ Καραγεώργου Β. «Τα ζητήματα της κλιματικής αλλαγής ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων: Οι προκλήσεις για τον δικαστικό έλεγχο», σε: «Συ και δικαστής άριστος», σύμμεικτα εις μνήμην Γεωργίου Χ. Παναγιωτόπουλου, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2022, σελ. 599-600.

Β' ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο «Εθνικό θεσμικό πλαίσιο για τη βιοποικιλότητα και την κλιματική αλλαγή»

4.1. Το εθνικό θεσμικό πλαίσιο για την προστασία της βιοποικιλότητας και της κλιματικής αλλαγής

Η προστασία της βιοποικιλότητας συνιστά αντικείμενο ρυθμίσεων και της ελληνικής νομοθεσίας, πέραν βέβαια των διεθνών συνθηκών που έχουν κυρωθεί και των ενωσιακών Οδηγιών που έχουν ενσωματωθεί στην εθνική έννομη τάξη και αποτελούν πλέον και εθνικό δίκαιο, τις οποίες μελετήσαμε στα προηγούμενα κεφάλαια.

Καταρχάς, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η εθνική νομοθεσία περί δασών (βλ. Δασικό Κώδικα ν.δ. 86/1969 και ν. 998/1979) αποτελεί και τον βασικό κορμό της νομοθεσίας για την προστασία της χλωρίδας και πανίδας. Η χλωρίδα και η πανίδα αποτελούν καταρχάς τμήμα του δάσους κατά την ερμηνευτική δήλωση⁷⁹ του άρθρου 24 του Συντάγματος και μαζί με τους φυσικούς πόρους, τη βασική συνιστώσα του περιβάλλοντος. Η Ελλάδα, μαζί με τη Γαλλία και την Ισπανία, διαθέτει το μεγαλύτερο αριθμό σπονδυλωτών στην Ευρώπη (531), σημαντικό ποσοστό των οποίων απειλείται με εξαφάνιση (35% των αμφιβίων, 25% των ιχθύων, 24 % των θηλαστικών και 155% των πτηνών).⁸⁰

Ο νόμος-πλαίσιο και ακουστός σε όλους μας για την προστασία του περιβάλλοντος, ο ν. 1650/1986 «Για την προστασία του περιβάλλοντος» (ΦΕΚ Α' 160), αποτελεί τον βασικό νόμο για την προστασία του περιβάλλοντος. Αναφέρεται ως νόμος-πλαίσιο διότι περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό εξουσιοδοτήσεων για την έκδοση προεδρικών διαταγμάτων κι υπουργικών αποφάσεων για την εφαρμογή του. Αποτελείται από 32 άρθρα, τα οποία αναλύονται σε 7 Κεφάλαια.

⁷⁹ Ερμηνευτική δήλωση: «Ως δάσος ή δασικό οικοσύστημα νοείται το οργανικό σύνολο άγριων φυτών με ξυλώδη κορμό πάνω στην αναγκαία επιφάνεια του εδάφους, τα οποία, μαζί με την εκεί συνυπάρχουσα χλωρίδα και πανίδα, αποτελούν μέσω της αμοιβαίας αλληλεξάρτησης και αλληλοεπίδρασής τους, ιδιαίτερη βιοκοινότητα (δασοβιοκοινότητα) και ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον (δασογενές). Δασική έκταση υπάρχει όταν στο παραπάνω σύνολο η άγρια ξυλώδης βλάστηση, υψηλή ή θαμνώδης, είναι αραιά».

⁸⁰ Κουτούπα-Ρεγκάκου Ευ., Δίκαιο του Περιβάλλοντος, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2008, σελ. 175.

Ο ν. 1650/1986 αφιερώνει όλο το Δ' Κεφάλαιό του στην προστασία της φύσης και του τοπίου, δηλαδή τα άρθρα 18-22 όπως βέβαια κατά καιρούς έχουν τροποποιηθεί, αντικατασταθεί και ισχύουν με τους ν. 3937/2011, 4685/2020 και τον πρόσφατο 5037/2023. Ειδικότερα, στο εν λόγω κεφάλαιο περιέχονται τα μέτρα για την προστασία της φύσης και του τοπίου που περιλαμβάνουν τη δυνατότητα ειδικού χαρακτηρισμού ορισμένων περιοχών π.χ. ως απόλυτης προστασίας, προστασίας της φύσης, εθνικών πάρκων, οικοανάπτυξης ή ως προστατευόμενων φυσικών σχηματισμών κλπ. Ο χαρακτηρισμός αυτός αποβλέπει στην προστασία, διατήρηση αλλά και βελτίωση του χαρακτήρα τους καθώς και στην προστασία της αυτοφύους χλωρίδας και της άγριας πανίδας τους, οι οποίες αντιμετωπίζονται ως συστατικά στοιχεία των οικοσυστημάτων που προστατεύονται. Αυτή η κατά ζώνες κλιμακωτή προστασία της φύσης πραγματοποιείται σύμφωνα με την αρχή της διαβάθμισης της προστασίας του περιβάλλοντος. Επίσης, στο Κεφάλαιο Ζ' (άρθρα 28-30) προβλέπονται ποινικές και διοικητικές κυρώσεις καθώς και η αστική ευθύνη των υπεύθυνων για ρύπανση. Μάλιστα, η ποινική προστασία του περιβάλλοντος (άρθρο 28) ενδυναμώθηκε με τον ν. 4042/2012 (τροποποίησε το άρθρο 28 του ν. 1650/1986), με τον οποίο εναρμονίστηκε η εθνική έννομη τάξη με την Οδηγία 2008/99/EK, καθώς επαναπροσδιορίστηκαν τα αδικήματα, η ευθύνη και οι κυρώσεις των νομικών προσώπων και τροποποιήθηκαν επί το αυστηρότερον οι σχετικές διατάξεις του ν. 1650/1986.⁸¹

Ο ν. 3937/2011 «*Διατήρηση της βιοποικιλότητας και άλλες διατάξεις*» (Α' 60) έθεσε ένα ειδικό και ευρύτερο νομοθετικό πλαίσιο για την προστασία της βιοποικιλότητας. Σκοπός των ρυθμίσεων είναι η αειφόρος διαχείριση και η αποτελεσματική διατήρηση της βιοποικιλότητας ως πολύτιμου, αναντικατάστατου και σπουδαίας σημασίας εθνικού κεφαλαίου (άρθρο 1 παρ. 1). Η διατήρηση της βιοποικιλότητας προϋποθέτει διαδικασίες προγραμματισμού και διαχείρισης, στο πλαίσιο των οποίων εξασφαλίζεται ευρεία φάση διαβούλευσης, ώστε να αξιοποιείται η βέλτιστη επιστημονική γνώση και η διαθέσιμη τεχνογνωσία (άρθρο 1 παρ. 2). Στο πλαίσιο των ρυθμίσεων του ν. 3937/2011, ως βιολογική ποικιλότητα ή βιοποικιλότητα νοείται η ποικιλία των ζώντων οργανισμών πάσης προέλευσης, συμπεριλαμβανομένων των χερσαίων, θαλάσσιων και άλλων υδατικών οικοσυστημάτων και οικολογικών συμπλεγμάτων, των οποίων αποτελούν μέρος.

⁸¹ Σιούτη Γλ., Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος, 3^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2018, σελ. 229-232 και 329-330.

Σημειωτέον, ότι με τον ανωτέρω νόμο δημιουργήθηκε το εθνικό σύστημα προστατευόμενων περιοχών (άρθρο 3), με στόχο την αποτελεσματική προστασία της βιοποικιλότητας και των λοιπών οικολογικών αξιών τους.⁸² Επιπλέον, με το άρθρο 9 εισάγονται περιορισμοί και απαγορεύσεις στις περιοχές του δικτύου Natura 2000. Τέλος, στο εν λόγω νομοθέτημα εντοπίζονται ειδικές ρυθμίσεις για τα εισβάλλοντα ξενικά είδη και την προστασία του φυσικού χώρου, για την περιβαλλοντική βιοασφάλεια, ενώ ορίζεται ότι η απρόσκοπτη λειτουργία της Επιτροπής «Φύση 2000» αποτελεί ευθύνη και υποχρέωση του εκάστοτε Υπουργού Περιβάλλοντος και Ενέργειας.⁸³

Πέραν της προστασίας της βιοποικιλότητας, η οποία όπως διαπιστώσαμε θεμελιώνεται σε πληθώρα εθνικών νομοθετημάτων, πάρα πολύ πρόσφατα θεσμοθετήθηκε και έλαβε επίσημη νομική μορφή στη χώρα μας και το ζήτημα της προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή, με τον Εθνικό Κλιματικό Νόμο, τον ν. 4936/2022 *«Εθνικός Κλιματικός Νόμος - Μετάβαση στην κλιματική ουδετερότητα και προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή, επείγουσες διατάξεις για την αντιμετώπιση της ενεργειακής κρίσης και την προστασία του περιβάλλοντος»* (Α' 105).

Στόχος είναι η δημιουργία ενός ανθεκτικού πλαισίου για τη βελτίωση της προσαρμοστικής ικανότητας, της κλιματικής ανθεκτικότητας της χώρας και της σταδιακής μετάβασης στην κλιματική ουδετερότητα έως το έτος 2050. Προκειμένου να επιτευχθεί ο μακροπρόθεσμος στόχος της κλιματικής ουδετερότητας, ορίζονται ενδιάμεσοι κλιματικοί στόχοι για τα έτη 2030 και 2040 ως εξής: μείωση των καθαρών ανθρωπογενών εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου κατά τουλάχιστον 55% το 2030 και κατά 80% το 2040 σε σχέση με τα επίπεδα του έτους 1990. Για την επίτευξη των στόχων λαμβάνεται υπόψη το Εθνικό Σχέδιο για την Ενέργεια και το κλίμα (ΕΣΕΚ).⁸⁴

⁸² ν. 3937/2011, ΦΕΚ Α' 60/31.03.2011, άρθρο 3-Εθνικό σύστημα προστατευόμενων περιοχών: «1. Το Εθνικό σύστημα προστατευόμενων περιοχών αποτελείται από όλες τις περιοχές που υπάγονται σε μια ή περισσότερες από τις κατηγορίες του άρθρου 19 του ν. 1650/1986 (ΦΕΚ 160 Α'), με στόχο την αποτελεσματική προστασία της βιοποικιλότητας και των λοιπών οικολογικών αξιών τους, σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος νόμου. Η εποπτεία της λειτουργίας και ο κεντρικός συντονισμός του Εθνικού Συστήματος Προστατευόμενων Περιοχών ανήκει στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής. 2. Το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής τηρεί βάση δεδομένων με όλα τα διαθέσιμα στοιχεία για την οικολογική κατάσταση και την κατάσταση διαχείρισης όλων των προστατευόμενων περιοχών ανά την Επικράτεια και δίνει τις κατευθύνσεις για την αειφορική διαχείριση των περιοχών αυτών, ύστερα από γνωμοδότηση της Επιτροπής «Φύση 2000» (άρθρο 5 ΚΥΑ της 11.12.1998, ΦΕΚ 1289 Β').»

⁸³ Καράκωστας Ιωάν., Περιβάλλον και Δίκαιο: Δίκαιο διαχείρισης και προστασίας των περιβαλλοντικών αγαθών, 3^η έκδοση, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2011, σελ. 162-173.

⁸⁴ <https://ypen.gov.gr/perivallon/klimatiki-allagi/ethnikos-klimatikos-nomos/>

Στην Ανάλυση Συνεπειών Ρύθμισης⁸⁵ (αιτιολογική έκθεση) του συγκεκριμένου νόμου -μεταξύ άλλων- είχε αποτυπωθεί ρητά η βασική στόχευση του πρώτου Εθνικού Κλιματικού Νόμου: «[...] Οι θεσπιζόμενες πολιτικές και τα μέτρα για την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή έχουν ως στόχο την επίτευξη μίας κλιματικά ανθεκτικής κοινωνίας, πλήρως προσαρμοσμένης στις αναπόφευκτες επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής. Τέλος, εισάγεται ένα αποτελεσματικό σύστημα διακυβέρνησης και συμμετοχής φορέων και πολιτών στην ανάληψη κλιματικής δράσης μέσα από υφιστάμενες δομές, [...]».

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η δήλωση του τότε Υφυπουργού Περιβάλλοντος και Ενέργειας, κ. Γιώργου Αμυρά, αρμόδιου για θέματα προστασίας του περιβάλλοντος, ο οποίος στις 18 Νοεμβρίου 2021, κατά την συνέντευξη τύπου στο Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας για την παρουσίαση του πρώτου Εθνικού Κλιματικού Νόμου: «[...] Και καταλήγοντας θέλω να πω το εξής: ότι ο Εθνικός Κλιματικός Νόμος που σήμερα σας παρουσιάζουμε είναι η μία, θα έλεγα, εκδοχή του πώς επίσης θα προστατεύσουμε τη βιοποικιλότητα. Όταν μιλάμε για κλιματική κρίση, εμείς εδώ στο Υπουργείο Περιβάλλοντος εδώ και καιρό δεν μιλάμε για κλιματική αλλαγή για κλιματική κρίση, όταν μιλάμε για κλιματική κρίση πρέπει να έχουμε στο μυαλό μας και τη διασφάλιση, την προστασία της βιοποικιλότητας. Και ο κλιματικός εθνικός νόμος προς τα εκεί κατατείνει. [...]»⁸⁶.

Ωστόσο, συμπληρωματικά με τα όσα θα εκτεθούν ευθύς κατωτέρω, θα πρέπει να επισημανθεί ότι ένα κύριο χαρακτηρισμό γνώρισμα του εθνικού δικαίου για την κλιματική αλλαγή είναι ο κατακερματισμός, καθώς πέραν του πρώτου εθνικού κλιματικού νόμου, σχετικές διατάξεις και ρυθμίσεις περιέχονται τόσο στον ν. 4872/2021 όσο και στο Εθνικό Σχέδιο για την Ενέργεια και το Κλίμα (ΕΣΕΚ) που κυρώθηκε το Δεκέμβριο του 2019 από το Κυβερνητικό Συμβούλιο Οικονομική Πολιτικής⁸⁷, γεγονός που ίσως καταστήσει αναγκαία την κωδικοποίησή του στο μέλλον.

Το εθνικό μας δίκαιο για την κλιματική αλλαγή δυσχερώς προσεγγίζεται από έναν νομικό, αν επιδιώκεται να γίνει αντιληπτό στην ολότητά του. Γι' αυτό απαιτείται η συνδρομή εξειδικευμένων επιστημόνων και μία διεπιστημονική θεώρηση καθώς

⁸⁵ <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/11963208.pdf>

⁸⁶ <https://ypen.gov.gr/synentefxi-typou-tou-ypourgou-perivallontos-kai-energeias-kosta-skrekia-gia-tin-parousiasi-tou-protou-ethnikou-klimatiku-nomou/>

⁸⁷ ΦΕΚ Β' 4893/31.12.2019, Απόφαση υπ' αριθμ. 4 «Κύρωση του Εθνικού Σχεδίου για την Ενέργεια και το Κλίμα (ΕΣΕΚ)».

ακόμα και όροι των νομοθετημάτων δεν είναι πλήρως κατανοητοί στον νομικό. Στην περίπτωση μάλιστα του Εθνικού Κλιματικού Νόμου, γίνεται εκτενής αναφορά σε ποιοτικά, ποσοτικά χαρακτηριστικά, σε επίτευξη στόχων, σε γενικά μέτρα πολιτικής καθώς και στα Περιφερειακά Σχέδια για την Προσαρμογή στην Κλιματική Αλλαγή που πρέπει να εκπονήσουν οι Περιφέρειες της χώρας.

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό γνώρισμα του εθνικού δικαίου για την κλιματική αλλαγή είναι ότι η εγχώρια νομολογία -σε αντίθεση με τη νομολογία άλλων κρατών- δεν έχει απασχοληθεί με ζητήματα δικαίου για την κλιματική αλλαγή. Αυτό σημαίνει πως αφενός το Ανώτατο Ακυρωτικό ασχολείται με περιβαλλοντικά ζητήματα στο πλαίσιο αμφισβήτησης κυρίως των ΑΕΠΟ (Απόφαση Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων) των έργων/δραστηριοτήτων και όχι με ζητήματα παραβίασης του δικαίου για την κλιματική αλλαγή, το οποίο σε τελική ανάλυση προσφάτως τέθηκε σε ισχύ, με τον προαναφερθέντα ν. 4936/2022. Επιπλέον, τα δικαστήρια της ουσίας, δεν έχει αχθεί ακόμα υπόθεση που να αφορά αποζημιωτική ευθύνη του δημοσίου για παραβίαση του δικαίου για την κλιματική αλλαγή, μολονότι το σενάριο αυτό δεν μπορεί να αποκλειστεί τα επόμενα χρόνια.

Επίσης, λόγω της καθυστέρησης θέσπισης ενός συνεκτικού πλαισίου, καθυστέρησε αντίστοιχα και η βιβλιογραφική θεμελίωση του δικαίου για την κλιματική αλλαγή, αν και τα τελευταία χρόνια υπάρχει ζωντανό ενδιαφέρον τόσο σε επίπεδο μονογραφιών που αφορούν κυρίως στο δίκαιο της ενέργειας όσο και επιστημονικών άρθρων από νομικούς και λοιπούς επιστήμονες.

Τέλος, όπως υπογραμμίστηκε στην αρχή, το εθνικό δίκαιο για την κλιματική αλλαγή χαρακτηρίζεται από κατακερματισμό και αυτό επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι πέραν του πρώτου Εθνικού Κλιματικού Νόμου, εντοπίζονται και μια σειρά από άλλα παλαιότερα νομοθετήματα: ο ν. 2205/1994 για την κύρωση της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τις κλιματολογικές μεταβολές, ο ν. 3017/2002 για την κύρωση του Πρωτοκόλλου του Κιότο στη Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την αλλαγή του κλίματος και ο ν. 4426/2016 για την κύρωση της Συμφωνίας των Παρισίων στη Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την κλιματική αλλαγή.⁸⁸

Συμπερασματικά, η εκάστοτε νομοθετική παρέμβαση για το κλίμα καλείται να αποφασίσει επί της ουσίας, δηλαδή να αναζητήσει και να καθορίσει τα κατάλληλα

⁸⁸ Γαλάνης Π., Δίκαιο για την κλιματική αλλαγή (Ενωσιακό - Εθνικό), Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2023, σελ. 171-173.

μέτρα για την αποτελεσματική αντιμετώπιση του προβλήματος της κλιματικής αλλαγής. Κεντρικό ζήτημα το οποίο απαιτείται να διαχειριστεί ο νομοθέτης είναι η διασφάλιση δεσμευτικότητας των κλιματικών στόχων για το μέλλον, με την έννοια της σταθεροποίησης του ελάχιστου επιπέδου προστασίας έναντι αλλαγής προτεραιοτήτων.

Αυτή η παρατήρηση έχει ιδιαίτερη αξία, ενόψει της διαχρονικότητας που εγγενώς χαρακτηρίζει το πρόβλημα της κλιματικής αλλαγής και των επιπτώσεων που επάγεται η συμπεριφορά της σημερινής γενιάς έναντι των δυνατοτήτων και επιλογών των μελλοντικών γενιών. Χρειάζεται επομένως αναγωγή σε θεμελιώδεις κανόνες που συγκροτούν τη βάση της έννομης τάξης και ιδίως αναγωγή στα θεμελιώδη δικαιώματα, δηλαδή τις συνταγματικής περιωπής διατάξεις που αποτελούν τη βάση οργάνωσης της σχέσης κράτους και ατόμου.⁸⁹

⁸⁹ Εταιρεία Διοικητικών Μελετών (Αντωνίου Θ. κ.ά.), ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2022, σελ. 15.

4.2. Η Εθνική Στρατηγική για τη βιοποικιλότητα

Τα τελευταία χρόνια, έχουν καταρτιστεί και παρουσιαστεί αρκετά εθνικά σχέδια και στρατηγικές που στοχεύουν στην επίτευξη αειφορικής διαχείρισης, προστασίας και ενίσχυσης του φυσικού μας πλούτου. Το 2014, το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας εξέδωσε την Εθνική Στρατηγική και το Σχέδιο Δράσης για τη Βιοποικιλότητα. Με σχετική απόφασή του⁹⁰ ο τότε Υπουργός Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής ενέκρινε την Εθνική Στρατηγική για τη Βιοποικιλότητα καθώς και το Σχέδιο Δράσης 5ετούς διάρκειας για την εφαρμογή της.

Η Εθνική στρατηγική προέκυψε καταρχήν ως υποχρέωση της χώρας από τη συμμετοχή της στη Σύμβαση των Η.Ε. για τη βιολογική ποικιλότητα, καθώς προβλέπεται στο άρθρο 6 αυτής. Σύμφωνα με τον πρόλογο της έκδοσης, η σύμβαση κυρώθηκε με τον ν. 2204/1994 και το 1999 ξεκίνησε η πορεία για την έκδοσή της, όταν και κατατέθηκε στο τότε ΥΠΕΧΩΔΕ ένα πρώτο σχέδιο στρατηγικής από το Ζωολογικό Μουσείο του ΕΚΠΑ. Στη συνέχεια, συντάχθηκε Σχέδιο Στρατηγικής και από το ΕΚΒΥ του Μουσείου Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας με κατευθύνσεις από το τμήμα Διαχείρισης Φυσικού Περιβάλλοντος του ΥΠΕΧΩΔΕ. Το 2009 το σχέδιο τέθηκε σε δημόσια διαβούλευση και έπειτα έγινε ανασκόπησή του από τις υπηρεσίες του Υπουργείου και περιβαλλοντικές οργανώσεις, την οποία αξιολόγησε και εμπλούτισε η Επιτροπή Φύση 2000. Το τελικό κείμενο προέκυψε από συντονισμένη συνεργασία και δουλειά υπηρεσιών και ομάδων εργασίας του ΥΠΕΚΑ, εκδόθηκε - όπως προαναφέρθηκε- ως υπουργική απόφαση τον Σεπτέμβριο του 2014 και έχει ισχύ για 15 χρόνια (2014-2029). Πρόκειται για ένα κείμενο 116 σελίδων, προσάρτημα στην ΥΑ, το οποίο διαρθρώνεται σε 4 κεφάλαια, ένα παράρτημα και στο τέλος ένα σχέδιο δράσης 13 σελίδων για την πρώτη πενταετία εφαρμογής του.⁹¹

Παράλληλα, η χώρα μας συμπλέει με την Στρατηγική της Ε.Ε. για τη βιοποικιλότητα με ορίζοντα το 2030, δίνοντας έμφαση στη μείωση των πλαστικών απορριμμάτων στη θάλασσα κατά 50%, στη μείωση των μικροπλαστικών που απελευθερώνονται στο περιβάλλον κατά 30% και στην ένταξη, υπό καθεστώς προστασίας, του 30% της ελληνικής επικράτειας περιλαμβάνοντας χερσαίες, αλλά και θαλάσσιες περιοχές.

⁹⁰ ΦΕΚ Β' 2383/08.09.2014, Απόφαση υπ' αριθμ. 40332 «Έγκριση Εθνικής Στρατηγικής για τη Βιοποικιλότητα για τα έτη 2014–2029 και Σχεδίου Δράσης πενταετούς διάρκειας».

⁹¹https://ypen.gov.gr/wpcontent/uploads/legacy/Files/Perivallon/Diaxeirisi%20Fysikoy%20Perivallontos/Biopoikilotita/20200323_ethniki_strathgiki_biodiversity.pdf

Πέραν όμως από την ανωτέρω Εθνική Στρατηγική, η οποία σημειωτέον βρίσκεται κανονικά σε εφαρμογή, τα τελευταία έτη, έχουν ληφθεί μία σειρά από νομοθετικά μέτρα, πρωτοβουλίες και δράσεις με απώτερο στόχο την ενίσχυση της προστασίας της βιοποικιλότητας της χώρας μας.

Μία πρώτη αξιοσημείωτη και συνάμα πρωτοποριακή περιβαλλοντική μεταρρύθμιση για τα δεδομένα της Ευρώπης στον τομέα της αποτελεσματικής προστασίας της βιοποικιλότητάς της χώρας μας, είναι ο θεσμός των «Απάτητων Βουνών». Ως «Απάτητα Βουνά» ορίζονται οι Περιοχές Άνευ Δρόμων (ΠΑΔ) στις οποίες απαγορεύεται η διάνοιξη δρόμων και η δημιουργία τεχνητών επιφανειών και πλέον υπάγονται σε καθεστώς υψηλής περιβαλλοντικής προστασίας. Οι Περιοχές Άνευ Δρόμων συνεισφέρουν ταυτόχρονα στην επίτευξη 12 στόχων της προαναφερθείσας Εθνικής Στρατηγικής για τη Βιοποικιλότητα. Αναφέρονται ενδεικτικά η διατήρηση του εθνικού φυσικού κεφαλαίου, η οριοθέτηση οικολογικών διαδρόμων, η ενίσχυση της συνέργειας των κύριων τομεακών πολιτικών με τη διατήρηση της βιοποικιλότητας και τη θέσπιση κινήτρων, η διατήρηση της ποικιλότητας του τοπίου και αντιμετώπιση των εισβλητικών χωροκατακτητικών ειδών. Επίσης, η οριοθέτηση των εκτεταμένων Περιοχών Άνευ Δρόμων και η εισαγωγή τους στο χωροταξικό σχεδιασμό της χώρας, συνεισφέρει τεκμηριωμένα θετικά στην επίτευξη τριών Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ: Υπεύθυνη κατανάλωση και παραγωγή (στόχος 12), Δράση για το κλίμα (στόχος 13) και Ζωή στη στεριά (στόχος 15).

Η συγκεκριμένη δράση έχει λάβει τη νομική μορφή των κανονιστικών υπουργικών αποφάσεων, καθώς έως σήμερα έχουν εκδοθεί υπουργικές αποφάσεις⁹² οι οποίες αντιστοιχούν στους ακόλουθους 9 ορεινούς όγκους, συνολικής έκτασης 1.180 τετραγωνικών χιλιομέτρων (Σάος, Σμόλικας, Τύμφη, Ταΰγετος, Λευκά Όρη, Χατζή, Άγραφα, Μαίναλο και Δίκητη).

Κορυφαίοι επιστήμονες θεωρούν τους δρόμους ως τη χειρότερη απειλή στον πλανήτη για την απώλεια της βιοποικιλότητας και άρα τη διαφύλαξη των ΠΑΔ ως την καίρια πολιτική για την ανάσχεση της απώλειας της βιοποικιλότητας. Τα «Απάτητα Βουνά» αποτελούν ένα μέσο παθητικής αποκατάστασης του περιβάλλοντος και του εδάφους, το οποίο συνεισφέρει σημαντικά στην ανάσχεση της κλιματικής

⁹² ΦΕΚ Δ' 1008/2021, ΦΕΚ Δ' 1009/202, ΦΕΚ Δ' 1006/2021, ΦΕΚ Β' 6576/2021, ΦΕΚ Δ' 1007/2021, ΦΕΚ Δ' 1005/2021, ΦΕΚ Δ' 524/2022, ΦΕΚ Δ' 44/2023, ΦΕΚ Δ' 303/2023.

κρίσης. Η Ελλάδα έγινε η πρώτη χώρα στην Ευρώπη που εφαρμόζει ένα ειδικό αυστηρό καθεστώς για την αποφυγή του κατακερματισμού του οικοσυστήματος. Αναμφισβήτητα, αυτός ο καινοτόμος περιβαλλοντικός θεσμός προστατεύει ουσιαστικά τη βιοποικιλότητα και δίνει ηχηρή απάντηση στην κλιματική κρίση.

Μία ακόμη στοχευμένη περιβαλλοντική δράση της Ελλάδας με διττό στόχο, ήτοι την ενίσχυση του φυσικού περιβάλλοντος και την ταυτόχρονη άμυνα απέναντι στην κλιματική κρίση, συνιστά το αυστηρό καθεστώς προστασίας του μυθικού βουνού μας, του Ολύμπου. Ο Όλυμπος βρίσκεται πλέον για πρώτη φορά σε καθεστώς πλήρους προστασίας σύμφωνα με το Προεδρικό Διάταγμα⁹³ που εκδόθηκε το 2021 και ορίζει όρους χρήσης γης και δραστηριοτήτων στον Εθνικό Δρυμό και την περιφερειακή του ζώνη με στόχο την προστασία του οικοσυστήματος, σε συνολική έκταση 367.000 στρεμμάτων (234.000 στρμ. το Εθνικό Πάρκο και 133.000 στρμ. η περιφερειακή ζώνη με 4 Ζώνες Α, Β, Γ και Δ).

Επίσης, έχουν εκπονηθεί, μέσω του Προγράμματος LIFE της Ε.Ε., Σχέδια Δράσης για 12 είδη πανίδας και χλωρίδας της χώρας με προτεραιότητα στα είδη με δυσμενές καθεστώς διατήρησης. Για τα 8 εξ αυτών (τρία είδη γυπών, θαλάσσια χελώνα *Caretta caretta*, αγριόγιδο των Βαλκανίων, ενδημικός βάτραχος Καρπάθου, αυτόχθονα είδη πέστροφας, λεπιδόπτερο, λουλούδι *Silene holzmannii* και αμμοθίνες) έχουν ήδη δημοσιευθεί αντίστοιχες Υπουργικές Αποφάσεις⁹⁴ οι οποίες ενεργοποιούν τα σχέδια δράσης για τη διατήρηση των ειδών και οικοτόπων με στόχο την αποκατάστασή τους. Τα ανωτέρω Εθνικά Σχέδια Δράσης έχουν διάρκεια έξι ετών και προβλέπουν μέτρα για τη διασφάλιση διατήρησης των πληθυσμών, επιβίωσής τους, όπου αυτή απειλείται καθώς και γεωγραφικής εξάπλωσης με ταυτόχρονη προστασία από εξωγενείς παράγοντες. Η υλοποίηση, η παρακολούθηση και η εποπτεία πραγματοποιείται από το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας σε συνεργασία με τον Οργανισμό Φυσικού Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής (Ο.ΦΥ.ΠΕ.Κ.Α.).

Στο σημείο αυτό, είναι σημαντικό να τονιστεί η σπουδαιότητα της δημιουργίας του Οργανισμού Φυσικού Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής⁹⁵. Ο

⁹³ ΦΕΚ Δ' 610/17.09.2021, Προεδρικό Διάταγμα «Χαρακτηρισμός της χερσαίας και υδάτινης περιοχής του Όρους Ολύμπου ως Εθνικού Πάρκου, οριοθέτηση και καθορισμός ζωνών προστασίας αυτού, χρήσεων γης, όρων και επιτρεπομένων δραστηριοτήτων».

⁹⁴ ΦΕΚ Β' 3663/2021, ΦΕΚ Β' 3678/2021, ΦΕΚ Β' 3664/2021, ΦΕΚ Β' 3644/2021, ΦΕΚ Β' 3722/2021, ΦΕΚ Β' 3646/2021, ΦΕΚ Β' 3645/2021 και ΦΕΚ Β' 3723/2021.

⁹⁵ Η διαδικασία διαδοχής και μετονομασίας του Ε.Κ.Π.Α.Α. σε «Οργανισμό Φυσικού Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής» (Ο.ΦΥ.ΠΕ.Κ.Α.) καθορίστηκε με τις διατάξεις του ν. 4685/2020 (ΦΕΚ Α' 92) όπως τροποποιήθηκε από τους ν. 4722/2020 (ΦΕΚ Α' 177) και ν. 4819/2021 (ΦΕΚ Α' 129). Ο Φορέας εποπτεύεται από το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, έχει διοικητική και

Ο.ΦΥ.ΠΕ.Κ.Α. αποτελεί τον καθολικό διάδοχο του Εθνικού Κέντρου Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης (Ε.Κ.Π.Α.Α.) και των 36 Φορέων Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών, ενώ διαρθρώνεται σε 24 Μονάδες Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών. Η ίδρυση και λειτουργία του (Μάιος 2020) διαδραματίζει έναν καθοριστικό ρόλο στα θέματα προστασίας του φυσικού πλούτου της πατρίδας μας, καθώς αποτελεί τον καθ' ύλην αρμόδιο δημόσιο φορέα για τις προστατευόμενες περιοχές της Ελλάδας και τα σπάνια είδη χλωρίδας και πανίδας που διαβιούν εντός αυτών, έχοντας έναν κεντρικό οργανωτικό και επιτελικό ρόλο τόσο στη διαχείρισή τους όσο και στην προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης και την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής.

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει και στο γεγονός ότι το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας έχει αναθέσει την εκπόνηση 23 Ειδικών Περιβαλλοντικών Μελετών⁹⁶ (ΕΠΜ) και Σχεδίων Διαχείρισης για τις 446 περιοχές του δικτύου Natura 2000 της χώρας, ενώ αρκετές από αυτές βρίσκονται ήδη σε διαβούλευση και κάποιες έχουν οριστικοποιηθεί. Οι Ειδικές Περιβαλλοντικές Μελέτες, με γνώμονα την προστασία των οικοσυστημάτων και των ειδών που φιλοξενούν, θα υποδείξουν αν και ποιες ανθρωπογενείς δραστηριότητες επιτρέπονται στις επιμέρους ζώνες κάθε περιοχής. Τα Σχέδια Διαχείρισης θα εξειδικεύσουν τα κριτήρια και τους όρους άσκησης των επιτρεπόμενων ανθρωπογενών δραστηριοτήτων στις επιμέρους περιοχές της κάθε μελέτης.

Τέλος, είναι χρήσιμο να σημειωθούν και δύο Κοινές Υπουργικές Αποφάσεις με ξεχωριστή και προστιθέμενη αξία αναφορικά με την προστασία και διατήρηση της βιοποικιλότητας. Η μία αφορά στο Εθνικό Δίκτυο Περίθαλψης για την Άγρια Πανίδα, με το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας να συνεργάζεται με το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων και από κοινού να δημιουργούν το νομικό πλαίσιο για τα Κέντρα Περίθαλψης Ειδών της Άγριας Πανίδας με κεντρικό άξονα την ευζωία των ζώων. Με την σχετική Κοινή Υπουργική Απόφαση⁹⁷ ρυθμίστηκαν εκκρεμότητες αδειοδότησης υφιστάμενων κέντρων περίθαλψης, ενώ για πρώτη φορά ορίστηκαν τεχνικά, κτηνιατρικά, περιβαλλοντικά κριτήρια για τη δημιουργία Κέντρων Περίθαλψης και Σταθμών Πρώτων Βοηθειών της άγριας πανίδας και των

οικονομική αυτοτέλεια και λειτουργεί προς όφελος του δημοσίου συμφέροντος κατά τους κανόνες της ιδιωτικής οικονομίας.

⁹⁶ <https://ypen.gov.gr/?s=%CE%95%CE%A0%CE%9C>

⁹⁷ ΦΕΚ Β' 4744/08.09.2022, Κοινή Υπουργική Απόφαση υπό στοιχεία ΥΠΕΝ/ΔΔΔ/88658/2929 «Κριτήρια και διαδικασία αναγνώρισης και εποπτείας Κέντρων Περίθαλψης (ΚΕ.Π.Ε.Α.Π.) και Σταθμών Πρώτων Βοηθειών Ειδών της Άγριας Πανίδας (Σ.Π.Β.Ε.Α.Π.)».

εγκαταστάσεων προσωρινής ή μόνιμης φιλοξενίας των ειδών. Η δεύτερη αφορά στη διαχείριση περιστατικών εκβρασμών θαλάσσιων θηλαστικών. Με πρόσφατη Κοινή Υπουργική Απόφαση⁹⁸ των συναρμόδιων υπουργείων, κατόπιν διαβούλευσης με περιβαλλοντικούς φορείς και οργανώσεις, δημιουργήθηκε για πρώτη φορά ένα εθνικώς συντονισμένο δίκτυο παρακολούθησης και διαχείρισης των εκβρασμών ειδών θαλάσσιας άγριας πανίδας. Η λειτουργία του δικτύου αποσκοπεί στην αντιμετώπιση των περιστατικών εκβρασμών με τον καλύτερο από επιστημονικής άποψης τρόπο διασφαλίζοντας στο μέτρο του δυνατού την προστασία των ειδών για τη διατήρηση του γενετικού αποθέματος τους, την ευζωία των ατόμων των ειδών, την προστασία της δημόσιας υγείας, την συλλογή χρήσιμων επιστημονικών δεδομένων καθώς και την εκπαίδευση, πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση των αρμόδιων υπηρεσιών, του κοινού και των άμεσα εμπλεκόμενων κοινωνικών ομάδων σε θέματα διαχείρισης, προστασίας και αρμονικής συνύπαρξης με την άγρια θαλάσσια πανίδα.

⁹⁸ ΦΕΚ Β' 3376/19.05.2023, Κοινή Υπουργική Απόφαση υπό στοιχεία ΥΠΕΝ/ΔΔΦΠΒ/55417/1958 «Μέτρα για τη λειτουργία εθνικώς συντονισμένου δικτύου παρακολούθησης και διαχείρισης των εκβρασμών ειδών θαλάσσιας άγριας πανίδας».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο «Η ασπίδα της βιοποικιλότητας απέναντι στην κλιματική κρίση»

5.1. Οι επιπτώσεις της κλιματικής κρίσης στη βιοποικιλότητα

Η σπουδαιότητα της βιοποικιλότητας ιδίως για τον άνθρωπο, έγκειται στο γεγονός ότι πολλοί κλάδοι της οικονομίας εξαρτώνται από αυτήν και τις υπηρεσίες της. Ο κλάδος ίσως που κάνει ευκολότερα αντιληπτή αυτή τη στενή σχέση μεταξύ βιοποικιλότητας και οικονομίας είναι εκείνος των τροφίμων. Η εμπορική αξία της παραγωγής τροφίμων ήταν το 2000 περίπου 980 δισ. δολάρια (περίπου 3% του παγκόσμιου ΑΕΠ), ενώ αυτή της αλιείας ήταν 80 δισ. δολάρια. Η τροφή μας λοιπόν, το πιο θεμελιώδες προαπαιτούμενο επιβίωσης και οι σχετικές βιομηχανίες εξαρτώνται στο μέγιστο βαθμό από τις λειτουργίες της ίδιας της φύσης. Επιπλέον, το 35% των θέσεων εργασίας στις αναπτυσσόμενες χώρες και το 7% (14,6 εκ. θέσεις εργασίας) στην Ε.Ε. εξαρτώνται από τις υπηρεσίες των οικοσυστημάτων.⁹⁹

Ωστόσο, ειδικά στις μέρες μας, οι περιβαλλοντικές αλλαγές που οφείλονται στην κλιματική αλλαγή απειλούν φυσικούς οικοτόπους και τα είδη με πλείονες τρόπους. Υπάρχουν ενδείξεις ότι η αύξηση της θερμοκρασίας επηρεάζει τη βιοποικιλότητα, ενώ η αλλαγή των μοτίβων βροχοπτώσεων, τα ακραία καιρικά φαινόμενα και η οξίνιση των ωκεανών ασκούν πίεση στα είδη που ήδη απειλούνται από άλλες ανθρώπινες δραστηριότητες. Η απειλή που δημιουργεί η κλιματική κρίση για τη βιοποικιλότητα αναμένεται να αυξηθεί, ωστόσο, τα ακμάζοντα οικοσυστήματα έχουν επίσης την ικανότητα να συμβάλουν στη μείωση των επιπτώσεων της κλιματικής κρίσης.

Ένας σημαντικός αντίκτυπος της κλιματικής κρίσης στη βιοποικιλότητα είναι η αύξηση της έντασης και της συχνότητας των πυρκαγιών, των καταιγίδων ή των περιόδων ξηρασίας. Στην Αυστραλία, στα τέλη του 2019 και στις αρχές του 2020, καταστράφηκαν 97.000 km² δασών και οικοτόπων από έντονες πυρκαγιές που είναι πλέον γνωστό ότι έχουν επιδεινωθεί (αν δεν έχουν προκληθεί) από την κλιματική αλλαγή. Αυτό προστίθεται στην απειλή για τη βιοποικιλότητα που έχει ήδη τεθεί υπό πίεση από άλλες ανθρώπινες δραστηριότητες. Θεωρείται ότι ο αριθμός των απειλούμενων ειδών στην περιοχή μπορεί να έχει αυξηθεί κατά 14% ως αποτέλεσμα των πυρκαγιών. Οι αυξανόμενες παγκόσμιες θερμοκρασίες έχουν επίσης τη

⁹⁹ <https://www.contentarchive.wwf.gr/images/pdfs/biodiversity-financial.pdf>

δυνατότητα να αλλάξουν τα οικοσυστήματα για μεγαλύτερες περιόδους, μεταβάλλοντας το τι μπορεί να αναπτυχθεί και να ζει μέσα σε αυτά. Υπάρχουν ήδη στοιχεία που υποδηλώνουν ότι οι μειώσεις των υδρατμών στην ατμόσφαιρα από τη δεκαετία του 1990 είχαν ως αποτέλεσμα το 59% των περιοχών με βλάστηση να εμφανίζουν έντονο καφέ χρώμα και μειωμένους ρυθμούς ανάπτυξης παγκοσμίως. Η αύξηση της θερμοκρασίας στους ωκεανούς επηρεάζει αναπόφευκτα τους θαλάσσιους οργανισμούς που ζουν και αναπαράγονται εντός αυτών. Τα κοράλλια είναι ιδιαίτερα ευάλωτα στην άνοδο της θερμοκρασίας και η οξίνιση των ωκεανών μπορεί να δυσκολέψει τα οστρακοειδή και τα κοράλλια να σχηματίσουν κοχύλια και σκληρούς σκελετούς, ενώ παράλληλα έχουν παρατηρηθεί αλλαγές στην εμφάνιση άνθισης θαλάσσιων φυκιών.¹⁰⁰

Η γενικευμένη υποβάθμιση του περιβάλλοντος και ειδικότερα η απώλεια της βιοποικιλότητας αποτελεί μία αναπόφευκτη συνέπεια της κλιματικής κρίσης. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία του ΟΗΕ, μεταξύ των 8 εκατομμυρίων ειδών του πλανήτη, 1 εκατομμύριο θα απειληθεί με εξαφάνιση εντός των επόμενων λίγων δεκαετιών. Επίσης, θα υπάρξουν σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις από την υποβάθμιση του περιβάλλοντος δεδομένου ότι, για παράδειγμα, το 75% των καλλιεργειών εξαρτώνται από τους επικονιαστές, περίπου δε το 75% των γλυκών νερών προέρχεται από τα υγιή δάση.

Ενώ, λοιπόν, όλα τα βλήματα είναι στραμμένα στην κλιματική κρίση, δεν πρέπει να παραβλέπουμε τον σημαντικό ρόλο των οικοσυστημάτων και της βιοποικιλότητας τόσο για τις οικοσυστημικές τους υπηρεσίες, όσο και για τη λειτουργία τους ως καταβόθρες άνθρακα που βοηθούν στον μετριασμό της κλιματικής αλλαγής. Επιπλέον, η κλιματική κρίση κατατάσσεται ως η τρίτη κυριότερη αιτία απώλειας της βιοποικιλότητας, γεγονός που αποτυπώνει τη σύνδεση μεταξύ ανάπτυξης ΑΠΕ και της διατήρησης της φύσης.¹⁰¹

Η κλιματική κρίση έχει και έμμεσες επιπτώσεις στη βιοποικιλότητα μέσω των αλλαγών στη χρήση της γης και άλλων πόρων. Οι επιπτώσεις αυτές μπορεί να είναι πιο επιζήμιες από τις άμεσες επιπτώσεις λόγω της κλίμακας, του εύρους και της ταχύτητάς τους. Οι έμμεσες επιπτώσεις περιλαμβάνουν: κατακερματισμό και απώλεια

¹⁰⁰ Γαλάνης Π., Δίκαιο για την κλιματική αλλαγή (Ενωσιακό - Εθνικό), Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2023, σελ. 28-29

¹⁰¹ <https://dasarxeio.com/2021/10/19/103243/>

οικοτόπων, υπερεκμετάλλευση, ρύπανση του αέρα, των υδάτων και του εδάφους καθώς και εξάπλωση χωροκατακτητικών ειδών. Ως αποτέλεσμα, θα μειώσουν περαιτέρω την ανθεκτικότητα των οικοσυστημάτων στην κλιματική αλλαγή και την ικανότητά τους να παρέχουν βασικές υπηρεσίες όπως η ρύθμιση του κλίματος, τα τρόφιμα, ο καθαρός αέρας και το καθαρό νερό και ο έλεγχος των πλημμυρών ή της διάβρωσης.¹⁰²

Τέλος, αξιοπρόσεκτες είναι και οι επιπτώσεις της κλιματικής κρίσης στη βιοποικιλότητα της Μεσογείου. Η σημερινή μεσογειακή πανίδα αποτελεί μία θερμή εστία βιοποικιλότητας, αριθμώντας περίπου 20.000 είδη και μάλιστα με αρκετά μεγάλο ποσοστό ενδημικών (28%). Η κλιματική αλλαγή, με την πάροδο των ετών, έχει επηρεάσει τη θαλάσσια βιοποικιλότητα της Μεσογείου, με τη ραγδαία μεταβολή των περιβαλλοντικών συνθηκών να διευκολύνει την εισβολή ξενικών ειδών, τα οποία με τη σειρά τους επηρεάζουν την ακεραιότητα των θαλάσσιων οικοσυστημάτων. Η εισβολή θαλάσσιων ξενικών ειδών προκαλεί απώλεια βιοποικιλότητας, διότι μεταβάλλει τη δομή και λειτουργία του οικοσυστήματος με αποτέλεσμα την καταστροφή συγκεκριμένων οικονομικών δραστηριοτήτων, προκαλώντας ακόμα και δυσμενείς επιπτώσεις στην ανθρώπινη υγεία. Επιπροσθέτως, μελέτες των τελευταίων 30 ετών έχουν δείξει ότι η Μεσόγειος είναι ένα πολύπλοκο οικοσύστημα που επηρεάζεται σημαντικά από ανθρωπογενείς επιδράσεις, οι οποίες επιδρούν αρνητικά στη λειτουργία του οικοσυστήματος και κατ' επέκταση στη θαλάσσια βιοποικιλότητά του.¹⁰³

¹⁰² https://climate.ec.europa.eu/climate-change/consequences-climate-change_el

¹⁰³ Τσελεπίδης Αν., «Θαλάσσια Βιοποικιλότητα Μεσογείου. Κατάσταση, προβλήματα και προοπτικές», σε: «Ένωση Διοικητικών Δικαστών/Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο/Πολυτεχνείο Κρήτης/Δικηγορικός Σύλλογος Χανίων, Περιβαλλοντικές Προκλήσεις στον 21ο Αιώνα», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2020, σελ.151-155.

5.2. Η βιοποικιλότητα ως η ισχυρότερη φυσική άμυνα ενάντια στην κλιματική κρίση

Το κεντρικό ερευνητικό ερώτημα-ζήτημα που πραγματεύεται η παρούσα εργασία, όπως διαφαίνεται άλλωστε και από τον τίτλο της, είναι ο τρόπος με τον οποίο ενίσχυση και προστασίας της βιοποικιλότητας στηρίζει τις προσπάθειες για την καταπολέμηση της κλιματικής κρίσης.

Η απώλεια της βιοποικιλότητας και η κλιματική κρίση βρίσκονται σε μία συνεχή σχέση αλληλεξάρτησης και αλληλοεπηρεασμού. Η κλιματική κρίση αποτελεί την τρίτη μεγαλύτερη αιτία απώλειας της βιοποικιλότητας και η απώλεια αυτή της βιοποικιλότητας έχει ταυτόχρονα αρνητικές επιπτώσεις στο κλίμα. Τα κατεστραμμένα οικοσυστήματα, αντί να αποθηκεύουν τον άνθρακα στο έδαφος και στη βιομάζα, τον ελευθερώνουν ξανά στην ατμόσφαιρα. Η αποψίλωση των δασών αυξάνει την ποσότητα διοξειδίου του άνθρακα στην ατμόσφαιρα, κάτι το οποίο μεταβάλλει το κλίμα και οδηγεί σε περαιτέρω απώλεια βιοποικιλότητας.

Λύσεις που βασίζονται στη φύση, όπως η προστασία της βιοποικιλότητας και η αποκατάσταση των οικοσυστημάτων, συνιστούν εξαιρετικό μέσο αντιμετώπισης των επιπτώσεων της κλιματικής κρίσης και χρήσης των πόρων με πολύ αποδοτικό, από οικονομική άποψη, τρόπο. Η αποκατάσταση των δασών, των εδαφών και των υγροτόπων και η δημιουργία χώρων πρασίνου στις πόλεις είναι ουσιαστικής σημασίας για την επίτευξη του μετριασμού της κλιματικής αλλαγής που απαιτείται έως το 2030, σύμφωνα και με τα οριζόμενα στην Στρατηγική της Ε.Ε. για τη βιοποικιλότητα.

Το σχέδιο αποκατάστασης της φύσης, που αποτελεί βασικό στοιχείο της στρατηγικής για τη βιοποικιλότητα, θα συμβάλλει και αυτό στην αναστροφή της παρακμής πολλών χερσαίων και θαλάσσιων ειδών και οικοτόπων και στην αποκατάστασή τους σε υγιή κατάσταση.¹⁰⁴

Επιπρόσθετα, αυτή η αμοιβαία σχέση αλληλεξάρτησης εντοπίζεται και στο γεγονός ότι η απώλεια της βιοποικιλότητας είναι ζήτημα που αφορά το κλίμα, η καταστροφή οικοσυστημάτων και εδαφών επιταχύνει την υπερθέρμανση του πλανήτη, ενώ η αποκατάσταση της φύσης μετριάζει την κλιματική αλλαγή. Η βιοποικιλότητα βοηθά τους ανθρώπους και τα οικοσυστήματα να προσαρμοστούν στην κλιματική κρίση, ενώ οι δράσεις που σταματούν, επιβραδύνουν ή αναστρέφουν

¹⁰⁴ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/qanda_20_886

την απώλεια της βιοποικιλότητας μπορούν ταυτόχρονα να συμβάλουν στον μετριασμό της κλιματικής κρίσης.¹⁰⁵

Ενδιαφέρον, επίσης, παρουσιάζει η Εθνική Στρατηγική για την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή¹⁰⁶ και πώς μέσα σε αυτήν αποτυπώνεται η ξεχωριστή σημασία της βιοποικιλότητας. Η Εθνική Στρατηγική εκπονήθηκε και παρουσιάστηκε από το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας το 2016. Ο τομέας της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων είναι ένας από τους 15 τομείς προτεραιότητας αυτής της Στρατηγικής. Οι προτεινόμενες δράσεις και τα μέτρα για τη βιοποικιλότητα έχουν ως στόχο τη διατήρηση ή/και την αποκατάσταση της δυνατότητας προσαρμογής του φυσικού περιβάλλοντος, μέσω της μείωσης των ανθρωπογενών πιέσεων στα οικοσυστήματα και στα είδη χλωρίδας και πανίδας. Μεταξύ άλλων, προβλέπονται οι εξής έξι (6) Δράσεις: 1^{ον} Βελτίωση της γνώσης για τη βιοποικιλότητα της Ελλάδας και της επίδρασης της κλιματικής αλλαγής σε αυτή και στις οικοσυστημικές υπηρεσίες, 2^{ον} Ενίσχυση προσαρμογής στοιχείων της βιοποικιλότητας στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, 3^{ον} Ενίσχυση των οικοσυστημικών λειτουργιών, 4^{ον} Ρυθμίσεις χρήσεων γης, 5^{ον} Εκπαίδευση, ενημέρωση, ευαισθητοποίηση, κατάρτιση, ανάδειξη και προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού και 6^{ον} Ενσωμάτωση της κλιματικής αλλαγής στα αναπτυξιακά σχέδια και στα εργαλεία παρακολούθησης της βιοποικιλότητας. Όλες οι ανωτέρω δράσεις αποδεικνύουν αφενός την στενή σχέση μεταξύ βιοποικιλότητας και κλιματικής κρίσης και αφετέρου το φυσικό τείχος που προσφέρει η ενίσχυση και προστασία της βιοποικιλότητας απέναντι στην κλιματική κρίση.

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση του παρόντος κεφαλαίου, είναι χρήσιμο να σημειωθεί ότι τον Φεβρουάριο του 2021 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε ανακοίνωση¹⁰⁷ προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με τίτλο *«Διαμορφώνοντας μια Ευρώπη ανθεκτική στην κλιματική αλλαγή - η νέα στρατηγική της ΕΕ για την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή»*. Στην 11^η ενότητα της σχετικής Ανακοίνωσης αποδίδεται με τον πλέον emphaticό τρόπο η ανάγκη προστασίας και διατήρησης της βιοποικιλότητας ως μοχλός άμυνας, μετριασμού και προσαρμογής στην κλιματική κρίση. Παράλληλα, τονίζεται ότι η υλοποίηση λύσεων που βασίζονται στη φύση θα επαύξανε την ανθεκτικότητα στην κλιματική αλλαγή, ενώ οι πράσινες υποδομές

¹⁰⁵ BIODIVERSITY AND CLIMATE CHANGE, Workshop Report, IPCC, 2021.

¹⁰⁶ https://ypen.gov.gr/wpcontent/uploads/legacy/Files/Klimatiki%20Allagi/Prosarmogi/20160406_ESP_KA_teliko.pdf

¹⁰⁷ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=COM%3A2021%3A82%3AFIN>

διασφαλίζουν περιβαλλοντικά, κοινωνικά και οικονομικά οφέλη και συμβάλλουν στην ενίσχυση της ανθεκτικότητας στην κλιματική αλλαγή. Δηλαδή η προστασία και αποκατάσταση των υγροτόπων και των θαλάσσιων οικοσυστημάτων συμβάλλουν στην προσαρμογή στην αλλαγή του κλίματος με οικονομικά αποδοτικό τρόπο. Το κεντρικό νόημα της Ανακοίνωσης είναι οι πολλαπλές κλιματικές ωφέλειες που θα προκύψουν από λύσεις βασιζόμενες στη φύση.

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ

Με την ολοκλήρωση της εργασίας και βεβαίως της ενδεδειγμένης έρευνας που προηγήθηκε αυτής, καταλήγουμε σε μία θεμελιώδη διαπίστωση: ότι η προστασία της βιοποικιλότητας κρίνεται ως μία απολύτως αναγκαία συνθήκη για την ανθρώπινη ευημερία στο σύνολό της. Αναλογιζόμενοι τη σχέση βιοποικιλότητας και κλιματικής κρίσης, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι ναι μεν το κλίμα έχει απορρυθμιστεί κυρίως εξαιτίας ανθρώπινων παρεμβάσεων, αλλά από την άλλη πλευρά η βιοποικιλότητα του πλανήτη, παρά τις δικές της αναταράξεις, παραμένει ως η μοναδική φυσική ασπίδα απέναντι στη ραγδαία κλιματική αποδιοργάνωση. Ο άνθρωπος είχε, έχει και θα έχει ανάγκη τη φύση και ως εκ τούτου η προστασία και διατήρηση της βιοποικιλότητας εμφανίζεται ως απαραίτητη προϋπόθεση για τόσο για τον μετριασμό των συνεπειών της κλιματικής κρίσης, όσο και για την ίδια την επιβίωσή του.

Ένα ασφαλές, καθαρό, υγιές και βιώσιμο περιβάλλον αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της πλήρους απόλαυσης ενός ευρέος φάσματος ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων στη ζωή, την υγεία, την τροφή, το νερό κλπ. Χωρίς ένα υγιές φυσικό περιβάλλον, δεν είμαστε σε θέση να εκπληρώσουμε τις φιλοδοξίες μας ή ακόμα και να ζήσουμε σε επίπεδο ανάλογο με τα ελάχιστα πρότυπα ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Επίσης, σε ό,τι αφορά στη νομοθετική πρωτοβουλία για την προστασία της βιοποικιλότητας και για τα ζητήματα της κλιματικής κρίσης, διαφαίνεται ότι ιδίως στην χώρα μας, οι πρόσφατες νομοθετικές και διοικητικές εξελίξεις καθώς και τα σχέδια δράσης και οι στρατηγικές, κατατείνουν στην επίτευξη ενός διττού στόχου: να προστατέψουμε οργανωμένα και αυστηρά τη βιοποικιλότητα, διότι αυτός είναι ο μόνος ρεαλιστικός τρόπος για να πετύχουμε νίκες απέναντι στην κλιματική κρίση.

Σε ενωσιακό επίπεδο η Ε.Ε., ιδίως τα τελευταία έτη, έχει προβεί σε μία σειρά από σημαντικές πολιτικές και μεταρρυθμίσεις στοχεύοντας στην ολοκληρωτική προστασία του φυσικού πλούτου της Ένωσης, με ταυτόχρονη προσήλωση στην αντιμετώπιση και διαχείριση των συνεπειών της κλιματικής κρίσης.

Στη χώρα μας, το νομοθετικό πλαίσιο για την προστασία της βιοποικιλότητας είναι αρκετά συμπαγές και λεπτομερειακό και θα μπορούσαμε να επισημάνουμε ότι οι πρόσφατες σχετικές νομοθετικές εξελίξεις και πρωτοβουλίες κατατείνουν στην αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης. Και αυτό διότι, η βέλτιστη διαχείριση των απειλών που δημιουργεί η κλιματική κρίση απαιτεί δραστικές λύσεις, ήτοι την απόλυτη προστασία και διαφύλαξη οιασδήποτε μορφής βιοποικιλότητας.

Από την άλλη πλευρά, όπως διαπιστώσαμε και στο οικείο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, το εθνικό δίκαιο για την κλιματική αλλαγή είναι αρκετά πρόσφατο και χαρακτηρίζεται από κατακερματισμό. Παρόλα αυτά, θα μπορούσε να σημειωθεί ότι και αυτό είναι στοχοπροσηλωμένο στην προστασία της βιοποικιλότητας, ως ενός αναγκαίου και επαρκούς μέτρου για μία συνολική στρατηγική ενάντια στην κλιματική κρίση.

Επιπλέον, καθοριστικής σημασίας είναι και θα είναι ακόμη περισσότερο στο άμεσο μέλλον, οι δικαστικές αποφάσεις οι οποίες θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως μοχλός πίεσης των κρατών με σκοπό την αποτελεσματικότερη προστασία του περιβάλλοντος εν όψει της κλιματικής κρίσης. Η νομολογία ενδεχομένως να πρέπει να αναλάβει και έναν ρόλο ρυθμιστή αναφορικά με την εντατικοποίηση των διεθνών, ενωσιακών και εθνικών προσπαθειών τόσο για την ενίσχυση της προστασίας της βιοποικιλότητας όσο και την αποφυγή της έκθεσης των ανθρώπων σε παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων, εξαιτίας των δυσμενών επιπτώσεων της κλιματικής κρίσης. Πάντως, ήδη έχουν εκδοθεί δικαστικές αποφάσεις σε διεθνές και ενωσιακό επίπεδο, στις οποίες αναγνωρίζεται ότι η υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος συναρτάται άμεσα με την μη εκπλήρωση κλιματικών στόχων και άρα με την συνέχιση της κλιματικής κρίσης. Σε ό,τι αφορά στην Ελλάδα, διαπιστώσαμε ότι παρά την καταδικαστική απόφαση του Δικαστηρίου της Ε.Ε. (απόφαση του ΔΕΕ της 17^{ης} Δεκεμβρίου 2020 στην υπόθεση C-849/19), η χώρα μας επέδειξε αντανάκλαστικά και προέβη στην έκδοση μίας σειράς κανονιστικών αποφάσεων με σαφή προσανατολισμό προς την ενίσχυση και διατήρηση της βιοποικιλότητας με την περαιτέρω θωράκιση των περιοχών Natura 2000 και την παράλληλη ανύψωση αμυντικού τείχους απέναντι στις επιπτώσεις της κλιματικής κρίσης.

Η άποψη του γράφοντος συνοψίζεται ως εξής: η σχέση βιοποικιλότητας και κλιματικής κρίσης είναι μία σχέση δυναμική, αλληλεξάρτησης, αλληλοεπηρεασμού και συγκοινωνούντων δοχείων. Η υποβάθμιση της μιας πλευράς (βιοποικιλότητα) εντείνει και επιτείνει τις επιπτώσεις και τα αρνητικά αποτελέσματα της άλλης

(κλιματική κρίση). Η διεθνής ατζέντα, χωρίς καμία αμφιβολία έχει προτεραιοποιήσει το πλέον επίκαιρο και πολυπαραγοντικό ζήτημα της κλιματικής κρίσης, συνδέοντας τον μετριασμό και την κατάλληλη διαχείρισή του με την προστασία αυτή καθαυτή της πλούσιας και σπάνιας βιοποικιλότητας. Οι κλιματικοί στόχοι της Ε.Ε. έχουν ρητή βιοποικιοκεντρική κατεύθυνση αλλά και το αντίστροφο: η Στρατηγική της Ε.Ε. για τη βιοποικιλότητα με ορίζοντα το 2030 έχει στόχο την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης ως μίας από τις βασικές αιτίες για την απώλεια της βιοποικιλότητας.

Τα αμέσως επόμενα χρόνια, θα είμαστε σε θέση, με μετρήσιμα πλέον αποτελέσματα, να εξακριβώσουμε την πρόοδο που συντελείται στον τομέα της προστασίας της βιοποικιλότητας σε συνδυασμό με την επιρροή του στον μετριασμό και την διαχείριση των συνεπειών της κλιματικής κρίσης.

Τέλος, η επίτευξη του στόχου της κλιματικής ουδετερότητας έως το 2050 που θέτει η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία, συμπεριλαμβάνει δράσεις και μέτρα που περιστρέφονται γύρω από την αποκατάσταση των υποβαθμισμένων οικοσυστημάτων και την επέκταση της προστασίας της βιοποικιλότητας.

ΠΗΓΕΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- I. Γαλάνης Π., Δίκαιο για την κλιματική αλλαγή (Ενωσιακό - Εθνικό), Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2023.
- II. Δημαδάμα Ζ., «Βιώσιμη Οικονομική Ανάπτυξη – Η Ενσωμάτωση των 17 Στόχων του ΟΗΕ. Οικονομικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις», Εκδόσεις ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Αθήνα 2021.
- III. Ένωση Διοικητικών Δικαστών/Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο/Πολυτεχνείο Κρήτης/Δικηγορικός Σύλλογος Χανίων, «Περιβαλλοντικές Προκλήσεις στον 21ο Αιώνα», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020.
- IV. Εταιρεία Διοικητικών Μελετών (Αντωνίου Θ. κ.ά.), ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2022.
- V. Καραγεώργου Β., «Τα ζητήματα της κλιματικής αλλαγής ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων: Οι προκλήσεις για τον δικαστικό έλεγχο», σε: «Συ και δικαστής άριστος», σύμμεικτα εις μνήμην Γεωργίου Χ. Παναγιωτόπουλου, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2022.
- VI. Καρακάστας Ιωάν., Περιβάλλον και Δίκαιο: Δίκαιο διαχείρισης και προστασίας των περιβαλλοντικών αγαθών, 3^η έκδοση, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2011.
- VII. Κουτούπα-Ρεγκάκου Ευ., Δίκαιο του Περιβάλλοντος, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2008.
- VIII. Μάνου Δ., «Προστασία και αποκατάσταση της βιοποικιλότητας: Προκλήσεις και χρηματοδότηση στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας», ΠερΔικ 4/2020 (ΕΤΟΣ 24^ο), Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- IX. Μπάλιας Γ., «Η Δέουσα Εκτίμηση Επιπτώσεων Έργων και Σχεδίων στις περιοχές του δικτύου Natura 2000», ΠερΔικ 4/2014 (ΕΤΟΣ 18^ο), Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- X. Σιούτη Γλ., Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος, 3^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2018.
- XI. Σιούτη Γλ., Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος, 4^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2022.
- XII. Simon Schunz, *'The European Green Deal – a paradigm shift? Transformations in the European Union's sustainability meta-discourse'*, Research Article in ECPR Open Access journal, Political Research Exchange, 15.06.2022.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ

- <https://eurlex.europa.eu> (επίσημος ιστότοπος της Ε.Ε. για το δίκαιο της Ένωσης)
- <https://ypen.gov.gr> (επίσημος ιστότοπος του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας της Ελληνικής Δημοκρατίας)
- <https://www.consilium.europa.eu> (επίσημος ιστότοπος του Συμβουλίου της Ε.Ε.)
- <https://ec.europa.eu/commission> (επίσημος ιστότοπος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής)
- <https://climate.ec.europa.eu> (επίσημος ιστότοπος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής – Δράση για το κλίμα)
- <https://www.un.org> (επίσημος ιστότοπος του Ο.Η.Ε.)
- <https://www.cbd.int> (επίσημος ιστότοπος της Σύμβασης των Η.Ε. για τη βιοποικιλότητα)
- <https://www.genevaenvironmentnetwork.org> (επίσημος ιστότοπος του Περιβαλλοντικού Δικτύου της Γενεύης)
- <http://www.lifethemis.eu> (επίσημος ιστότοπος του Προγράμματος της Ε.Ε. LIFE NATURA THEMIS)
- <https://environment.ec.europa.eu> (επίσημος ιστότοπος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής - Περιβάλλον)
- <https://unfccc.int> (επίσημος ιστότοπος της Σύμβασης-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή)
- <https://www.wwf.gr> (επίσημος ιστότοπος του WWF ΕΛΛΑΣ)
- <https://www.europarl.europa.eu> (επίσημος ιστότοπος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου)
- <https://www.ipcc.ch> (επίσημος ιστότοπος της Διακυβερνητικής Επιτροπής για την Κλιματική Αλλαγή)
- <https://greece.representation.ec.europa.eu> (επίσημος ιστότοπος της Αντιπροσωπείας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα)
- <https://civilprotection.gov.gr> (επίσημος ιστότοπος του Υπουργείου Κλιματικής Κρίσης και Πολιτικής Προστασίας της Ελληνικής Δημοκρατίας)
- <https://curia.europa.eu> (επίσημος ιστότοπος του Δικαστηρίου της Ε.Ε.)
- <https://climatecasechart.com> (ηλεκτρονική βάση δεδομένων σχετικά με τη νομολογία της κλιματικής αλλαγής)
- <https://www.hellenicparliament.gr> (επίσημος ιστότοπος της Βουλής των Ελλήνων)
- <https://dasarxeio.com>